

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πολυτεχνική Σχολή
Τμήμα Μηχανικών
Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ
ΠΡΩΤΟΓΕΝΟΥΣ
ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΝ
ΚΑΙΡΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Φεβρουάριος 17
2017

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΚΑΛΛΙΩΡΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ
ΝΤΡΙΣΜΠΙΩΤΗ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ
A.M 1190

Περίληψη

Με το παρόν ερευνητικό πόνημα επιχειρείται, στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας η ανάλυση των λόγων για τους οποίους η Ελλάδα οδηγήθηκε σε φαινόμενα οικονομικής κρίσης, καθώς και οι δυνατότητες του πρωτογενή τομέα να επιβιώσει και να αποτελέσει τη βάση του απεγκλωβισμού της χώρας από αυτή. Τα στοιχεία αυτά αναλύονται στο κείμενο με τους ανάλογους πίνακες της εξέλιξης του ΑΕΠ από το 1995 έως και το 2015, της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας, της Απασχόλησης κατά κλάδο παραγωγικής δραστηριότητας, ενώ δίνεται έμφαση στις περιφέρειες του κράτους που σημείωσαν τις υψηλότερες και τις χαμηλότερες ενδείξεις ανάπτυξης στην περίοδο της κρίσης και το αποτύπωμα των στοιχείων αυτών στο χώρο. Επιπλέον, γίνεται ανάλυση των εξελικτικών στοιχείων της χώρας από τον καιρό της κρίσης έως και σήμερα, καθώς επίσης γίνεται και η σύγκριση μεταξύ των χωρών της Μεσογείου που επλήγησαν από την κρίση. Δίνεται έμφαση στον πρωτογενή τομέα και αναγράφονται οι προοπτικές οι οποίες εκμεταλλευόμενες σε συνδυασμό με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, μπορούν να διαγράψουν την κρίση χρέους. Παράλληλα, τονίζεται η ανάγκη διόγκωσης των εξαγωγών και τα πλεονεκτήματα που μπορεί η εξαγωγική δραστηριότητα των προϊόντων του πρωτογενούς τομέα να προσφέρουν. Παρατίθενται, τέλος, στρατηγικές ανάπτυξης του πρωτογενούς τομέα με στόχο την έξοδο από την κρίση, αναφέρονται τα σημεία που καθιστούν στάσιμη την οικονομία της χώρας και αναλύεται το κατά πόσο μπορεί να συμβάλει η Αγροτική Ανάπτυξη στην οικονομία μιας χώρας.

Λέξεις Κλειδιά: Οικονομική Κρίση, Πρωτογενής Τομέας, Αναπτυξιακές Στρατηγικές, Κοινή Αγροτική Πολιτική, ΑΕΠ.

Abstract

This study as part of the thesis attempts to evaluate the reasons that led to economic crisis phenomenon in Greece as well as the possibilities of the survival of the primary sector as means of getting the country out of it. The data is analyzed in the main content with tables of GDP trend between 1995 -2015 and employment in manufacturing sector, while emphasizing on state sectors that recorded the highest and the lowest indications of development during crisis and the implication of this data on the ground. In addition, the study on the country's data on development since the beginning of crisis to date, as well as comparison to the countries in the Mediterranean region that were affected by crisis is ongoing. The emphasis is put on primary sector and the prospects that, if exploited in connection with the comparative advantage of the country can clear the debt crisis. At the same time, it stresses the need for expansion of exports and the benefits that can be achieved by the export activity of the primary sector's products. Finally, provided are the growth strategies of the primary sector with the goal of ending the crisis, indicating the points that make the steady economy of the country and analyzed whether they can contribute to rural development in the economy of the country.

Key words: economic crisis, primary sector, Growth Strategies, Common Agricultural Policy, GDP.

Περιεχόμενα

1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
1.1	Σκοπός και Μεθοδολογία.....	9
1.2	Βιβλιογραφική Επισκόπηση.....	11
1.3	Βασικές Έννοιες.....	16
1.3.1	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	16
1.3.2	ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ.....	16
1.3.3	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	19
1.3.4	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	19
1.3.5	ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	20
1.3.6	ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	20
1.3.7	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ	22
1.4	Ιστορική Αναδρομή.....	23
1.4.1	ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ.....	23
1.4.2	ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	26
1.5	Καινοτομία.....	27
1.5.1	ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ.....	27
1.5.2	Η ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	28
2	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ – ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	32
2.1	Πρωτογενής Τομέας στην Ελλάδα Κατά την Περίοδο της Κρίσης.....	32
2.2	Έξοδος από την Κρίση. Είναι Εφικτή;.....	38
3	ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	40
3.1	Εξέλιξη Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας.....	40
3.2	Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος.....	43
3.3	Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα ...	48
3.4	Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε επίπεδο Περιφέρειας.....	54
3.5	Μεσογειακές Χώρες εν Καιρώ Κρίσης.....	58
3.6	Απασχόληση.....	63
3.7	Διαχρονική Μεταβολή της Απασχόλησης στον Πρωτογενή Τομέα.....	69
3.8	Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων και Αυτάρκεια της Χώρας.....	72
3.9	Συμπεράσματα.....	78
4	ΕΜΠΟΔΙΑ- ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ – ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	79
4.1	Προοπτικές της Ελληνικής Αγροτικής Παραγωγής στον 21 ^ο Αιώνα.....	79
4.2	Οικονομικά Εμπόδια στην Ανάπτυξη.....	81
4.3	Διεθνές Μιμητικό Αποτέλεσμα.....	83
4.4	Μη Οικονομικά Εμπόδια στην Ανάπτυξη.....	83
4.5	Πρόσθετα Προβλήματα στον Αγροτικό Κλάδο.....	84
4.6	Συμβολή της Αγροτικής Παραγωγής στην Οικονομική Ανάπτυξη.....	85

4.7	Αυξημένη Ζήτηση Τροφίμων.....	88
4.8	Πολιτική Εξαγωγών	89
4.9	Στρατηγικές Ανάπτυξης	90
4.10	Ο Αγροτουρισμός στην Ελλάδα.....	95
5	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ.....	97
6	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	100

Περιεχόμενα Πινάκων

Πίνακας 3.1-1	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία κατά Τομέα Παραγωγής	41
Πίνακας 3.2-1	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν.....	43
Πίνακας 3.2-2	Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια	47
Πίνακας 3.2-1	Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα ...	50
Πίνακας 3.3-1	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια.....	56
Πίνακας 3.4-1	Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους..	59
Πίνακας 3.6-1	Απασχόληση ανά Κλάδους του Πρωτογενή Τομέα	69
Πίνακας 3.7-1	Αυτάρκεια Προϊόντων Φυτικής Παραγωγής.....	73
Πίνακας 3.8-1	Αυτάρκεια Προϊόντων Ζωικής Παραγωγής – Αλιείας	74
Πίνακας 3.8-2	Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων	76
Πίνακας 3.8-3	Συνεισφορά Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Εγχώρια ΑΠΑ.....	77

Περιεχόμενα Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.5-1 Επιδόσεις Καινοτομίας των Κρατών Μελών της ΕΕ-28.....	30
Διάγραμμα 3.1-1 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Τομέα Παραγωγής.....	40
Διάγραμμα 3.2-1 Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος	41
Διάγραμμα 3.2 -2 Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ ανά Περιφέρεια.....	42
Διάγραμμα 3.4-1 Διαχρονική Εξέλιξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος ανά Περιφέρεια.....	58
Διάγραμμα 3.5-1 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους για την Ελλάδα	60
Διάγραμμα 3.5-2 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους για την Ισπανία.....	61
Διάγραμμα 3.5-3 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους για την Ιταλία	62
Διάγραμμα 3.5-4 Ποσοστιαία συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στο σχηματισμό του ΑΕΠ της ΕΕ.....	59
Διάγραμμα 3.6 1 Συμμετοχή στην απασχόληση ανά τομέα παραγωγής σε κρίσιμα έτη για την οικονομία της Ελλάδας.....	60
Διάγραμμα 3.6-2 Κατανομή Απασχόλησης σε Τομείς Παραγωγής για το 2011	66
Διάγραμμα 3.6-3 Κατανομή Απασχόλησης σε Τομείς Παραγωγής ανά Περιφέρειες για το 2011	67
Διάγραμμα 3.6-4 Εξέλιξη Απασχόλησης κατά Παραγωγικούς Τομείς.....	68
Διάγραμμα 3.7-1 Κατανομή Απασχόλησης σε Κλάδους του Πρωτογενή Τομέα για το 2015	71
Διάγραμμα 3.7-2 Ετήσια Μεταβολή Απασχόλησης σε Κλάδους του Πρωτογενή.....	72
Διάγραμμα 3.8-1 Αυτάρκεια Διατροφικών Αγροτικών Προϊόντων.....	75
Διάγραμμα 3.8-2 Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων.....	77
Διάγραμμα 4.2-1 Κύκλος Φτώχειας.....	82

Αρκτικόλεξα- Συντομογραφίες

R&D = Research and Development

ΑΕγχΠ = Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑΕΠ = Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

ΑΠΑ = Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία

ΔΑΑ = Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης

E&A = Έρευνα και ανάπτυξη

ΕΔΟΕΕ = Εθνική Διεπαγγελματική Οργάνωση Ελαιολάδου και Ελιάς

ΕΕ = Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕ = Ευρωπαϊκή Επιτροπή

ΕΚΤ = Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης

ΕΛΣΤΑΤ = Ελληνική Στατιστική Αρχή

ΕΟΚ = Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΣΠΑ = Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς

ΙΑΔ = Ισοτιμία Αγοραστικών Δυνάμεων

ΚΑΠ = Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΜΑΔ = Μονάδα Αγοραστικής Δύναμης

ΜΟΠ = Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα

ΟΟΣΑ = Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΗΕ = Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΑΑ = Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης

ΠΑΣΕΓΕΣ = Πανελλήνιας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών

ΠΕ = Περιφερειακή Ενότητα

ΠΟΠ = Προστατευμένης Ονομασίας Προέλευσης

ΠΓΕ = Προστατευόμενη Γεωγραφικής Ένδειξης

ΦΠΑ = Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

Ευχαριστίες

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω τους επιβλέποντες καθηγητές μου, κα. Ο. Χριστοπούλου, καθηγήτρια του Τμήματος Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, και τον κο. Δ. Καλλίωρα, επίκουρο καθηγητή του Τμήματος Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για την καθοδήγησή τους, τη συμπαράστασή τους και την επιμονή τους για την ολοκλήρωση και παράδοση κατά το δυνατό πιο ακεραίας εργασίας, καθώς και την οικογένειά μου και τους φίλους μου που με στήριζαν οικονομικά και ψυχολογικά αντίστοιχα, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο πρωτογενής τομέας ανέκαθεν αποτελούσε τον βασικό αναπτυξιακό πυλώνα υποστήριξης της οικονομίας και κοινωνίας της χώρας. Με το πέρασμα των χρόνων, η εφαρμογή διαφόρων πολιτικών, όπως η ΚΑΠ και τα ΜΟΠ, οδήγησαν στον επαναπροσδιορισμό της βάσης της οικονομίας με αποτέλεσμα ο πρωτογενής τομέας να έρθει σε δεύτερη μοίρα. Η Ελλάδα έπειτα από την ένταξή της στην ΕΟΚ (σημερινή ΕΕ) υπέστη σημαντική έκταση αποβιομηχάνισης, η οποία έπληξε κυρίως τα μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα (βλ. Πάτρα, Βόλος) (Petrakos et al., 2012). Μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και παρά τις οικονομικές ενισχύσεις της πρωτογενούς παραγωγής, ο τριτογενής τομέας του εθνικού παραγωγικού ιστού γνώρισε ταχείς ρυθμούς μεγέθυνσης με αποτέλεσμα να κυριαρχήσει. Παραγκωνίστηκε συνεπώς η γεωργία και η κτηνοτροφία που κάποτε αποτελούσαν ένα ισχυρό υπόβαθρο για την εγχώρια οικονομία, ενώ η βιομηχανία συρρικνώθηκε αισθητά μεν, αλλά δεν εμφάνισε τόσο σφοδρά αποτελέσματα όσο ο πρωτογενής (Petrakos et al., 2012). Ακολούθησε δηλαδή μια γενικότερη έμφαση στην τριτογενοποίηση της οικονομίας.

Καθοριστικό ρόλο στην υποβάθμιση του αγροτικού τομέα διαδραμάτισαν οι εφαρμογές της ΚΑΠ με τον ευμετάβλητο χαρακτήρα των ενισχύσεων των εισοδημάτων του αγροτικού δυναμικού. Επιπλέον, η αστικοποίηση και πιθανώς η αύξηση του μεγέθους του δημοσίου τομέα με τους υψηλότερους μισθούς και την ταχύτερη δυνατότητα ανέλιξης των ατόμων αποτέλεσαν αντικίνητρα για την παραμονή παραγωγικού πληθυσμού στην ύπαιθρο, ο οποίος έφευγε προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών εργασίας και ποιότητας ζωής στα αστικά κέντρα. Απόρροια της προαναφερθείσας τάσης ήταν η οξεία γήρανση του αγροτικού πληθυσμού, ενώ με την πάροδο των ετών ακόμη και αυτή η κατηγορία σταδιακά ελαχιστοποιήθηκε. Μοναδική διέξοδο στο εν λόγω ζήτημα ερήμωσης της υπαίθρου φαίνεται να αποτελεί η πρόσφατη τάση επιστροφής στην ύπαιθρο, με νέους και πρόθυμους αγρότες να αποζητούν τον βιοπορισμό εν καιρώ κρίσης.

1.1 Σκοπός και Μεθοδολογία

Με τα νέα οικονομικά δεδομένα και την οικονομική κρίση του 2008, όλοι οι κλάδοι της οικονομίας επλήγησαν, με τον δευτερογενή και τον τριτογενή να

πλήττονται περισσότερο εν συγκρίσει με τον πρωτογενή. Υπό αυτό το πρίσμα επιχειρεί η παρούσα εργασία να σκιαγραφήσει τη σημασία του πρωτογενή τομέα για τον παραγωγικό ιστό της χώρας, καθώς και να καταγράψει τα ενδογενή αναπτυξιακά χαρακτηριστικά του. Εξετάζει τη συνεισφορά του στην εγχώρια ανάπτυξη και τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματά του στην αποσταθεροποιημένη εθνική οικονομία. Ακόμη, διερευνώνται οι αιφώρες εναλλακτικές προοπτικές που παρουσιάζει ο τομέας με στόχο τη διέξοδο της χώρας από την κρίση, καθώς και το μείγμα απαραίτητων πολιτικών για την επίρρωση του αγροτικού τομέα και την επίτευξη των σύγχρονων αναπτυξιακών επιταγών.

Αναφορικά με τη μεθοδολογία που υιοθετήθηκε, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική επισκόπηση σε πρώτο στάδιο, ενώ η έρευνα διεξήχθη από την ανάλυση δευτερογενών –ως επί το πλείστον– στοιχείων από εθνικές και διεθνείς βάσεις στατιστικών δεδομένων. Τα συμπεράσματα και οι προτάσεις πολιτικής προέκυψαν από τη σύνθεση των πορισμάτων από τη βιβλιογραφία σε συνδυασμό με τα ευρήματα των στατιστικών αναλύσεων.

Μεταβαίνοντας στη δομή της εργασίας αναφέρονται τα εξής. Στο πρώτο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια βιβλιογραφική επισκόπηση, κατά την οποία παρατίθενται απόψεις επιστημόνων, οικονομολόγων, ερευνητών και ειδικών στους τομείς της οικονομίας, της ανάπτυξης και του πρωτογενούς τομέα, σχετικά με τις δυνατότητες της Ελλάδας να ανακάμψει από την οικονομική κρίση. Οι άνωθεν επιχειρηματολογούν σχετικά με τις πιθανές εναλλακτικές πορείες της χώρας για να ανακάμψει με τις κατάλληλες ενέργειες ενίσχυσης του πρωτογενούς τομέα, όπως και των συνεργειών του μαζί με άλλους κλάδους. Εν συνεχεία, αποσαφηνίζονται σημαντικές έννοιες που κυριαρχούν στην εν λόγω ερευνητική εργασία, μεταξύ των οποίων είναι η οικονομική κρίση, ο πρωτογενής, ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας, οι φυσικοί πόροι, η οικονομική δραστηριότητα και η ΚΑΠ. Έπειτα, πραγματοποιείται μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των τελευταίων 100 ετών της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, ενώ αναλύεται η έννοια της καινοτομίας της και οι πτυχές αυτής που αφορούν την αγροτική παραγωγή.

Το επόμενο κεφάλαιο πραγματεύεται την κατάσταση του πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα, όπου αναλύεται η συνεισφορά ενός εύρωστου πρωτογενή παραγωγικού τομέα στην έξοδο από την κρίση και στην ανάπτυξη της οικονομίας, στηριζόμενοι στις αναφορές των επιστημόνων που καταγράφηκαν στην ενότητα της

βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται η ανάλυση των στατιστικών στοιχείων από διεθνείς και εθνικές πηγές, όπως η ΕΛΣΤΑΤ, η ΠΑΣΕΓΕΣ, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο ΟΑΣΑ. Παρουσιάζονται εξελικτικά στοιχεία από το οικονομικό έτος 2000 έως και το 2015, σχετικά με τα στοιχεία την οικονομική δραστηριότητα σε όρους Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος –εν συνόλω αλλά και κατά κεφαλήν–, απασχόλησης, Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας κατά παραγωγικό κλάδο σε επίπεδο χώρας και περιφέρειας. Με βάση τα στοιχεία που προκύπτουν γίνονται συγκρίσεις ανά περιφέρειες και παρατηρείται ποιες περιφέρειες κατάφεραν να αντισταθούν καλύτερα στο φαινόμενο της κρίσης, ποιες επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό και ποιες συνεχίζουν να αναπτύσσονται αλλά και κατά πόσο αυτό αποδίδεται στον πρωτογενή τομέα. Παράλληλα, συγκρίνεται η πορεία της χώρας με εκείνες των υπόλοιπων μεσογειακών χωρών για τα πρόσφατα έτη μετά το ξέσπασμα της κρίσης και επίσης αναλύεται το εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων και εξάγονται συμπεράσματα για την αυτάρκεια της χώρας.

Τέλος, με βάση τα στατιστικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν και τη θεωρητική προσέγγιση που πραγματοποιήθηκε, συνάγονται τα γενικά συμπεράσματα της ερευνητικής εργασίας. Αυτά αφορούν στην αναπτυξιακή συμβολή της αγροτικής παραγωγής στη χώρα, στις προοπτικές και στις στρατηγικές ενίσχυσης και αναβάθμισης της παραγωγικότητας του πρωτογενή τομέα, ενώ σχολιάζονται τα οικονομικά και μη εμπόδια που πρέπει να υπερπηδήσει για να επανέλθει η χώρα σε αναπτυξιακή τροχιά. Αναφέρονται οι προσεγγίσεις του διεθνούς μμητικού αποτελέσματος και παρατίθεται η επιχειρηματολογία σχετικά με τον αγροτουρισμό και την πολιτική εξαγωγών.

1.2 Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Τα τελευταία χρόνια η εξελικτική πορεία της οικονομίας της Ελλάδας, έχει απασχολήσει ειδικούς διαφόρων σχετικών επιστημονικών πεδίων, οι οποίοι επιχειρήσαν να εξηγήσουν την πτωτική πορεία της οικονομίας της χώρας. Ως αποτέλεσμα των διερευνητικών προσπαθειών των φορέων τόσο της ακαδημαϊκής κοινότητας όσο και επιφανών οργανισμών διαμόρφωσης οικονομικής πολιτικής, αλλά και άμεσα ενδιαφερόμενων μερών, προτάθηκαν πολυάριθμες ενδεδειγμένες πορείες εξόδου από το οικονομικό τέλμα της εποχής. Ακούστηκαν διάφορες προοπτικές ανάπτυξης, ορισμένες φορές μέχρι και αντικρουόμενες μεταξύ τους, ενώ ερευνήθηκαν εις βάθος και από διάφορες πλευρές τα αίτια τα οποία συνετέλεσαν

στην παρατεταμένη παρουσία του φαινομένου της κρίσης στην Ελλάδα. Ωστόσο μέχρι και σήμερα, έπειτα από οκτώ συναπτά έτη αναιμικού δημοσιονομικού και επιχειρηματικού κλίματος, η πρόκληση παραμένει αξεπέραστη. Στη συνέχεια της ενότητας αναλύονται οι σημαντικότερες απόψεις εμπειρογνομόνων και αρμόδιων φορέων, οι οποίοι σκιαγραφούν ο καθένας τη δική του αρμόζουσα εναλλακτική για την πορεία της χώρας προς την έξοδο από την κρίση. Σε αυτό το πλαίσιο, βασικό στόχο αποτελεί η κεφαλαιοποίηση του συνόλου των ευρημάτων των μέχρι σήμερα ερευνητικών προσπαθειών και εν συνεχεία, η αντίστιξη τους με την έρευνα του εν λόγω πονήματος που ακολουθεί. Επιχειρείται να γίνει μια διαπίστωση αναφορικά με τις δυνατότητες που διαθέτει η Ελλάδα να επανέλθει στην αναπτυξιακή πορεία προς την ευημερία, καθώς και υπό ποιες προϋποθέσεις αυτό δύναται να επιτευχθεί. Σημείο εστίασης ασφαλώς στην παραπάνω ανάλυση θα είναι η ουσιαστική συμβολή του πρωτογενούς τομέα στον ως άνω στόχο, αλλά και το απαραίτητο μείγμα πολιτικής για την επίτευξη αυτού.

Από τους πρώτους που συνεισφέρουν αξιόλογα στην ευρύτερη ακαδημαϊκή συζήτηση περί βιωσιμότητας από τη σκοπιά της αγροτικής παραγωγής φαίνεται να είναι οι Μαρτίνος και Καρανικόλας (2012). Τα ευρήματά τους τοποθετούν την αγροτική παραγωγή, με έμφαση στη γεωργία, στον πυρήνα της ολοκληρωμένης βιώσιμης ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου, στο πλαίσιο πάντα μιας οπτικής αρκετά συνολικότερης από τη στενή “τομεακή” προσέγγιση μονομερούς προώθησης των δραστηριοτήτων του πρωτογενή τομέα παραγωγής. Επιπρόσθετα, ο Μαρτίνος σε συνεργασία με τους Καρανικόλα και Ζωγραφάκη (2008), μελετώντας τα εισοδήματα και τα επίπεδα ευημερίας αγροτικών νοικοκυριών, οδηγούνται στη διαπίστωση ότι η γεωργία διαθέτει την προοπτική να μετατραπεί σε ατμομηχανή για την οικονομική ανάπτυξη της υπαίθρου και κατ’ επέκταση και της ευημερίας των κατοίκων της με καθοριστικό σημείο τις ποιοτικές εκροές της αγροτικής παραγωγής προς τους λοιπούς κλάδους. Μάλιστα, το επιχείρημα τούτο ενισχύεται καθώς τοποθετείται στο σημερινό πλαίσιο, στο οποίο οι καταναλωτικές απαιτήσεις και τα νέα (αγρο-)διατροφικά πρότυπα αυξάνουν συνεχώς το ειδικό τους βάρος στους κλάδους παραγωγής και επεξεργασίας τροφίμων. Επιπλέον, οι γεωργικές δραστηριότητες έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν συμπληρωματικό εισόδημα σε ένα μεγάλο αριθμό νοικοκυριών, καθώς και να συμβάλουν καθοριστικά στη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και της περιβαλλοντικής ισορροπίας (Karaniolas και

Zografakis, 2016; Zografakis και Karanikolas, 2012; 2008; Μαρτίνος και Καρανικόλας, 2012).

Διαφαίνεται, λοιπόν, η σύγκλιση των απόψεων των Καρανικόλα και Ζωγραφέκη (2016; 2012), στην κατεύθυνση πως η αγροτική παραγωγή αποτελεί πυλώνα καίριας σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Υποστηρικτής της προώθησης της αγροτικής πολιτικής ως καταλύτη της εγχώριας οικονομίας, εμφανίζεται και ο Βακάκης (2010), ο οποίος τοποθετήθηκε όταν η Ελλάδα ξεκίνησε να βυθίζεται στην οικονομική κρίση σχετικά με τις εφικτές διόδους εξόδου της χώρας από αυτήν. Ειδικότερα, θεωρεί πως η προσχεδιασμένη ανάκαμψή της, δύναται να εδράσει στην αξιοποίηση του χαρισματικού φυσικού περιβάλλοντος και των διαθέσιμων φυσικών πόρων που διαθέτει η χώρα. Ωστόσο, απαραίτητοι παράγοντες είναι η εργατικότητα και η δημιουργικότητα των Ελλήνων αγροτών, στοιχεία που η αγροτική πολιτική οφείλει να υποστηρίξει με στοχευμένες ενέργειες, ώστε να καταστούν αποτελεσματικοί χρήστες της εξελισσόμενης γεωργικής τεχνολογίας, η οποία αποτελεί απόρροια εξειδικευμένης γεωργικής έρευνας. Φωτεινό παράδειγμα της ιστορίας, κατά τον ίδιο, αποτελούν οι αλματώδεις ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης των δεκαετιών του '60 και '70, όποτε η ποσοτική αύξηση των επιπέδων γεωργικής παραγωγής προκάλεσε το επονομαζόμενο από τους ειδικούς αναλυτές της εποχής “θαύμα” (Βακάκης, 2010).

Οι Καρανικόλας και Ζωγραφέκης (2016; 2012) μετά την εκδήλωση της κρίσης αναθεωρούν την προσέγγισή τους, αναφέροντας πως τα διαχρονικά προβλήματα και οι αδιάλλακτες στάσεις στον τρόπο άσκησης αγροτικής πολιτικής, δημιουργούν εύλογες ανησυχίες για τις μακροπρόθεσμες προοπτικές της χώρας. Ζητούμενο εξακολουθεί να παραμένει η υπέρβαση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής γεωργίας, μέσα από τις θεσμικές και οργανωτικές παρεμβάσεις στην κατεύθυνση της προώθησης της συλλογικότητας και της ποιότητας, μαζί με ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο για τη γεωργία και την ύπαιθρο, δηλαδή την αναγνώριση των πολλαπλών ρόλων που επιτελεί εντός των σύγχρονων κοινωνιών, μέσα από τον επαναπροσδιορισμό των δημόσιων πολιτικών για τη στήριξή της. Η διττή αυτή προσπάθεια, καλείται να υπερβεί την τροχοπέδη της (δήθεν) αυτορρυθμιστικής ικανότητας των “ελεύθερων” αγορών όσο και της στείρας “επιδοματικής” λογικής, στην οποία οι Έλληνες αγρότες είναι ομολογουμένως ισχυρά εθισμένοι. Κατ’ ουσίαν, οι Καρανικόλας και Ζωγραφέκης (2016; 2012) επιμένουν στην αξιολογη συνεισφορά

του πρωτογενούς τομέα στην συνολικότερη προσπάθεια οικονομικής ανάταξης της χώρας, υπογραμμίζοντας βέβαια τον ουσιώδη ρόλο της ΚΑΠ, η οποία μέσω της χρηματοδότησης των κατάλληλων στρατηγικών προώθησης της αγροτικής παραγωγής, μπορεί να αποτελέσει το έρεισμα για να ξεπεράσει τη χρόνια ροπή προς την εσωστρέφεια και την ενδογενή στασιμότητα. Εντούτοις, βασική προϋπόθεση κρίνεται η μεταστροφή της επιχειρηματικής νοοτροπίας των αγροτών, ως επί το πλείστον μέσω της προώθησης της βιώσιμης ανταγωνιστικότητας και συνεργασίας και επιμόρφωσης σχετικά με την απεξάρτηση από το διάχυτο “κρατισμό” και τη βέλτιστη αξιοποίηση οικονομικών ενισχύσεων.

Παρά ταύτα, η Ράντου (2012) αναγνωρίζει την προσπάθεια της Ελλάδας προς την κατεύθυνση της αναδιάταξης της οικονομίας της και διακρίνει αξιοσημείωτη πρόοδο. Πιο συγκεκριμένα, η εν λόγω οικονομική αναδιάρθρωση σε εθνικό επίπεδο υλοποιείται μέσα από ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής αναπροσαρμογής και διαρθρωτικών νομοθετικών μεταρρυθμίσεων, κεφαλαιοποιώντας τα μέτρα πολιτικής που έχουν προτείνει διάφοροι φορείς στο παρελθόν, με απώτερο σκοπό να πραγματοποιηθεί η αναζωογόνηση του πρωτογενούς τομέα και να καταστούν ο αγροτικός και αλιευτικός τομέας αρωγοί στην οικονομική ανάπτυξη και την έξοδο από την οικονομική κρίση. Επιπροσθέτως, διαπιστώνεται ότι με την έναρξη της αποσταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας, αυξήθηκε το ποσοστό των νεοεισερχόμενων στον πρωτογενή τομέα, ενώ παράλληλα μεγάλος ήταν και ο αριθμός εκείνων που εγκατέλειψαν τους άλλους δύο παραγωγικούς τομείς και στράφηκαν στην αγροτική παραγωγή. Από τα άτομα αυτά, το 85% είναι μέλη αγροτικών νοικοκυριών, ενώ το 15% απασχολούνταν προηγουμένως σε μισθωτή εργασία (Ράντου, 2012). Επομένως, η αγροτική παραγωγή φαίνεται μετά τα μέσα του 2007 να ανακτά τις θέσεις απασχόλησης που είχαν χαθεί ήδη από τις αρχές του 2006, όταν άρχισε και η εφαρμογή της τελευταίας αναθεώρησης της ΚΑΠ. Ως εκ τούτου, μια από τις έμμεσα επωφελούμενες –αλλά εξίσου σημαντικές– πτυχές από την υποστήριξη του αγροτικού τομέα είναι και εκείνη της απασχόλησης. Η επιστροφή του παραγωγικού πληθυσμού στην ύπαιθρο και η μεταστροφή του στην ενασχόληση με την πρωτογενή παραγωγή, εξισορροπεί κατά ένα ελάχιστο ποσοστό τα επίπεδα ανεργίας ανά τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, τηρουμένων φυσικά των αναλογιών στα εθνικά επίπεδα ανεργίας (Ράντου, 2012).

Από την άλλη, οι Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας (2014) συμφωνούν πως η Ελλάδα χρειάζεται μια πρακτική, εφαρμόσιμη και ολοκληρωμένη στρατηγική αγροτικής ανάπτυξης με μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα υλοποίησης. Μέσα από την ασφάλεια μιας ουσιαστικότερα ενωμένης πολιτικά και οικονομικά Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιμένουν ότι η Ελλάδα δύναται να εξελιχθεί σε μια χώρα εξειδικευμένης παραγωγής υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και προϊόντων στηριζόμενη στα φυσικά συγκριτικά της πλεονεκτήματα, στους εκπαιδευμένους ανθρώπους της και στον πολιτισμό της (Βαληνάκης et al., 2014).

Από την πλευρά του ελληνικού κράτους, οι καθ' υλών αρμόδιοι ρυθμιστές της αγροτικής πολιτικής της χώρας, αναγνωρίζουν τη δυναμική του τομέα, καθώς και τη δυνητική συνεισφορά του στην κάμψη του δυσμενούς οικονομικού κλίματος, δίχως να αγνοούν φυσικά τα ενδογενή μειονεκτήματά του. Όπως τόνισε ο αναπληρωτής υπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, Μάρκος Μπόλαρης (2015), η αγροτική παραγωγή, ο πρωτογενής τομέας είναι πρόκληση για την έξοδο της χώρας από την κρίση. Το υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης στοχεύει στη στήριξη της παραγωγής, της ποιοτικής, της πιστοποιημένης παραγωγής. Είναι βέβαιο ότι έχουν κληρονομηθεί προβλήματα από ένα παραγωγικό μοντέλο, το οποίο έχει καταρρεύσει στο παρελθόν και το κράτος υποχρεούται να στήσει ένα παραγωγικό πρότυπο για τη χώρα μέσω πολιτικών παρεμβάσεων πραγματικά εκ βάθρων.

Κλείνοντας το κεφάλαιο με μια μικρή ανασκόπηση των παραπάνω επιχειρημάτων έγκριτων ακαδημαϊκών, ερευνητών και αρθρογράφων διαφαίνεται μια σχετική ομοφωνία γύρω από τη δυναμική του πρωτογενή τομέα στο να συμβάλλει στην έξοδο της χώρας από την οικονομική κρίση. Κύριοι παράγοντες είναι η σημαντικότητα του τομέα τόσο ως προς την παραγωγή αγροτικών προϊόντων για άμεση κατανάλωση ή/και ως ενδιάμεσες εισροές σε μεταποιητικούς κλάδους, όσο και ως προς την ικανότητα του τομέα να καταστεί ανταγωνιστικός έναντι στους άλλους δυο τομείς. Επιπλέον, όντας βασικός τομέας παραγωγής, η ύπαρξή του είναι αναγκαία συνθήκη προκειμένου να αναπτυχθούν και οι λοιποί τομείς παραγωγικότητας. Ωστόσο, από μόνος του ο πρωτογενής τομέας δεν είναι ικανός να οδηγήσει σε μια κατάσταση αυτοτροφοδοτούμενης και αειφόρου οικονομικής ανάπτυξης, όμως η συνεργασία και των τριών τομέων δύναται να φέρει τα επιθυμητά οικονομικά αποτελέσματα, αμβλύνοντας ταυτόχρονα και το αποτύπωμα της

οικονομικής ύφεσης πρωτίστως σε περιφερειακό και δευτερευόντως σε εθνικό επίπεδο.

1.3 Βασικές Έννοιες

1.3.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Η οικονομική κρίση περιγράφει μια αφαιρετική έννοια κατά την οποία η οικονομία ενός έθνους εισέρχεται σε μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κ.ά.. Ωστόσο, οι απόψεις περί του όρου “οικονομική κρίση” δίστανται, καθώς δεν πρόκειται για έναν παγιωμένο, αυστηρώς καθορισμένο και ευρέως αναγνωρισμένο ορισμό με αποτέλεσμα να υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις σχετικά με την ιδέα. Αναλυτικότερα, για τους Rosenthal, Charles και Hart (1989) η κρίση εκτείνεται πέραν της οικονομικής σφαίρας του κράτους προκαλώντας επιπτώσεις και στο κοινωνικό επίπεδο. Αποτελεί μία σοβαρή απειλή κατά της υφιστάμενης δομής, των θεμελιωδών αρχών και κανόνων του κοινωνικού συστήματος, η οποία επιβάλλει τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων εντός περιορισμένου χρόνου και υπό συνθήκες αβεβαιότητας (Rosenthal et al., 1989). Σύμφωνα με μια περισσότερο στενή οικονομική προσέγγιση του Sharpe (1963), η κρίση ορίζεται ως “*μια χρονική περίοδος κατά την οποία υπάρχει μεγάλη πτωτική κίνηση στην αγορά*”. Μια περισσότερο ολιστική οπτική περιγράφει την οικονομική κρίση ως αποτέλεσμα της διατάραξης της οικονομικής ισορροπίας και της σταδιακής ατροφίας όλων των οικονομικών παραγόντων ενός κράτους. Αυτό αποδίδεται κυρίως σε ξαφνικά και απροσδόκητα γεγονότα που εμφανίζονται λόγω τοπικών ή παγκόσμιων αιτιών, όπως «*τα οικονομικά και διοικητικά προβλήματα, η διαφθορά, η διατάραξη του φορολογικού συστήματος, τα προβλήματα πληρωμής του εξωτερικού χρέους, η αδυναμία εισαγωγής αρκετού εξωτερικού κεφαλαίου, τα προβλήματα ανεργίας ή ακόμα και οι φυσικές καταστροφές*» (Erol et al., 2011; Πουρνάρα, 2012).

1.3.2 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

1.3.2.1 Αξία των Φυσικών Πόρων

Η αξία των φυσικών πόρων είναι ιδιαίτερη και απαραίτητη για τον ανθρώπινο παράγοντα. Η φύση είναι εκείνη που παρέχει στον άνθρωπο τα βασικά αγαθά για την επιβίωσή του. Είναι ευνόητο, βέβαια, πως οι φυσικοί πόροι αποτελούν βασική ανάγκη και για τους λοιπούς ζωντανούς οργανισμούς πέρα από τον άνθρωπο.

Ωστόσο, για τον άνθρωπο η αξία των φυσικών πόρων έχει ανέλθει και σε ένα άλλο επίπεδο, στο μέτρο κατά το οποίο ο άνθρωπος μπορεί να αποσπάσει κέρδος. Με αυτόν τον τρόπο αποκτούν οικονομική σημασία (European Commission, 2016). Όμως, η οικονομική σημασία αυτών δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την ύπαρξη των ίδιων των πόρων, αλλά και από τις ιδιότητες τους, καθώς και την ύπαρξη των συμπληρωματικών συντελεστών της παραγωγής. Επιπλέον, κεντροβαρούς σημασίας είναι οι όροι κάτω από τους οποίους είναι διαθέσιμοι, η ύπαρξη αγορών μέσω των οποίων γίνεται η διάθεση των παραγόμενων προϊόντων και η ένταση της ζήτησής τους. Όπως είναι κατανοητό, για να εκτιμηθούν οι προοπτικές της οικονομικής εκμετάλλευσης, απαραίτητη προϋπόθεση κρίνεται η ύπαρξη των παραπάνω συντελεστών. Τοιούτοτρόπως, στην εκτίμηση προκύπτουν προβλήματα λόγω της διαρκούς αλλαγής των δεδομένων για τις αγορές και τη ζήτηση (Σκούντζος, 2006).

1.3.2.2 Επίδραση των Φυσικών Πόρων στην Οικονομική Ανάπτυξη

Όπως προαναφέρθηκε, η ύπαρξη των φυσικών πόρων είναι καθοριστικής σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, είτε αναφερόμαστε σε ανεπτυγμένες είτε σε αναπτυσσόμενες χώρες. Βεβαίως, τα οφέλη διαφοροποιούνται αναλόγως. Πιο συγκεκριμένα, αναφερόμενοι σε μια ανεπτυγμένη χώρα, παρατηρούμε ότι τα οικονομικά στοιχεία με βάση τους φυσικούς πόρους, διαμορφώνονται τόσο ανάλογα με τη διάθεση τους από την ίδια τη γη της εκάστοτε χώρας, όσο και με την εκμετάλλευση εκτάσεων και πόρων από τρίτες χώρες. Επιπλέον, υπάρχει το ενδεχόμενο να προμηθεύεται πόρους από τις διεθνείς συναλλαγές. Σε αυτό το σημείο κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί ότι η εκμετάλλευση των πόρων πραγματοποιείται αξιοποιώντας τεχνικές και οργανωτικές γνώσεις και συνδυάζοντας τη χρήση των συντελεστών του κεφαλαίου και της εργασίας (Σκούντζος, 2006).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, μια χώρα δεν μπορεί να θεωρηθεί πλούσια ή φτωχή σε φυσικούς πόρους σε απόλυτους όρους, ακριβώς λόγω της μεταβλητότητας της αξίας τους. Παράλληλα, μια χώρα που διαθέτει πληθώρα φυσικών πόρων, έχει εμφανώς περισσότερες προοπτικές ανάπτυξης εν συγκρίσει με χώρες που παρουσιάζουν έλλειψη ή/και ανεπάρκεια πόρων. Προκύπτει, συνεπώς, ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες με ανεπάρκεια φυσικών πόρων εμφανίζουν χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης. Συμπληρωματικά προς την ανεπάρκεια των πόρων λειτουργεί και η καθυστέρηση της τεχνολογικής προόδου, το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των πολιτών και η μη αποτελεσματική ή μη ορθολογική εκμετάλλευση των υπαρχόντων

φυσικών πόρων, αγνοώντας ορισμένες εκτάσεις ή μη διαθέτοντας το κατάλληλο τεχνολογικό επίπεδο για την οικονομική αξιοποίησή τους (Σκούντζος, 2006). Το εν λόγω ζήτημα της εξάντλησης των πόρων διαχειρίζεται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, θέτοντας σε λειτουργία το πλαίσιο πολιτικής «Ευρώπη 2020», με βασικό στόχο την παραγωγή μεγαλύτερης αξίας με λιγότερο υλικό και διαφορετικό τρόπο κατανάλωσης (European Commission, 2011).

1.3.2.3 Προσφορά των Φυσικών Πόρων

Όπως είναι κατανοητό, οι φυσικοί πόροι μπορεί μεν τη δεδομένη χρονική στιγμή να βρίσκονται σε σχετική αφθονία, όμως εν συγκρίσει με προηγούμενες δεκαετίες φαίνεται να ακολουθούν πτωτική πορεία. Αυτό οφείλεται κατά βάση στην αύξηση του πληθυσμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, μεγαλύτερη ανησυχία των ερευνητών φαίνεται να προέρχεται από την άνοδο του παγκόσμιου κατά κεφαλήν εισοδήματος, η οποία φαίνεται να συνδέεται ανάλογα με την απειλή εξάντλησης των πόρων ανά τον πλανήτη (European Commission, 2011).

Αναλυτικότερα, τα βασικότερα αίτια της πιθανής εξάντλησης των φυσικών πόρων συνοψίζονται ως εξής. Βασική απειλή αποτελεί η αλόγιστη χρήση και υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, δίχως να υπολογίζεται ότι βρίσκονται σε ορισμένες ποσότητες. Ταυτόχρονα, η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού ανά τον κόσμο σε συνδυασμό με τις αυξητικές τάσεις κατανάλωσης των πρώτων υλών. Ακόμη, η άνοδος του κατά κεφαλήν προϊόντος εντείνει τη ζήτηση προϊόντων, η οποία με τη σειρά της ανατροφοδοτεί το φαύλο κύκλο υπερεκμετάλλευσης των πεπερασμένων φυσικών πόρων. Αντίστροφα προς την ενδεχόμενη απειλή της εξάντλησης των πόρων, λειτουργεί η τεχνολογική πρόοδος. Η εξέλιξη και μη στασιμότητα της τεχνολογίας δημιουργεί νέες πιο εξελιγμένες μεθόδους για την αποτελεσματική παραγωγή και επεξεργασία των πόρων, ενώ σημαντικό είναι το γεγονός ότι βρίσκονται συνεχώς νέοι τρόποι αντικατάστασης ή υποκατάστασης πόρων που εξαντλούνται όπως επί παραδείγματι η θερμοπυρηνική ενέργεια αντικαθιστά τη συμβατική παραγωγή ενέργειας από υδρογονάνθρακες. Ακολουθώντας αυτή την επιχειρηματολογία, είναι ευνόητο πως το ενδεχόμενο της επιβεβλημένης τοποθέτησης τεχνητού ορίου στην εκμετάλλευση φυσικών πόρων απορρίπτεται, ενώ αντίστοιχα διευρύνονται οι εναλλακτικοί πόροι (Σκούντζος, 2006).

1.3.3 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο πρωτογενής παραγωγικός τομέας συνίσταται από τους κλάδους της οικονομίας, οι κύριες δραστηριότητες των οποίων περιστρέφονται γύρω από την απόκτηση ή απόσπαση πρώτων υλών απευθείας από τη φύση. Η εν λόγω απόσπαση πραγματοποιείται μέσα από τη διαδικασίες της συλλογής και της εξόρυξης από το έδαφος ή το υπέδαφος, αλλά ακόμη και της συγκομιδής των προϊόντων της πανίδας και της χλωρίδας. Στα υλικά προϊόντα του πρωτογενή τομέα συγκαταλέγονται τόσο τα αγαθά που καταναλίσκονται απευθείας, χωρίς μεταποίηση (δηλ. τελικά προϊόντα), όσο και εκείνα που απαιτούν περαιτέρω επεξεργασία και εισέρχονται στις παραγωγικές αλυσίδες ως ενδιάμεσα προϊόντα. Επί παραδείγματι, τα αγαθά που προέρχονται από τον πρωτογενή τομέα είναι τα γεωργικά προϊόντα, υλοτομίας, τα προϊόντα αλιείας, θήρας, κτηνοτροφίας και πτηνοτροφίας, καθώς και τα προϊόντα εξόρυξης που συνήθως δεν υπόκεινται σε επεξεργασία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση λόγω της ύπαρξης συγχύσεως στην τοποθέτηση της διαδικασίας της εξόρυξης στον πρωτογενή ή το δευτερογενή τομέα, και λόγω της ένταξής της από τις στατιστικές υπηρεσίες στο δευτερογενή τομέα, εφεξής θα θεωρήσουμε ότι η εξόρυξη ανήκει στο δευτερογενή τομέα. Πλέον, ο τομέας αυτός της παραγωγής, αν και διατηρεί γενικά μικρότερη ποσοστιαία συμμετοχή στην εθνική απασχόληση και στη συνεισφορά στο ΑΕΠ στις ανεπτυγμένες κυρίως χώρες, εντούτοις εξακολουθεί να είναι υψίστης σημασίας, επειδή προσφέρει βασικά οικονομικά αγαθά που είναι απαραίτητα για τη φυσική-βιολογική ύπαρξη του ανθρώπου, αλλά και να τροφοδοτεί τους υπόλοιπους δύο παραγωγικούς τομείς (Γεωργίου et al., 2016, chap. 1.8).

1.3.4 ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ως δευτερογενής καλείται ο τομέας παραγωγικών δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται με τη βοήθεια του ανθρώπινου παράγοντα. Πιο συγκεκριμένα, μέσω του δευτερογενούς τομέα μετασχηματίζονται ενδιάμεσα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα με διάφορους τρόπους (τεχνικούς ή χειρωνακτικούς), με πιο διαδεδομένο να θεωρείται εκείνος της αξιοποίησης της τεχνολογίας. Η δευτερογενής παραγωγή έχει εξελιχθεί σημαντικά διαχρονικά, καθότι πλέον πέραν της επεξεργασίας των ακατέργαστων υλών, η μεταποίηση συνεχίζεται σε ένα υψηλότερο επίπεδο, δίνοντας την τελική μορφή σε ημι-κατεργασμένα προϊόντα που προέρχονται πάλι από το δευτερογενή τομέα. Ουσιαστικά αυτό σημαίνει ότι, ο δευτερογενής τομέας αφορά σε ένα μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων, οι οποίες δύνανται να

συνοψισθούν σε τέσσερεις γενικές κατηγορίες οικονομικών κλάδων: στη μεταποίηση των προϊόντων, στις κατασκευές, στην παραγωγή ενέργειας, τη διανομή νερού, κ.α. και στην εξόρυξη του ορυκτού πλούτου (Γεωργίου et al., 2016, chap. 1.8).

Κατά γενική ομολογία, η ύπαρξη του δευτερογενούς τομέα για την ανάπτυξη της αποτελεί ένα σημαντικό έρεισμα στη δυναμικότητα της οικονομίας μιας χώρας. Σήμερα, οι ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες εισέρχονται στην περίοδο των “μεταβιομηχανικών” οικονομιών, ο δευτερογενής τομέας υποχωρεί ως προς τη συμμετοχή του στο ΑΕΠ μιας χώρας έναντι του τριτογενή τομέα, δηλαδή τις υπηρεσίες γενικά, των οποίων η ζήτηση ολοένα αυξάνεται σε βάρος των προϊόντων του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα (Γεωργίου et al., 2016, chap. 1.8).

1.3.5 ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Βάση του τριτογενή τομέα αποτελούν οι ιδιωτικές και κρατικές υπηρεσίες, χρησιμοποιούνται από τους τελικούς καταναλωτές ή αξιοποιούνται στην παραγωγή των προϊόντων των δύο άλλων τομέων της οικονομίας. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται οι δραστηριότητες των μεταφορών, του εμπορίου, του τουρισμού, της αναψυχής, των τραπεζικών και ασφαλιστικών επιχειρήσεων, οι ελεύθεροι επαγγελματίες (ιατροί, δικηγόροι και μηχανικοί), όπως και οι κρατικές υπηρεσίες της εκπαίδευσης, της εθνικής άμυνας, της εσωτερικής ασφάλειας, της υγείας, της πρόνοιας, της δικαιοσύνης, κ.ά. οι οποίες δημιουργούν ένα σταθερό πλαίσιο για τη δραστηριοποίηση όλων των τομέων της οικονομίας και προσφέρουν διάφορες υπηρεσίες στους πολίτες (υπουργεία, ληξιαρχεία, δημοτικά καταστήματα κ.λπ.) με στόχο την εύρυθμη και ασφαλή λειτουργία ενός κράτους.

Η ποσοστιαία συμβολή του τριτογενούς τομέα στη δημιουργία του ΑΕΠ μιας χώρας, τείνει να δηλώνει το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Γενικότερα, η σχέση που συνδέει τις συγκεκριμένες μεταβλητές είναι ανάλογη, δηλαδή όσο αναπτύσσεται μια οικονομία, τόσο αυξάνεται η συμμετοχή του τριτογενούς τομέα στην απασχόληση και στην παραγωγή (Γεωργίου et al., 2016, chap. 1.8).

1.3.6 ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αναφέρεται σε ένα σύνολο κανονισμών σχετικών με την αγροτική παραγωγή, τις ενισχύσεις των παραγωγών, την ανάπτυξη της υπαίθρου και τη ρύθμιση των αγορών γεωργικών προϊόντων. Ταυτόχρονα, οι ρυθμίσεις μεριμνούν για την περιβαλλοντική συμβατότητα των γεωργικών

δραστηριοτήτων, από την παραγωγική διαδικασία ως την τελική διακίνηση των αγροτικών προϊόντων. Απώτερος σκοπός της εφαρμογής μιας αγροτικής πολιτικής, ενιαίας για τις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι η σταθερότητα των τιμών στις αγορές, οι ευρείες δυνατότητες επιλογής, η υψηλή ποιότητα των προϊόντων, η χρήση του εδάφους και η απασχόληση στον αγροτικό τομέα.

Το σύνολο των ανωτέρω ρυθμίσεων αποτέλεσε την Κοινή Αγροτική Πολιτική, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1962. Ωστόσο, έκτοτε τροποποιήθηκε αρκετές φορές, ορισμένες μάλιστα ριζικά. Έπειτα από την τελευταία διεύρυνση της ΕΕ, ο κύριος στόχος της ΚΑΠ αποβλέπει στον καθορισμό του ρόλου της γεωργίας στη διαφύλαξη και τη διαχείριση των φυσικών πόρων, πάντα στο ευρύτερο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2016).

Ο αγροτικός τομέας της Ελλάδας, όπως και εκείνος όλων των κρατών-μελών της ΕΕ, εντάσσεται στα ρυθμιστικά πλαίσια της ΚΑΠ. Αναφορικά με τις επιπτώσεις της ΚΑΠ στα κράτη-μέλη –και ιδιαίτερα στην Ελλάδα– πρέπει να τονιστεί ότι σε όποιο κράτος-μέλος αυτή εφαρμόστηκε ως μονοσήμαντη πολιτική οικονομικής στήριξης του γεωργικού τομέα, δεν μπόρεσε να μειώσει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, ούτε να συμβάλει στην περιφερειακή σύγκλιση και συνοχή, αλλά ούτε και να στηρίξει την ανάδειξη ενός ανταγωνιστικού και βιώσιμου αγροτικού τομέα. Το ελληνικό κράτος στην παρούσα περίοδο που διανύει θα προχωρήσει στην εκ βάθρων μεταρρύθμιση του παραγωγικού ιστού της και του επιχειρηματικού περιβάλλοντος που συντηρεί, υιοθετώντας όλα τα απαιτούμενα για την αντιμετώπιση των διαχρονικών προβλημάτων που μαστίζουν τον αγροτικό κλάδο μέτρα. Επί παραδείγματι μνεία *«γίνεται στην αναποτελεσματικότητα των εκμεταλλεύσεων, στη μη αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος των εδαφο-κλιματικών συνθηκών της χώρας, στην έλλειψη διάχυσης επιστημονικής γνώσης και εμπειρίας, κ.ά.»* (Μπαγινέτας, 2015). Εντούτοις, η βασική πρόκληση στην οποία καλείται να ανταπεξέλθει με κινητήριο μοχλό τους κανονισμούς της ΚΑΠ, είναι να συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη ενός καινούριου παραγωγικού υποδείγματος, βάσει του οποίου η ελληνική αγροτική παραγωγή θα αποτελέσει ξανά τον πρωταρχικό συντελεστή της παραγωγικής αναδιάρθρωσης της εγχώριας οικονομίας (Μπαγινέτας, 2015).

1.3.7 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕγχΠ) αποτελεί τον κεντρικό δείκτη των εθνικών λογαριασμών, ο οποίος συνοψίζει την οικονομική θέση μιας χώρας ή/και μιας περιφέρειας. Μπορεί να υπολογιστεί μέσω τριών διαφορετικών τρόπων: την προσέγγιση εκροών, την προσέγγιση δαπανών και την προσέγγιση εισοδήματος. Γενικότερα, αφορά στο σύνολο όλων των προϊόντων και αγαθών που παράγει μια οικονομία (εθνική ή περιφερειακή), εκπεφρασμένο σε χρηματικές μονάδες. Με άλλα λόγια, πρόκειται για τη συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που αποδίδονται στην παραγωγή εντός των διοικητικών συνόρων μιας χώρας ή περιφέρειας σε διάστημα ενός (1) έτους, ακόμα και αν μέρος αυτού παρήχθη από παραγωγικές μονάδες που ανήκουν σε κατοίκους εκτός της υπό εξέταση χωρικής μονάδας (Σκούντζος, 2006).

Σε αντιδιαστολή βρίσκεται το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), το οποίο είναι το συνολικό Προϊόν ή Εισόδημα που αποκτούν οι πολίτες μιας χώρας ή περιφέρειας. Εναλλακτικά, είναι η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που αποκτούν οι πολίτες μιας χώρας ή περιφέρειας σε διάστημα ενός (1) έτους. Διαφέρει από το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν για το γεγονός ότι συμπεριλαμβάνει στους υπολογισμούς και το Εισόδημα που αποκτούν οι πολίτες μιας χώρας ή περιφέρειας οι οποίοι κατοικούν σε τρίτες χώρες ή περιφέρειες αλλά παραμένουν πολίτες της υπό μελέτη χωρικής μονάδας. Καταληκτικά, υπογραμμίζεται πως μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τους σκοπούς της εν λόγω εργασίας παρουσιάζει η εξέταση του προϊόντος που παράγεται από τις οικονομικές μονάδες εντός των εξεταζόμενων περιφερειών και χωρών και όχι ανάλογα με τους πολίτες τους. Ως εκ τούτου, εφεξής το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν θα αναφέρεται ως ΑΕΠ χάριν συντομίας και διευκρινίζεται σε αυτό το σημείο προς αποφυγήν παρανοήσεων (Σκούντζος, 2006; Eurostat, 2017).

Το ΑΕΠ χρησιμοποιείται για την ανάλυση των οικονομικών επιδόσεων και κύκλων (όπως υφέσεων, ανακάμψεων και ταχείας οικονομικής άνθησης). Δεδομένα σε διάφορα νομίσματα μπορούν να μετατραπούν σε κοινό νόμισμα για να καταστούν πιο εύκολα συγκρίσιμα –για παράδειγμα, να μετατραπούν σε ευρώ ή δολάρια. Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες, εντούτοις, δεν αντικατοπτρίζουν όλες τις διαφορές στα επίπεδα τιμών μεταξύ των χωρών. Για να αντισταθμιστούν οι διαφορές αυτές, το ΑΕΠ δύναται να μετατραπεί με τη βοήθεια συντελεστών μετατροπής, που είναι

γνωστοί ως ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης (ΙΑΔ). Με τη χρήση των ΙΑΔ (αντί των αγοραίων συναλλαγματικών ισοτιμιών), οι δείκτες αυτοί μετατρέπονται σε ένα τεχνητό κοινό νόμισμα που ονομάζεται μονάδα αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ). Στο πλαίσιο της ΕΕ, η χρήση των ΜΑΔ έχει ιδιαίτερο νόημα καθώς καθιστά δυνατή τη σύγκριση της αγοραστικής δύναμης μεταξύ των κρατών-μελών και των περιφερειών τους, οι οποίες χρησιμοποιούν διαφορετικά νομίσματα ή όπου αλλού εντοπίζονται διαφορετικά επίπεδα τιμών. Σε γενικές γραμμές, η χρήση σειρών σε ΜΑΔ παρά σειρών που βασίζονται στο ευρώ μάλλον τείνουν να έχουν εξισορροπητικό αποτέλεσμα, καθώς οι περιφέρειες με πολύ υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ευρώ τείνουν επίσης να έχουν σχετικά υψηλά επίπεδα τιμών. Για παράδειγμα, το κόστος διαβίωσης στο κεντρικό Παρίσι ή Λονδίνο είναι γενικά υψηλότερο από το κόστος ζωής στις αγροτικές περιοχές της Ουγγαρίας και της Πολωνίας (Σκούντζος, 2006; Eurostat, 2017).

1.4 Ιστορική Αναδρομή

1.4.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έφερε πολλές καταστροφές στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ είχε καθοριστικό ρόλο στην εξάλειψη της οικονομικής σταθερότητας όλων των κρατών της ηπείρου. Με τη λήξη του πολέμου ξεκίνησαν οι πρώτες προσπάθειες ανόρθωσης των κατεστραμμένων οικονομιών (Τσουλφίδης, 2003). Ανάμεσα στις χώρες της τότε κατακερματισμένης Ευρώπης, προσπάθειες για να ορθοποδήσει ξανά κατέβαλε και το ελληνικό κράτος. Ωστόσο, η ουσιαστική εκκίνηση των αγώνων για την Ελλάδα πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του 50', καθότι μετά την απελευθέρωση το 1944 επήλθε η αστάθεια, με τον εμφύλιο πόλεμο να φέρνει καταστροφές τόσο για την οικονομία, όσο και για την κοινωνία και το νεοσύστατο πολιτικό εποικοδόμημα (Τσουλφίδης, 2003). Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι οι ρυθμοί ανασυγκρότησης για τα δεδομένα της περιόδου θεωρούνται ένα οικονομικό θαύμα άνθισης. Ενδεικτικά, η συνολική συνεισφορά της αγροτικής παραγωγής για το 1951 ήταν της τάξεως του 29% του συνολικού ΑΕΠ. Ωστόσο, μπορεί η αγροτική παραγωγή να ακολουθούσε ανοδική πορεία, όμως διαχρονικά η συμμετοχή της στο ΑΕΠ της χώρας ήταν φθίνουσα. Αυτό οφείλεται ουσιαστικά στη σταδιακή εμφάνιση νέων κλάδων που αφορούν κατά βάση τη μεταποίηση, καθότι το 60' εμφανίζεται έντονα η βιομηχανική δραστηριότητα και ακολουθούν τις επόμενες

δεκαετίες οι υπηρεσίες που ενισχύουν με τη σειρά τους τον τριτογενή τομέα (Γκέκας, 2005; Πέζαρος, 2011; Τσουλφίδης, 2003).

Επομένως, από τα μέσα του 60' και έπειτα, η συμμετοχή της αγροτικής παραγωγής στη διαμόρφωση τόσο του ΑΕΠ όσο και στη συνολική απασχόληση της χώρας φαίνεται να ακολουθεί πτωτική πορεία. Η αντίθετη κατάσταση επικρατεί όσον αφορά στα μακροοικονομικά μεγέθη της χώρας. Οι επιδόσεις της Ελλάδας φαίνεται να την κατατάσσουν σε αρκετά ισχυρή θέση σε σύγκριση με το μέσο όρο των κρατών μελών της ΕΕ, δείχνοντας έτσι πολύ θετικές προοπτικές για την εξέλιξη της εθνικής οικονομίας. Ακόμη, με την ένταξη της Ελλάδας στην –τότε– ΕΟΚ, η εθνική αγροτική πολιτική της χώρας τέθηκε υπό τους κοινοτικούς κατευθυντήριους άξονες της ΚΑΠ. Αξιοσημείωτη ήταν η ενίσχυση στα εισοδήματα των αγροτών, γεγονός που συνέβαλε στη συνολικότερη ανάπτυξη και ωρίμανση της αγροτικής παραγωγής. Ωστόσο, ένα ακόμη έμμεσο –παρότι ακούσιο– αποτέλεσμα ήταν και οι αρκετές μεταβολές και αντιθέσεις στην παραγωγική διάρθρωση των καλλιεργειών (Γκέκας, 2005; Πέζαρος, 2011).

Εξετάζοντας ενδελεχέστερα τη σταδιακή ανέλιξη της αγροτικής παραγωγής, από το 1962 και έπειτα, συνάγονται τα εξής συμπεράσματα. Αρχικά, παρατηρείται ότι η εν λόγω άνοδος δεν οφείλεται στην διεύρυνση των καλλιεργούμενων εκτάσεων, καθώς από το 1962 έως το 2001 η αύξηση των εκτάσεων υπολογίζεται ότι αγγίζει μόλις το 4,6%. Από την άλλη, η ενίσχυση αυτή δεν αποδίδεται ούτε στον αριθμό των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα, οι οποίοι μάλιστα φαίνεται να μειώνονται σχεδόν στο μισό (ήτοι 42%) έως το 2001. Επομένως, εξήγηση της ραγδαίας αύξησης της αγροτικής παραγωγής προφανώς δικαιολογείται με την εντατικοποίηση της αγροτικής εκμετάλλευσης, η οποία με τη σειρά της αποφέρει μεγέθυνση της παραγωγικότητας του τομέα (Γκέκας, 2005; Πέζαρος, 2011).

Εμβαθύνοντας, παρατηρούμε ότι καθοριστική σημασία στην εν λόγω ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής διαδραμάτισε μια σειρά διαφορετικών παραγόντων και όχι απαραίτητα ένας μεμονωμένος παράγοντας. Δηλαδή, η ραγδαία εκμηχάνιση του πρωτογενή τομέα σε συνδυασμό με τον υπερδιπλασιασμό των μηχανημάτων για την επεξεργασία και φροντίδα των γεωργικών εκτάσεων, αύξησε κατακόρυφα την παραγωγή. Στην ίδια κατεύθυνση, η χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων ανήλθε από το 2% στο 46% επηρεάζοντας επίσης την παραγωγικότητα των αγροτικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, η εισαγωγή νέων ειδών σπόρων και καλλιεργειών

διάνθισε τα παραγόμενα προϊόντα και διεύρυνε τις νησίδες καταναλωτών. Τέλος, θετική κρίνεται και η επίδραση του χωρικού σχεδιασμού και της επέκτασης και αναβάθμισης των υποδομών στις περιοχές της υπαίθρου και ειδικότερα η αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων, η οποία τα τελευταία σαράντα χρόνια έχει ξεπεράσει το 275% (Γκέκας, 2005).

Μετέπειτα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με την αναδιάρθρωση του κληρονομικού δικαίου πραγματοποιούνται επακόλουθα και μεταβολές στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά των καλλιεργούμενων εκτάσεων, με σημαντικότερη μεταρρύθμιση αυτή του πολυτεμαχισμού του κλήρου. Ο σχηματισμός μικρών κλήρων επέφερε αρνητικές επιπτώσεις στον τομέα. Λόγω των κατακερματισμένων ιδιοκτησιών οι μετακινήσεις παραγωγικών εισροών και προϊόντων κρίνονταν επιτακτικές για την διακίνηση των αγαθών από και προς τις αγορές, με απότοκο τη σημαντική ζημία σε οικονομικό κόστος και χρόνο, η οποία με τη σειρά της έφερε αύξηση στο κόστος παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων. Παρεμποδίζονταν λοιπόν ο σχηματισμός οικονομιών κλίμακας στον πρωτογενή τομέα. Επιπλέον, επηρέασε αρνητικά και την επιλογή των καλλιεργειών και της απασχόλησης. Κατασταλτικά προς τις δυνατότητες πρόσληψης, αφομοίωσης και εφαρμογής νέων ιδεών στο επίπεδο της παραγωγής, διαχείρισης, πιστοποίησης, προβολής και προώθησης των προϊόντων, λειτούργησε το γεγονός ότι το 78% των εργαζομένων δεν έχει ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, το 62% των απασχολούμενων στην αγροτική παραγωγή είναι άνω των 45 ετών, γεγονός που δείχνει ότι ο πληθυσμός που ασχολείται κατά βάση με την καλλιέργεια, την κτηνοτροφία και την αλιεία, είναι γερασμένος. Οι κρατικές επενδύσεις, δημιούργησαν νέες καλλιεργούμενες εκτάσεις από αποξηράνσεις λιμνών και διεύρυναν και αναβάθμισαν τα δίκτυα αρδευτικών υποδομών ανά τη χώρα. Ωστόσο, από το 1950 και έπειτα, ο αριθμός των απασχολούμενων στην αγροτική παραγωγή φαίνεται να μειώνεται αισθητά. Η μείωση αυτή οφείλεται εν μέρει στην εγκατάλειψη της υπαίθρου προς αναζήτηση εργασίας στις αστικές περιοχές, όσο και στο φαινόμενο της εξωτερικής μετανάστευσης. Το εργαλείο πολιτικής του αναδασμού, δεν αποδείχθηκε επιτυχημένο εγχείρημα για τη συγκράτηση των πληθυσμών στην ύπαιθρο και την αναζωογόνηση του τομέα, καθώς από το προβλεπόμενο 50% της γεωργικής γης, εφαρμόστηκε μόλις στο 22% (Γκέκας, 2005).

Στη συνέχεια, όπως τονίζει και ο Γκέκας (2005), ακολούθησε η επιτακτική αναρμόνιση της εθνικής Γεωργικής Πολιτικής με τους ευρύτερους κατευθυντήριους άξονες της ΚΑΠ, με σημαντικές επιπτώσεις από την πρώτη κιόλας εφαρμογή κυρίως για τους αγρότες. Τα σημαντικότερα αρνητικά σημεία αυτής συνοψίζονται στην αυστηρά στοχευμένη στήριξη, η οποία αφορούσε κατ' ουσίαν μόλις το 20% του εθνικού αγροτικού παραγωγικού ιστού. Ο διαφορετικός βαθμός στήριξης των αγροτικών προϊόντων, ο οποίος μάλιστα γινόταν σε κεντρικό επίπεδο και εκτός των εκάστοτε κρατών-μελών με αποτέλεσμα συχνά να αγνοεί τις περιφερειακές ιδιαιτερότητες, επηρέασε αρνητικά τη διάρθρωση των τιμών, στρεβλώνοντας τις τοπικές αγορές αγροτικών προϊόντων. Επίσης, η πολιτική στήριξης της γεωργίας φαίνεται πως ήταν επιβλαβής για τους δικαιούχους αγρότες, που ανέπτυξαν εσφαλμένα μια επιχειρηματική ιδεολογία κρατικοδίαιτης συντήρησης του κλάδου, η οποία μάλιστα αποδείχθηκε καταστροφική για την επιβίωση του τα τελευταία έτη (Γκέκας, 2005; Πέζαρος, 2011).

Βέβαια, προχωρώντας πέραν των εκούσιων αρνητικών αποτελεσμάτων που επέφερε η εφαρμογή της ΚΑΠ στην Ελλάδα, αξίζει να τονιστούν εμφατικά τα ευμενή στοιχεία για την πραγματική στήριξη και ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα. Ειδικότερα, παρείχε τα απαραίτητα οικονομικά κίνητρα και διευκολύνσεις για την σταδιακή τεχνολογική εξέλιξη των παραγωγικών μέσων, με την εξασφάλιση της ορθολογικής και άριστης εκμετάλλευσης των συντελεστών παραγωγής, και δη του υφιστάμενου εργατικού δυναμικού. Την εξασφάλιση ενός δίκαιου και σταθερότερου βιοτικού επιπέδου για εκατοντάδες χιλιάδες απασχολούμενους της υπαίθρου, μέσω της αύξησης των εισοδημάτων των αγροτικών νοικοκυριών. Παράλληλα, η εφαρμογή της ΚΑΠ αποτέλεσε καίριο παράγοντα ρύθμισης και σταθεροποίησης των αγορών αγροτικών προϊόντων, εξασφαλίζοντας έναν απρόσκοπτο εφοδιασμό εισροών και προϊόντων και διασφαλίζοντας λογικές τιμές για τους τελικούς καταναλωτές (Πέζαρος, 2011).

1.4.2 ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ανακεφαλαιώνοντας, η Ελλάδα είναι μέλος της ΕΕ (της τότε ΕΟΚ) από το 1981. Βάσει του ΑΕΠ του 2015 κατατάσσεται στην 45^η μεγαλύτερη οικονομία παγκοσμίως (World Bank Organisation, 2016a), ενώ με βάση το πληθυσμιακό της μέγεθος βρίσκεται στην 83^η θέση παγκοσμίως (Worldometers, 2016). Άξιο αναφοράς θεωρείται το γεγονός ότι η Ελλάδα είχε υψηλή ελκυστικότητα ως χώρα προορισμού

των οικονομικών μεταναστών μετά την κατάρρευση των πολιτικοοικονομικών και κοινωνικών συστημάτων της Ανατολικής Ευρώπης, κάτι που συνεισέφερε στην πληθυσμιακή μεγέθυνσή της κατά προηγούμενων δεκαετιών (Κόλλιας et al., 2005). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον ευρέως αναγνωρισμένο Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI – Human Development Index) στα στοιχεία που διατηρεί ο ΟΗΕ (2016), η Ελλάδα κατατάσσεται στην 29^η θέση της λίστας των πιο ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου, σημειώνοντας βέβαια ελαφρώς πτωτική πορεία τα πιο πρόσφατα έτη, μετά το 2005.

Η ΕΕ καθίσταται ένας από τους σημαντικότερους πυλώνες του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος ανάμεσα στην Ιαπωνία και τις ΗΠΑ. Ωστόσο, η Ελλάδα σε σύγκριση με τα λοιπά μέλη της Ε.Ε. καθίσταται ένας από τους μικρότερους εταίρους τόσο πληθυσμιακά όσο και οικονομικά. Ειδικότερα, κατέχει μόλις το 3% του συνολικού πληθυσμού της ΕΕ των 15, και το 2,3% των 25, ενώ το ΑΕΠ της καλύπτει μόλις το 2% του συνολικού της ΕΕ των 15 (Κόλλιας et al., 2005).

1.5 Καινοτομία

1.5.1 *ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ*

Η έννοια της καινοτομίας είναι αρκετά αφηρημένη. Απόδειξη αυτού το ότι ακόμη και σήμερα δεν υφίσταται ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός της καινοτομίας στις συζητήσεις της ακαδημαϊκής κοινότητας. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι σύμφωνα με μία άποψη στον όρο καινοτομία αποδίδεται η νέα και πρωτοποριακή ιδέα για την υλοποίηση κάποιου πράγματος ή η νέα διαδικασία αυτής της υλοποίησης, καθώς επίσης και η εφαρμογή νέων εφευρέσεων ή ανακαλύψεων για την πραγματοποίηση κάποιου αποτελέσματος. Σύμφωνα πάλι με τον ορισμό της καινοτομίας που προτείνει ο ΟΟΣΑ στο “Εγχειρίδιο Frascati” (2015), πρόκειται για την μετατροπή μιας ιδέας σε εμπορεύσιμο προϊόν ή υπηρεσία. Με τον τρόπο αυτόν ο όρος αναφέρεται στη διαδικασία καθ’ εαυτή.

Η καινοτομία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έρευνα και την ανάπτυξη, ειδικά στο χώρο των επιχειρήσεων με τα αντίστοιχα τμήματα R&D (Research and Development). Στην *Ευρωπαϊκή Ένωση, η καινοτομία αποτελεί επιτεύξιμο στόχο μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων συνεργασίας μεταξύ διακρατικών εταιρών* (European Commission, 2016). Η καινοτομία στην ΕΕ ποσοτικοποιείται και υπολογίζεται με βάση το υπόδειγμα του Ευρωπαϊκού Πίνακα Επιδόσεων για την

Καινοτομία (European Innovation Scoreboard – EIS). Ο πίνακας επιδόσεων καινοτομίας της Ένωσης για το 2013 βασίζεται επί του παρόντος σε 24 ποσοτικούς δείκτες που έχουν ομαδοποιηθεί σε τρεις βασικές κατηγορίες και σε 8 διαστάσεις. Σύμφωνα με την ΕΕ, πρόκειται για τους “Καταλύτες”, δηλαδή τα βασικά στοιχεία που καθιστούν δυνατή την καινοτομία (ανθρώπινοι πόροι, ανοικτά, άριστα και ελκυστικά συστήματα έρευνας, χρηματοδότηση και υποστήριξη), τις “Δραστηριότητες επιχειρήσεων”, που ενσωματώνουν προσπάθειες καινοτομίας στις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις (επενδύσεις επιχειρήσεων, συνδέσεις και επιχειρηματικότητα, περιουσιακά στοιχεία διανοητικής ιδιοκτησίας) και τα “Αποτελέσματα”, που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο οι προσπάθειες αυτές μετατρέπονται σε πλεονεκτήματα για την οικονομία στο σύνολό της (παραγωγή καινοτομίας και οικονομικά αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένης της απασχόλησης) (European Commission, 2016).

“Το να μην καινοτομείς σημαίνει να πεθαίνεις”

~Ch. Freeman στα Οικονομικά της Καινοτομίας.

Η καινοτομία αποσκοπεί στην επαύξηση της παραγωγικότητας και των πωλήσεων ή τη μείωση του κόστους παραγωγής. Από τον ορισμό της είναι φανερό ότι η καινοτομία έχει μεγάλο εύρος και πολλές συνιστώσες: Επιστημονικές, τεχνολογικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές, οργανωτικές, εμπορικές και πολιτικές. Αφορά τόσο στη διαδικασία παραγωγής, όσο και στο τελικό αποτέλεσμα με τη μορφή προϊόντος, διαδικασίας ή υπηρεσίας. «*Η καινοτομία προϋποθέτει κανάλια επικοινωνίας ή δίκτυα μεταξύ όλων των συμμετεχόντων από τον παραγωγό και τον έμπορο μέχρι τον τελικό καταναλωτή*» (European Commission, 2016).

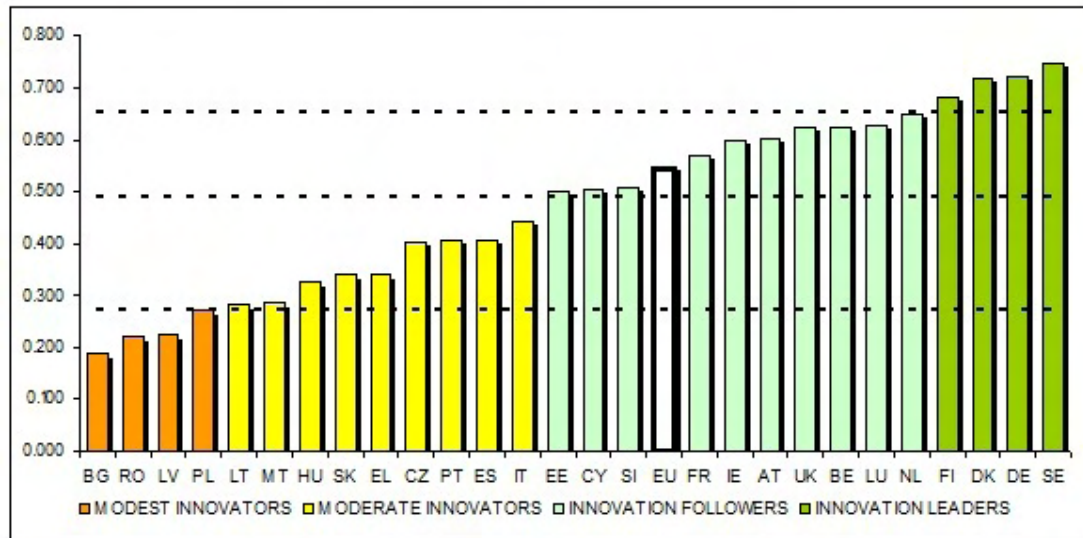
1.5.2 Η ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Πίνακα Επιδόσεων για την Καινοτομία οι γενικές επιδόσεις της Ελλάδας στην καινοτομία είναι αρκετά κάτω του μέσου όρου των ΕΕ-28. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην ομάδα των χωρών με “Μέτριες επιδόσεις στην καινοτομία” με βάση την επίδοσή της σε όλο το φάσμα των δεικτών έρευνας, καινοτομίας και οικονομικών της έκδοσης, αλλά τοποθετείται 9^η από το τέλος της συνολικής κατάταξης (βλ. Διάγραμμα 1.5-1. Πιο αναλυτικά, η απόδοσή της Ελλάδας

μέχρι το 2014 ήταν εμφανώς βελτιωμένη, το 2015 όμως υπήρξε ύφεση, με αποτέλεσμα πλέον να βρίσκεται κάτω από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – όπως και τα περισσότερα κράτη-μέλη, καθώς μόνο 7 από τα 28 αυξάνουν τον δείκτη καινοτομίας τους. Στους περισσότερους δείκτες η Ελλάδα εμφανίζεται υποδεέστερη του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Σχετικά ισχυρή είναι η θέση της στους δείκτες “Ανθρώπινοι Πόροι” (Human Resources) και “Παραγωγοί Καινοτομίας” (Innovators) (European Commission, 2016; Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2016).

Η απόδοση σε “Χρηματοδότηση και υποστήριξη” είναι χαμηλή συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Το ίδιο ισχύει και για τα “Περιουσιακά στοιχεία διανοητικής ιδιοκτησίας”, για τα οποία όμως οι επιδόσεις σε θέματα διανοητικής ιδιοκτησίας (ευρεσιτεχνίες, πνευματικά δικαιώματα, εμπορικά σήματα) παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αύξηση (7%) κατά το τελευταίο διάστημα. Στους δείκτες χαμηλής απόδοσης, περιλαμβάνονται και τα “Εσοδα από άδειες χρήσης και πατέντες από το εξωτερικό” και οι “Επενδύσεις σε venture capitals” με φθίνουσες τάσεις. Ενδεικτικά, η απόδοση πέφτει κατά 28% από την προηγούμενη μέτρηση, όσον αφορά τον τελευταίο δείκτη. Καταληκτικά, οι επιδόσεις της Ελλάδας είναι πάνω από τον μέσο όρο σε δείκτες όπως οι “Δαπάνες σε τομείς καινοτομίας που δεν σχετίζονται με Έρευνα & Ανάπτυξη”, οι “Μικρομεσαίες επιχειρήσεις με οργανωσιακή καινοτομία / καινοτομία μάρκετινγκ”, οι “Διεθνείς επιστημονικές συνδημοσιεύσεις”, καθώς και οι “Καινοτόμες μικρομεσαίες επιχειρήσεις που συνεργάζονται με άλλες” (European Commission, 2016; Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2016).

Διάγραμμα 1.5-1 Επιδόσεις Καινοτομίας των Κρατών Μελών της ΕΕ-28

Ο μέσος όρος επιδόσεων μετράται με τη χρήση σύνθετου δείκτη, που βασίζεται σε δεδομένα 24 δεικτών, με τιμή από 0 για τις χαμηλότερες δυνατές επιδόσεις έως 1 για τις υψηλότερες δυνατές επιδόσεις. Ο μέσος όρος επιδόσεων απεικονίζει τις επιδόσεις των ετών 2010/2011 (λόγω καθυστερήσεων της διάθεσης των δεδομένων).

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) και Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (2016).

Οι σχετικές συζητήσεις περί ανάπτυξης και ωρίμανσης του καινοτομικού περιβάλλοντος της χώρας, με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μιας ουσιαστικής και αυτοτροφοδοτούμενης οικονομίας γνώσης με πολλαπλασιαστικά οφέλη για την οικονομία σε εθνικό επίπεδο, συγκλίνουν βασικά σε δύο καθοριστικές προϋποθέσεις. Η πρώτη αφορά στην ενθάρρυνση των επενδύσεων στον τομέα της καινοτομίας. Η Ελλάδα, πράγματι, βρίσκεται ακόμη αρκετά πίσω σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες στον τομέα αυτό και καλείται να κάνει πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια για να διορθωθεί και να πλησιάσει τους καινοτόμους της Ένωσης. Μάλιστα, οι ιδιωτικές δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη νέων προϊόντων, αν θεωρηθεί πως υπάρχουν ουσιαστικά σε ελάχιστες επιχειρήσεις που αποτελούν εξαίρεση, τότε σε επίπεδο χώρας βρίσκονται σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα. Αυτό επειδή με την πρόσφατη οικονομική κρίση, ουκ ολίγες είναι οι επιχειρήσεις που αναγκάζονται να καλύπτουν τα λειτουργικά τους έξοδα με δαπάνες που υπό διαφορετικές συνθήκες θα διέθεταν για R&D. Πρέπει, με άλλα λόγια, να δοθεί έμφαση στη χρηματοδότηση του τομέα της έρευνας και τεχνολογίας. Χρηματοδότηση όχι αποκλειστικά από το δημόσιο, αλλά πρωταρχικά από τον ιδιωτικό τομέα με συμπληρωματικές κρατικές ενισχύσεις

και κίνητρα. Διότι στον τομέα της χρηματοδότησης της έρευνας και τεχνολογίας ο ιδιωτικός τομέας μπορεί και πρέπει να παίζει σημαντικό ρόλο, αρκεί το κράτος να δημιουργήσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις (European Commission, 2016; Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2016).

Ταυτόχρονα, η δεύτερη σημαντική συνθήκη για την ανάπτυξη της καινοτομίας στη χώρα μας είναι η καλλιέργεια μιας παιδείας καινοτομίας, που προϋποθέτει την αποστροφή από την παραδοσιακή επιχειρηματική λογική, στοχεύοντας παράλληλα στη σύνδεση της εκπαίδευσης με τις εξειδικευμένες παραγωγικές διαδικασίες κάθε περιφέρειας (European Commission, 2016; Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2016).

Προς αυτή την κατεύθυνση αναφορικά με την καινοτομία, η Ελλάδα δεν έχει παρά να στραφεί στο άμεσο περιβάλλον της προς αναζήτηση παραδειγμάτων καλών πρακτικών· την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι πιο καινοτόμοι χώρες της ΕΕ παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά τα πλεονεκτήματα των εθνικών τους συστημάτων έρευνας και καινοτομίας, μεταξύ των οποίων ο βασικός ρόλος των επιχειρήσεων και του τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις προσπάθειες καινοτομίας. Οι επιχειρηματικοί τομείς όλων των πρωτοπόρων της καινοτομίας παρουσιάζουν πολύ καλές επιδόσεις όσον αφορά τις δαπάνες για την E&A και τις αιτήσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας. Χαρακτηρίζονται επίσης από έναν πολύ ανεπτυγμένο τομέα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και από ισχυρούς δεσμούς μεταξύ βιομηχανίας και επιστήμης (European Commission, 2016; Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2016).

2 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ – ΑΝΑΠΤΥΞΗ

2.1 Πρωτογενής Τομέας στην Ελλάδα Κατά την Περίοδο της Κρίσης

Τα τελευταία περίπου οκτώ (8) χρόνια πρώτο θέμα συζήτησης στην Ευρωζώνη, αναφορικά με την οικονομική κατάσταση της ΕΕ, παραμένει το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης. Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της τελευταίας εικοσαετίας για το ελληνικό κράτος η οποία φέρει άμεσες και έμμεσες πολιτικές, κοινωνικές και – κυριότερα– οικονομικές συνέπειες στην κατάσταση της χώρας, φαίνεται να απασχολεί έντονα τον ευρύτερο χώρο της Ένωσης καθώς έχουν πληγεί και άλλα κράτη. Μάλιστα, ουκ ολίγες είναι οι συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα ανά τακτά χρονικά διαστήματα στα εθνικά και διεθνή κοινοβούλια της ΕΕ σχετικά με το ελληνικό δημόσιο χρέος και την παρατεταμένη ύφεση.

Η κρίση της χώρας τεκμηριώνεται από σπειροειδή επίπεδα ανεργίας, σημαντικές μειώσεις στο μέσο όρο των μισθών τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, αλλά και από τα επίπεδα της φτώχειας, τα οποία ολοένα και αυξάνονται. Παραδείγματος χάριν, το ποσοστό ανεργίας για το έτος 2012, έφτασε το 26% για το σύνολο του πληθυσμού της χώρας, ενώ το ποσοστό ανεργίας για τους νέους ηλικίας από 15 έως 24 ετών, αγγίζει το 57,8%, πράγμα που σημαίνει ότι μόλις ένας στους τρεις περίπου νέους δεν βρίσκει εργασία (ΕΛΣΤΑΤ, 2015)! Τα τελευταία στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ. για το Γ' τρίμηνο του 2016, δίνουν 22,6% ποσοστό ανεργίας, από το οποίο διαπιστώνουμε σημαντική μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά 3,4%, τα τελευταία 4 χρόνια (ΕΛΣΤΑΤ, 2016). Παράλληλα, σημαντικό ρόλο στην οικονομική κατάσταση της χώρας διαδραματίζει η πολιτική αστάθεια, η οποία συνεισέφερε στην κοινωνική αναταραχή καθώς και την αποξένωση των πολιτών (Gkartzios, 2013; Gkartzios et al., 2013; Gkartzios and Scott, 2013). Ειδικότερα, μια μελέτη του 2012, που ανατέθηκε από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων με συμμετοχή των κατοίκων σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη έδειξε ότι το 68,2 % των ερωτηθέντων έχουν σκεφτεί να μετακομίσουν στην επαρχία, εκ των οποίων το 47,6% θέλει να μετακινηθεί στο εγγύς μέλλον με σκοπό την εργασία στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Ακόμη, το 19,3% των ερωτηθέντων έχει ήδη προγραμματίσει τη μετεγκατάστασή του στην επαρχία, ενώ περισσότεροι από τους μισούς αυτών (57,1%), κυμαίνονται στις ηλικίες μεταξύ 25 και 39 ετών (Gkartzios, 2013; Gkartzios et al., 2013; Gkartzios and Scott, 2013).

Ειδικότερα, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ και η αναπροσαρμογή της Εθνικής Γεωργικής Πολιτικής, δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα στα γεωργικά εισοδήματα. Οι πιέσεις για τεχνολογικό εκσυγχρονισμό και αναδιάρθρωση της γεωργίας προς ένα μοντέλο εντατικής καλλιέργειας, οδήγησαν ταυτόχρονα στην αύξηση της απασχόλησης πέραν της γεωργίας των μελών της οικογένειας και σε μεγαλύτερη εποχιακή ζήτηση για εργατικό δυναμικό (Kasimimis et al., 2003; Stathakis, 2003; Κασίμης και Ζωγραφάκης, 2014a). Ωστόσο, με την κρίση χρέους να ξεσπά το 2008, δημιουργείται το πρώτο πλήγμα που γίνεται αισθητό στο δημόσιο τομέα. Ταυτόχρονα, κατασταλτικά προς την ανοδική οικονομική πορεία του πρωτογενούς τομέα της χώρας, έδρασε και η άφιξη των μεγάλων ξένων αλυσίδων σουπερμάρκετ, οι εισαγωγές αγροτικών προϊόντων και η εισαγωγή εμπορευμάτων που παράγονται ούτως ή άλλως και στην εγχώρια οικονομία. Η αύξηση του ανταγωνισμού με τη συμμετοχή προϊόντων πιο οικονομικών από τα ελληνικά, καθόρισαν την πορεία της ελληνικής παραγωγής. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν η πτώση που σημείωσε η ζήτηση των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές, η οποία κατέστησε την ενίσχυση της παραγωγής ουσιαστικά ανέφικτη. Παράλληλα, σε παρόμοια κατάσταση φαίνεται να βρίσκεται και το πολιτικό σύστημα, το οποίο περνά μια σοβαρή κρίση λόγω της ευρύτερης οικονομικής αβεβαιότητας. Σύγχρονα φαινόμενα που παρατηρούνται στην Ελληνική πραγματικότητα και αποδίδονται στην κρίση, είναι η συρρίκνωση της απασχόλησης του δημόσιου τομέα, η ανεργία στις αστικές περιοχές, η μείωση της αγοραστικής δύναμης και της κατανάλωσης και ο αποκλεισμός του συστήματος πατρωνίας (Perucho et al., 2015).

Στο περιβάλλον της κρίσης, οι αγροτικές περιοχές έχουν επηρεαστεί με διάφορους τρόπους. Εντοπίζεται έντονη κινητικότητα εντός των αγροτικών περιοχών, αλλά και μια “αντίστροφη κινητικότητα” για τις αστικές περιοχές. Η μείωση της κινητικότητας στις αστικές περιοχές, οφείλεται κατά βάση στην “επαν-ανακάλυψη” των παραδοσιακών καλλιεργειών, των προϊόντων και της κουλτούρας που έχει δημιουργηθεί γύρω από τη γεωργία, μέσω της χρησιμοποίησης νέων μεθόδων οργάνωσης και εργασίας (Κασίμης και Ζωγραφάκης, 2014b).

Από την αρχή της οικονομικής κρίσης του 2008, ο αριθμός των θέσεων εργασίας που χάθηκαν ανέρχονται στις σχεδόν 871.700, ενώ το πρώτο τρίμηνο του 2013 τα ποσοστά της ανεργίας ανέβηκαν κατακόρυφα αγγίζοντας το 27%, με τους νέους ανέργους να εκτοξεύονται στο 65%. Άξιο αναφοράς είναι ότι σε χρονικό διάστημα

τεσσάρων ετών η χώρα έχασε το ένα τέταρτο (1/4) του συνολικού της ΑΕΠ. Τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά στοιχεία, δείχνουν ότι ο πρωτογενής τομέας εμφανίζει καλύτερη απόδοση συγκριτικά με τους λοιπούς τομείς της οικονομίας, ενώ ολοένα και περισσότεροι πολίτες εναποθέτουν τις ελπίδες τους στην ύπαιθρο και τη γεωργία, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες και προοπτικές εκμεταλλεύμενοι επιχειρηματικά τις πρωτοβουλίες, τα προγράμματα του κράτους και τις ιδέες τους προκειμένου να επιβιώσουν (Κασίμης και Ζωγραφάκης, 2014b).

Το γεγονός ότι η κρίση έχει επηρεάσει σφόδρα τις εμπορικές υπηρεσίες, έναν από τους πυλώνες της Ελληνικής οικονομίας, σε συνδυασμό με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ του 2002 και τη μείωση των ενισχύσεων δίνοντας στη μικρή έκθεση, χαμηλή προστιθέμενη αξία, έδωσε έναυσμα στους εργαζόμενους των μικρών επιχειρήσεων να στραφούν σε πιο παραγωγικούς τομείς. Ανάμεσα σε αυτούς βρίσκεται ο κλάδος της γεωργίας, ο οποίος δείχνει εμφανώς πιο ευνοημένος συγκριτικά με αυτόν του εμπορίου, σημειώνοντας υψηλές επιδόσεις, καθότι δημιουργείται η δυνατότητα ανάληψης περισσότερου εδάφους μέσω των νέων ευνοϊκότερων ρυθμίσεων της ΚΑΠ. Ως εκ τούτου, οι μικρές οικογενειακές εκμεταλλεύσεις που βρίσκονται στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων και ΠΟΠ, κατάφεραν να δημιουργήσουν έναν πολύ αποτελεσματικό τρόπο για να γίνει ανταγωνιστικός ο πρωτογενής τομέας. Αυτό εξηγεί το πρώτο κύμα των εγκαταστάσεων στην ύπαιθρο, έχοντας εναποθέσει τις ελπίδες του στη γεωργία και την εκμετάλλευση του εδάφους και ιδιαίτερα στην εκτροφή προβάτων ή στην βιολογική γεωργία (Perucho et al., 2015).

Βέβαια, αυτή η επιστροφή στην ύπαιθρο, έχει καταγραφεί ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, ανεβάζοντας το επίπεδο της γεωργίας και εισάγοντας νέα και περισσότερο εξειδικευμένα προϊόντα στην αγορά, ιδιαίτερα ανταγωνιστικά και με αυξημένη ζήτηση. Αυτή η επιστροφή πιθανόν να προέρχεται από τους νέους, καταρτισμένους και με όρεξη αναδόχους των οικογενειακών εκμεταλλεύσεων, οι οποίοι ανθίζουν βασιζόμενοι στο υπάρχον παραγωγικό υπόβαθρο και υφιστάμενες διασυνδέσεις παραγωγών και καταναλωτών στον τόπο καταγωγής. Για το λόγο αυτό, έχουν δημιουργηθεί κέντρα ενημέρωσης και εκπαίδευσης για όσους επιθυμούν να επενδύσουν σε αυτόν τον τομέα (Perucho et al., 2015).

Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια είναι ευδιάκριτη η ικανότητα της απορρόφησης των διαταραχών της οικονομίας στις αγροτικές περιοχές. Η ύπαιθρος φαίνεται να ευδοκμεί κατά την περίοδο της κρίσης, χαρακτηριστικό που αποδίδεται κυρίως στην

επιστροφή του παραγωγικού πληθυσμού στην επαρχία. Με σκοπό τη διατήρηση της ισορροπίας στις περιοχές αυτές, έχουν πραγματοποιηθεί οι κατάλληλες οργανωτικές μεταρρυθμίσεις, έτσι ώστε να διατηρηθούν οι λειτουργίες, η δομή, η ταυτότητα του τόπου και η έκφραση της γνώμης των δραστηριοτήτων των αγροτών στην τρέχουσα οικονομική κρίση (Kasimis και Papadopoulos, 2013; Papadopoulos και Kasimis, 2012).

Επιπλέον, στατιστικά στοιχεία που προκύπτουν από έρευνα κατά τη διάρκεια των σημαντικότερων οικονομικών μεταρρυθμίσεων στη χώρα (2008-2010), δείχνουν μια αύξηση της τάξης του 7% αναφορικά με τις θέσεις εργασίας στον τομέα της πρωτογενούς παραγωγής, που αντιστοιχεί σε 38.000 άτομα. Αντίστοιχα, από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ, για το Γ' Τρίμηνο του 2016, προκύπτει ότι ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε στα 3.736.715 άτομα, ενώ οι άνεργοι φτάνουν τα 1.092.589 άτομα του συνολικού πληθυσμού, σημειώνοντας μείωση κατά 5,9% της ανεργίας, εν συγκρίσει με το ποσοστό ανεργίας που σημειώθηκε το αντίστοιχο τρίμηνο του 2015 (ΕΛΣΤΑΤ, 2016). Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι κατά το ίδιο τρίμηνο 150.882 άτομα του συνολικού πληθυσμού, που το έτος 2015 δήλωναν άνεργοι, το εξάμηνο αυτό δηλώνουν απασχολούμενοι. Αντίθετα, 107.705 άτομα που το Γ' εξάμηνο του 2015 δήλωναν απασχολούμενοι, το αντίστοιχο εξάμηνο του 2016 δηλώνουν άνεργοι. Από την ίδια έρευνα προκύπτει επίσης ότι το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε περισσότερο στις περιφέρειες της επαρχίας που δραστηριοποιείται εντονότερα ο πρωτογενής τομέας, ενώ στις περιφέρειες του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, σημειώνεται αύξηση της ανεργίας σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2015, ωστόσο κατέχουν τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας. Η αύξηση αυτή αποδίδεται βασικά σε δύο μερίδες πληθυσμού, οι οποίες διακρίνονται σε αυτή των εργαζομένων και σε εκείνη των συνταξιούχων (Perucho et al., 2015). Βέβαια, παρατηρείται πως η κρίση επηρέασε την επιστροφή των ανθρώπων στις αγροτικές περιοχές, που φαίνεται να πλήττονται περισσότερο από αυτήν. Αυτή είναι μια νέα διαρθρωτική αλλαγή στο εσωτερικό του πρωτογενούς τομέα, κατά την οποία επιδιώκεται η βιωσιμότητα από την εκμετάλλευση της εδαφικής γεωργίας. Στο σημερινό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από την αβεβαιότητα της απασχόλησης, η γεωργία εμφανίζεται και πάλι ως μια ελκυστική επενδυτική δραστηριότητα για τα μέλη της αγροτικής οικογένειας, καθώς και για τους επιχειρηματίες από τις αγροτικές περιοχές (Perucho et al., 2015).

Από τα ανωτέρω προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι αγροτικές περιοχές και ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, έχουν αποδώσει καλύτερα απ' ότι άλλες περιοχές και τομείς κατά τη χρονική περίοδο 2008-2012, και συνεχίζουν έως και το 2016. Αξιοσημείωτο είναι ότι, ο πληθυσμός των ατόμων από 15 ετών και άνω αυξήθηκε στις αγροτικές περιοχές από το 2008, όποτε και ήταν 1.934.800 σε 2.037.400 το 2012· μια αύξηση της τάξεως του 5,3%. Αποτέλεσμα αυτής της αύξησης ήταν και η άνοδος του συνολικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές, με τον πληθυσμό των τελευταίων να κυμαίνεται πλέον στο 74% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Αυτό που είναι ενδιαφέρον εδώ είναι ότι, ενώ η αύξηση της αστικής περιοχής αφορά κυρίως οικονομικά μη ενεργά άτομα του πληθυσμού, στις αγροτικές περιοχές σχεδόν κατά το ήμισυ είναι οικονομικά ενεργοί (Kasimis et al., 2015).

Επιπλέον, παρατηρείται ότι στις αγροτικές περιοχές, για κάθε χίλιες (1000) χαμένες θέσεις εργασίας, ο πρωτογενής τομέας χάνει διακόσιες δέκα (210), ο δευτερογενής τετρακόσιες εβδομήντα (470) και ο τριτογενής τομέας τριακόσιες είκοσι (320). Ουσιαστικά, ο δευτερογενής τομέας φαίνεται να πλήττεται περισσότερο, ενώ σε πλεονεκτική θέση είναι η πρωτογενής παραγωγή. Το αποτέλεσμα όλων αυτών των ετερόκλητων κινήσεων στο πλαίσιο των αγροτικών περιοχών, είναι μια μικρή βελτίωση της θέσης του πρωτογενούς τομέα σε όρους απασχόλησης, η οποία μεταφράζεται σε μία άνοδο από 40% σε 42%. Έτσι, σήμερα ο πρωτογενής και ο τριτογενής τομέας αθροίζουν περισσότερο από το 80% της συνολικής απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές (Kasimis et al., 2015).

Η ανάλυσή που προηγήθηκε έδειξε ότι στα χρόνια της κρίσης, ο αγροτικός πληθυσμός έχει μικρότερη πιθανότητα να καταστεί άνεργος εν συγκρίσει με τον αστικό πληθυσμό, ενώ στο εσωτερικό των αγροτικών περιοχών, πιο ευάλωτοι στην απειλή της ανεργίας είναι οι μετανάστες σε σχέση με τους Έλληνες. Επίσης, οι γυναίκες τείνουν να είναι ποσοστιαία περισσότερες συγκριτικά με τους άνδρες, στον πληθυσμό που αναζητεί εργασία. Ειδικότερα, για το έτος 2016 οι άνεργες γυναίκες καλύπτουν το 27,2% του συνολικού πληθυσμού έναντι των ανδρών που είναι 18,9% (ΕΛΣΤΑΤ, 2016). Επιπρόσθετα, ανάμεσα στους πτυχιούχους πανεπιστημίου και σε εκείνους που έχουν ολοκληρώσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, μεγαλύτερη πιθανότητα να καταστούν άνεργοι εμφανίζουν οι πρώτοι (Kasimis et al., 2015). Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό ανεργίας αυτών που δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο, έχει μειωθεί δραματικά από το 46,9% το 2015, σε 23,7% για το αντίστοιχο εξάμηνο του

2016, ενώ οι κάτοχοι Πτυχίων Ανώτερης Τεχνολογικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης από 25,2% μειώθηκαν στους 23,4% του συνολικού πληθυσμού των ανέργων (ΕΛΣΤΑΤ, 2016). Βέβαια, παρατηρούμε ότι οι άνεργοι πτυχιούχοι ήταν λιγότεροι από τους μη έχοντες τίτλους σπουδών, όμως η διαφορά τους μειώθηκε αισθητά μέσα σε μόλις ένα χρόνο, σημειώνοντας σχεδόν ίδιο ποσοστό ανεργίας το τελευταίο τρίμηνο του 2016. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι η πρώτη κατηγορία προσδοκά σε “ασφαλείς και αξιοπρεπείς” θέσεις εργασίας, έχοντας έτσι απροθυμία στο να αποδεχθούν λιγότερο καλά αμειβόμενες και απαιτητικές θέσεις εργασίας, αφήνοντας έτσι ανοιχτό το χώρο για τους μετανάστες να εργαστούν σε αυτές τις θέσεις (Bonifazi, 2008; King et al., 2000; Λαμπριανίδης και Λυμπεράκη, 2001).

Συμπληρωματική προς τα παραπάνω, παρουσιάζεται η Πανελλαδική Έρευνα της Κάπα Research (2012), με θέμα την «*Επιστροφή στην ύπαιθρο: Εργασία & ποιότητα ζωής*». Πέρα από τα δεδομένα που σημειώθηκαν για την εξέλιξη της οικονομίας της χώρας, τόσο σφαιρικά όσο και εμβαθύνοντας στους τομείς παραγωγής, καθοριστικής σημασίας θα θεωρηθούν και οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους πολίτες, στη συγκεκριμένη έρευνα. Ειδικότερα στην ερώτηση σχετικά με το ενδεχόμενο της μετεγκατάστασης στην επαρχία, το 68,2% απάντησε ότι έχουν σκεφτεί να αφήσουν τη μεγαλούπολη και να ζήσουν στην επαρχία. Επιπλέον, σε επόμενη ερώτηση, το 61,1% αυτών απάντησε ότι σκέφτηκαν να ζήσουν στην επαρχία για πάντα. Ακολούθως, το 33% αυτών έχουν σκεφτεί να απασχοληθούν στον αγροτικό τομέα, ενώ το υπόλοιπο 67% θα ήθελαν να απασχοληθούν σε άλλο τομέα της οικονομίας. Το 33,9% των ενδιαφερόμενων αναζήτησαν πληροφορίες στο διαδίκτυο για τον εντοπισμό ευκαιριών απασχόλησης στην επαρχία, ενώ από αυτούς που απάντησαν ότι δεν θέλουν να ασχοληθούν με τον αγροτικό τομέα, το 56,1% έκριναν ότι δεν διαθέτουν τις απαιτούμενες δεξιότητες. Εν συνεχεία, αξιοσημείωτο το γεγονός ότι το 78% των ενδιαφερόμενων για την ενασχόληση με τον αγροτικό τομέα, επιθυμούν να ασχοληθούν με τη γεωργία, με τις πρώτες θέσεις να κατέχουν η ελιά, οι βιολογικές καλλιέργειες και τα λαχανικά. Σχετικά με τον κλάδο της κτηνοτροφίας (15,1%), πρώτες θέσεις στις επιλογές τους κατέχουν η σαλιγκαροτροφία, η μελισσοκομία, η πτηνοτροφία και η αιγοπροβατοτροφία. Έπειτα, στην ερώτηση «*Εάν το παιδί σας ήθελε να γίνει αγρότης θα το ενθαρρύνατε*» το 42,5% των ερωτηθέντων απάντησαν «*Μάλλον Ναι*». Επιπρόσθετα, το 75,1% πιστεύει ότι οι Έλληνες αγρότες «*Καταχράστηκαν τα ευρωπαϊκά πακέτα στήριξης*», το 69,8% ότι «*Ανήκουν σε έναν κλάδο που έχει*

μέλλον», το 68,8% ότι «Τα περιμένουν όλα από το Κράτος», το 66,2% ότι «δεν σέβονται το περιβάλλον» και το 77,7% ότι «είναι σύγχρονοι-ανταγωνιστικοί». Συν τοις άλλοις στην ερώτηση «*Λεδομένης της οικονομικής κατάστασης της χώρας, πιστεύετε ότι θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην ανάταξη της αγροτικής οικονομίας;*», το 71,4% απάντησαν «*Ναι*». Τέλος, οι απαντήσεις που ψηφίστηκαν περισσότερο σχετικά με τα σημεία στα οποία πρέπει να ρίξει βάρος η πολιτεία για να ανατάξει την αγροτική οικονομία, είναι α) Καλλιέργεια εξαγωγίμων προϊόντων, β) Καλλιέργεια ποιοτικών προϊόντων με ονομασία προέλευσης και γ) Εκπαίδευση -κατάρτιση νέων γεωργών στις νέες τεχνολογίες (Κάπα Research, 2012).

2.2 Έξοδος από την Κρίση. Είναι Εφικτό:

Σύμφωνα με τον Γκάρτζιο (2013), θετικό σημείο αυτής της κρίσης είναι ότι έδωσε την ευκαιρία σε πολλούς ανθρώπους –ανθρώπους νέους και ηλικιωμένους, ανοιχτόμυαλους με ταλέντο και φρέσκιες ιδέες– που έχουν ζήσει για χρόνια στην Αθήνα ή στο εξωτερικό, να δημιουργήσουν κάτι νέο σε αυτόν τον τόπο. Ανάμεσα σε αυτά, βρίσκονται οι καλλιτεχνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, οι καινούριες εξελικτικές μέθοδοι για την ανάπτυξη της οικονομίας, της τεχνολογίας και της γεωργίας όπως και οι νέες ιδέες που αρχίζουν να αναπτύσσονται (Gkartzios, 2013; Gkartzios et al., 2013; Gkartzios και Scott, 2013).

Επιπρόσθετα, με βάση την έρευνα της Courrier International and Echos, οι Perucho et al. (2015) υποστηρίζουν ότι η Ελλάδα φαίνεται να είναι η πρώτη χώρα που έχει πληγεί από την οικονομική κρίση και έχει καταφέρει –έστω και μερικώς– να επωφεληθεί από τον αγροτικό τομέα. Εμβαθύνοντας, τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης δείχνουν ότι ο τομέας αυτός είναι ο μοναδικός που μπορεί να βελτιώσει τα επίπεδα της οικονομικής ανάπτυξης, ανορθώνοντας την εθνική οικονομία. Επίσης, τα περιουσιακά στοιχεία που σταδιακά περιέρχονται στην κυριότητα των νέων αγροτών, έχουν συμβάλει στο σχηματισμό ενός νέου επιχειρηματικού προτύπου και νοοτροπίας, καθώς οι μέχρι σήμερα αγρότες κυμαίνονται μεταξύ των ηλικιών 45-64 ετών και σταδιακά αντικαθίστανται από τους νεότερους. Ουσιαστικά, αυτό σημαίνει ότι λαμβάνει υπόσταση η επιστροφή στην αγροτική οικογενειακή ζωή (Perucho et al., 2015). Δεύτερον, ο ελληνικός γεωργικός τομέας έχει μεγάλες δυνατότητες για την αύξηση της προστιθέμενης αξίας, ιδίως στον τομέα της ποιότητας των προϊόντων και των προϊόντων Προστατευμένης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) και Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ), αλλά και του ανερχόμενου

εναλλακτικού αγροτουρισμού. Πέραν αυτών, η ζήτηση για γη και αναβαθμισμένη ποιότητα των προϊόντων υπερβαίνει την τρέχουσα προσφορά· σημαντικό μέρος της αγοράς-στόχου προέρχεται από τις μεγάλες επιχειρήσεις στη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη. Τέλος, υπάρχει η δυνατότητα συνδυασμού της γεωργίας και αγροτουρισμού (Perucho et al., 2015).

Επιπλέον, σημαντικό όφελος δείχνει να εμφανίζει η γεωργία, καθώς γίνεται και πάλι ελκυστική, προσφέροντας ενδιαφέρουσες ευκαιρίες ακόμη και για μικρές οικογενειακές εκμεταλλεύσεις. Αυτό, προφανώς οφείλεται στην ύπαρξη της ΚΑΠ, η οποία μέσω μιας σταθερής πολιτικής που στηρίζει τις μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, κατορθώνει να διασφαλίζει τις ρίζες τους στο έδαφος ήδη από το 2002. Ακόμη, η λειτουργία των αγροτικών προγραμμάτων, η αναπτυξιακή πολιτική και τα προγράμματα RADER6 και LEADER5, δίνουν ενδείξεις για ανοδική τάση της οικονομίας (Perucho et al., 2015).

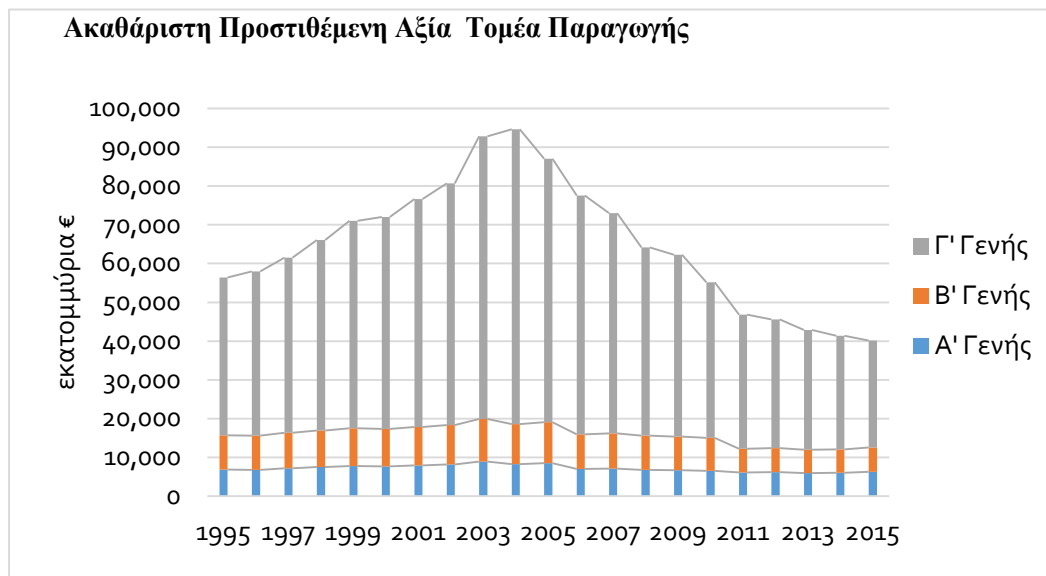
3 ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται πλήρης ανάλυση των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ από το οικονομικό έτος 2000 έως και το 2015, σχετικά με την εξέλιξη του ΑΕΠ, της απασχόλησης και της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας κατά παραγωγικό κλάδο σε επίπεδο χώρας και περιφέρειας. Παράλληλα, ερευνάται και η σχετική πορεία των μεσογειακών χωρών κατά την περίοδο της κρίσης, πάντα υπό το πρίσμα της οικονομικής συνεισφοράς του πρωτογενή τομέα.

3.1 Εξέλιξη Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας

Αναλύοντας τα παρακάτω δεδομένα, παρατηρείται ότι η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) είναι περισσότερο ευνοημένη από τη δραστηριοποίηση του τριτογενή τομέα, τόσο πριν όσο και μετά την πλήξη της χώρας από την οικονομική κρίση. Εξελικτικά από το 1995 φαίνεται πως η ΑΠΑ από τον πρωτογενή (8,9 δισ. ευρώ) και τον δευτερογενή τομέα (11 δισ. ευρώ) κορυφώνονται στο 2003, ενώ η ΑΠΑ του τομέα των υπηρεσιών κορυφώνεται ένα χρόνο αργότερα, αγγίζοντας τα 76 δισεκατομμύρια ευρώ το 2004 (Πίνακας 3.1-1 και Διάγραμμα 3.1-1).

Διάγραμμα 3.1-1 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Τομέα Παραγωγής

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, οι τιμές του πρωτογενή και του δευτερογενή τομέα, τόσο κατά την άνοδο όσο και κατά την πτώση της πορείας τους, εμφανίζουν

μικρές διακυμάνσεις. Σε αντιδιαστολή βρίσκεται ο τριτογενής τομέας, ο οποίος σχηματίζει έντονες διαφοροποιήσεις σε όρους ΑΠΑ, με τη χαμηλότερη εξ αυτών να εντοπίζεται το έτος 2015, φτάνοντας τα 27,6 δισ. ευρώ, δηλαδή σχεδόν το 1/3 του υψηλότερου ποσού που έχει σημειωθεί την τελευταία εικοσαετία (Πίνακας 3.1-1). Το γεγονός ότι η ΑΠΑ του τριτογενή είναι κατά πολύ μεγαλύτερη των αντιστοίχων των άλλων δύο τομέων καθ' όλη τη διάρκεια των ετών που προηγήθηκαν, είναι ενδεικτικό του ότι διαδραματίζει το σημαντικότερο ρόλο στη συνεισφορά της εθνικής οικονομίας. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι, ενώ έχουν εμφανώς επηρεαστεί όλοι οι κλάδοι από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, στον τριτογενή τομέα εκτιμάται πως τα αποτελέσματα είναι δυσμενέστερα.

Πίνακας 3.1-1 Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία κατά Τομέα Παραγωγής

Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία κατά Τομέα Παραγωγής			
Έτος	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας
1995	6.864	8.859	40.682
1996	6.785	8.781	42.374
1997	7.160	9.157	45.200
1998	7.472	9.470	49.164
1999	7.738	9.737	53.552
2000	7.677	9.677	54.675
2001	7.918	9.919	58.836
2002	8.152	10.154	62.384
2003	8.945	10.948	72.921
2004	8.282	10.286	76.039
2005	8.536	10.541	67.931
2006	6.974	8.980	61.630
2007	7.068	9.075	56.899
2008	6.793	8.801	48.614
2009	6.663	8.672	46.924
2010	6.519	8.529	40.143
2011	6.109	6.109	34.636
2012	6.191	6.191	33.213
2013	5.964	5.964	30.945
2014	6.019	6.019	29.293

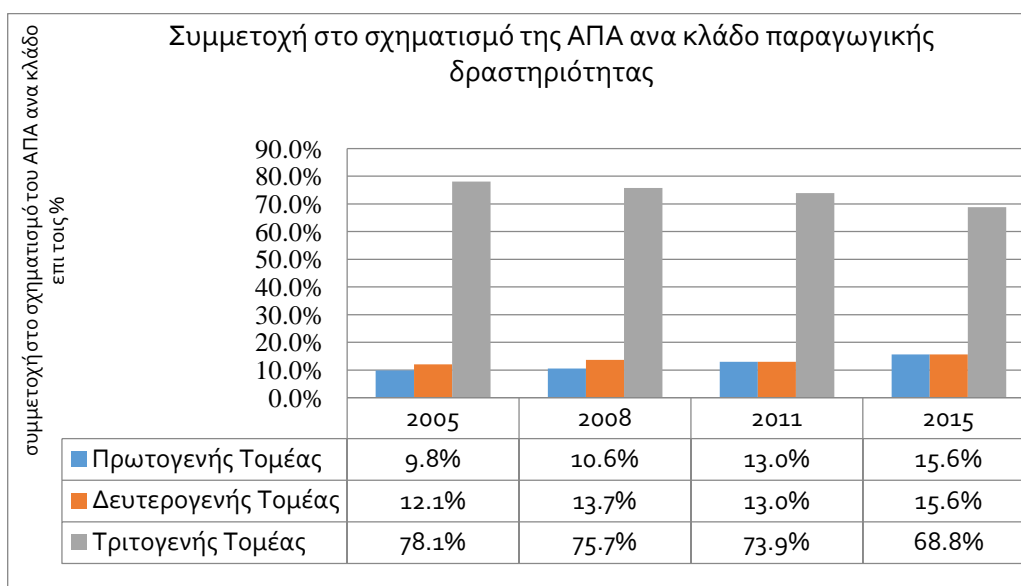
2015	6.261	6.261	27.581
------	-------	-------	--------

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε τρέχουσες τιμές και αντιπροσωπεύουν εκατομμύρια ευρώ (€).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Ωστόσο, η εξέλιξη του πρωτογενή τομέα δείχνει να παραμένει κατά κύριο λόγο σταθερή, με εξαίρεση μια μικρή πτώση μετά το 2003 (Διάγραμμα 3.1-1). Ταυτόχρονα, ο δευτερογενής τομέας έχει επίσης πληγεί σοβαρά, και μάλιστα σχεδόν κατά το ½ της κορύφωσης της ΑΠΑ σε μακροχρόνιο επίπεδο. Τα αποτελέσματα είναι λογικά, καθώς ο πρωτογενής τομέας στην Ελλάδα, διαθέτει το κατάλληλο υπόβαθρο αλλά και τις κατάλληλες συνθήκες για ανάπτυξη της γεωργίας, της αλιείας, της κτηνοτροφίας και της δασοπονίας. Ωστόσο, η ανάπτυξή του θεωρείται απλά ικανοποιητική. Παράλληλα, ο δευτερογενής τομέας των κατασκευών και της βιομηχανίας, φαίνεται να εμφανίζει κορεσμό, και αυτό είναι εμφανές από την απότομη πτωτική πορεία που παρουσιάζει μετά το 2003. Τέλος, η ΑΠΑ του τριτογενή τομέα, του εμπορίου, των υπηρεσιών, της αναψυχής και του τουρισμού, ακολουθεί ραγδαία πτωτική πορεία, επηρεάζοντας αισθητά τη συνολική ΑΠΑ σε εθνικό επίπεδο (Διάγραμμα 3.1-2)

Διάγραμμα 3.1-2 Ποσοστό συμμετοχής στο σχηματισμό της ΑΠΑ ανά τομέα παραγωγής

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Στο παραπάνω διάγραμμα γίνεται αναπαράσταση της ποσοστιαίας συμμετοχής των παραγωγικών τομέων στο σχηματισμό της ΑΠΑ την κρίσιμη δεκαετία από το

2005-2015, λίγο πριν επηρεαστεί η Ελλάδα από το φαινόμενο της κρίσης, τη στιγμή που ξεσπά και κατά τη διάρκειά της. Επικεντρώνοντας στον πρωτογενή τομέα, παρατηρούμε ότι συγκριτικά με τους άλλους δυο τομείς σημειώνει άνοδο, ήδη από το 2005. Από το 2005 έως και το 2015 η συμμετοχή στο σχηματισμό της ΑΠΑ από πλευράς της πρωτογενούς παραγωγής, αυξάνεται κατά 5,8%. Παράλληλα, μικρή αλλά εμφανής είναι η αύξηση της συμμετοχής του δευτερογενούς τομέα στο σχηματισμό της ΑΠΑ, καθότι από το 2005 έως το 2015 αυξήθηκε κατά 3,6%. Φυσικά, το ενδιάμεσο διάστημα 2008-2011 σημειώθηκε πτώση του δευτερογενούς τομέα, και είναι λογικό, δεδομένου ότι είναι το διάστημα που σημειώθηκαν μεγάλες οικονομικές αναδιαρθρώσεις για το ελλαδικό κράτος. Σε αντίθετη τροχιά βρίσκεται ο τριτογενής τομέας, ο οποίος διαγράφει σημαντική μείωση συμμετοχής στο σχηματισμό της ΑΠΑ, η οποία είναι της τάξεως του 9,3%.

3.2 Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Πίνακας 3.2 -1 Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος από το 1995-2015	
Έτος	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
1995	93.064
1996	103.037
1997	114.712
1998	125.263
1999	133.789
2000	141.247
2001	152.194
2002	163.461
2003	178.905
2004	193.716
2005	199.242
2006	217.862
2007	232.695
2008	241.990
2009	237.534
2010	226.031

2011	207.029
2012	191.204
2013	180.389
2014	177.559
2015	176.023

Τα στοιχεία αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές και αντιπροσωπεύουν εκατομμύρια ευρώ (€).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

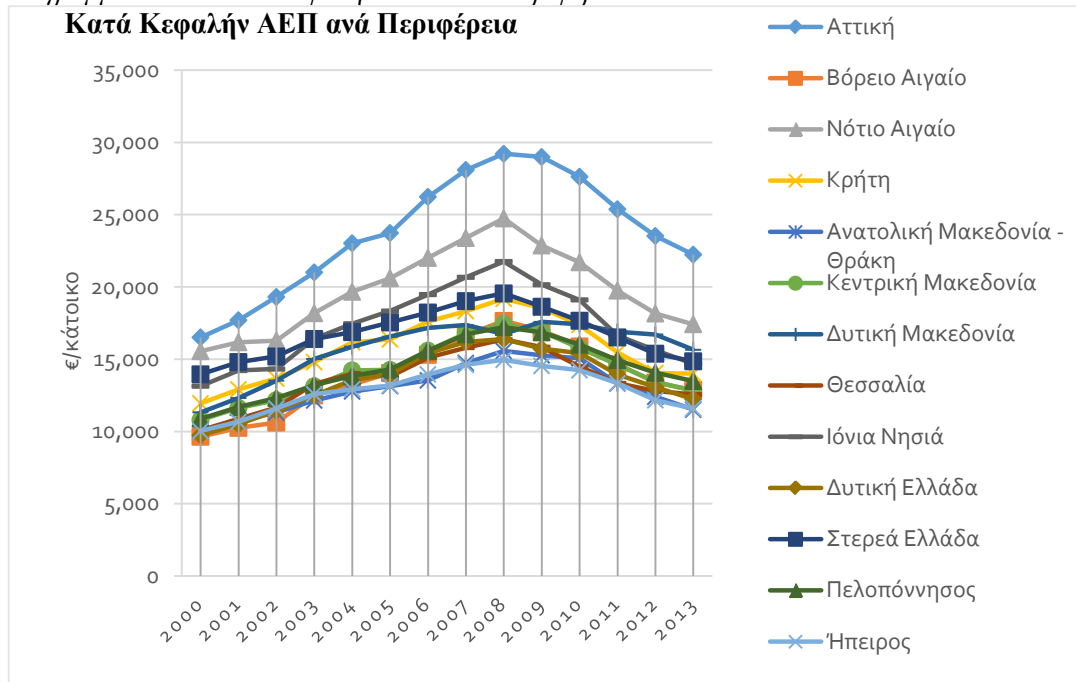
Διάγραμμα 3.2-1 Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Στο παραπάνω Διάγραμμα 3.2-1 καταγράφεται η εξελικτική πορεία του ΑΕΠ της χώρας, από το 1995 έως και το 2015. Το σημείο καμπής με τις υψηλότερες τιμές του ΑΕΠ που έχουν σημειωθεί για τη χώρα, φαίνεται να είναι το έτος του 2008. Παρατηρούμε ότι το ΑΕΠ ακολουθεί αποκλειστικά ανοδική πορεία έως το 2008, ενώ μετά το 2008 ξεκινά η πτωτική πορεία των τιμών του, μέχρι το 2013 που αρχίζει κατά κάποιον τρόπο η σταθεροποίησή του. Το 2015 οι τιμές του ΑΕΠ φαίνεται να εμφανίζουν μια τάση προς σταθεροποίηση, αποδεικνύοντας ότι υπάρχουν πιθανότητες το ΑΕΠ στο μέλλον να αρχίσει να αυξάνεται, σταθεροποιώντας και την οικονομική κατάσταση της χώρας, χωρίς όμως αυτές οι ενδείξεις να είναι καθοριστικές και φυσικά δεν αποτελεί την ικανή και αναγκαία συνθήκη της βελτίωσης της οικονομίας του κράτους (Πίνακας 3.2-1).

Διάγραμμα 3.2-2 Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ ανά Περιφέρεια

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Παρατηρείται ότι τα ΑΕΠ όλων των Περιφερειών αυξάνονται έως και το 2008, όπου συναντούν το απόγειό τους, ενώ το 2009 φαίνεται να πέφτουν κατακόρυφα οι τιμές τους (Διάγραμμα 3.2-2). Πιο αναλυτικά, οι Περιφέρειες που δραστηριοποιούνται εκτενέστερα στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα, φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη μείωση του ΑΕΠ τους σε σύγκριση με τις περιφέρειες που δραστηριοποιούνται κατά βάση στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Μεγαλύτερη αντίσταση φαίνεται να φέρει η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας, η οποία δραστηριοποιείται έντονα στην εξόρυξη λιγνίτη και στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας τροφοδοτώντας το μεγαλύτερο μέρος της χώρας. Σημαντική θεωρείται και η παραγωγή του κρόκου Κοζάνης, δεδομένου ότι παράγεται μόνο στην Περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας. Επιπλέον, η παραγωγή γουνών που προέρχεται από τη Σιάτιστα Κοζάνης και την ευρύτερη περιοχή της Καστοριάς –και η οποία εντάσσεται στον κλάδο της μεταποίησης– ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη συγκράτηση του ΑΕΠ της Περιφέρειας. Αντίσταση φέρουν επίσης η Περιφέρεια της Πελοποννήσου, που δραστηριοποιείται κυρίως στον πρωτογενή τομέα, με την παραγωγή εσπεριδοειδών να κατέχει πρωταρχικό ρόλο στο σχηματισμό του περιφερειακού ΑΕΠ. Ακολουθεί η Ήπειρος, η οποία είναι γνωστή για την παραγωγή

γαλακτοκομικών προϊόντων και την κτηνοτροφία, και αμέσως μετά η Κεντρική Μακεδονία, η Θεσσαλία και η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (Πίνακας 3.2-3).

Πίνακας 3.2-2 Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια

Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια													
Έτος	Αττική	Βόρειο Αιγαίο	Νότιο Αιγαίο	Κρήτη	Ανατολική Μακεδονία - Θράκη	Κεντρική Μακεδονία	Δυτική Μακεδονία	Θεσσαλία	Ιόνιο	Δυτική Ελλάδα	Στερεά Ελλάδα	Πελοπόννησος	Ήπειρος
2000	16.514	9.636	15.557	11.944	10.075	10.790	11.327	10.085	13.135	9.744	13.954	10.889	10.027
2001	17.701	10.253	16.174	12.913	10.701	11.628	12.314	10.888	14.216	10.503	14.804	11.687	10.668
2002	19.310	10.615	16.293	13.660	11.316	12.170	13.520	11.660	14.323	11.436	15.189	12.322	11.591
2003	21.012	12.497	18.185	14.796	12.146	13.130	15.016	13.300	16.418	12.502	16.401	13.198	12.578
2004	23.026	13.245	19.666	16.173	12.772	14.229	15.870	14.010	17.456	13.550	16.877	13.842	12.919
2005	23.735	14.043	20.609	16.374	13.142	14.262	16.561	13.793	18.332	13.952	17.547	14.281	13.171
2006	26.234	15.304	22.012	17.621	13.535	15.596	17.159	15.103	19.474	15.425	18.229	15.588	13.948
2007	28.096	16.652	23.389	18.330	14.741	16.794	17.362	15.805	20.669	16.196	19.019	16.715	14.613
2008	29.215	17.647	24.747	19.176	15.568	17.437	16.748	16.363	21.759	16.393	19.552	17.224	14.960
2009	28.992	16.991	22.872	18.542	15.272	16.913	17.583	15.831	20.153	15.722	18.631	16.862	14.540
2010	27.630	15.882	21.709	17.372	15.057	15.776	17.405	14.499	19.106	15.430	17.663	16.009	14.240
2011	25.380	14.669	19.748	15.465	13.320	14.600	16.908	13.328	16.633	13.940	16.510	14.942	13.328
2012	23.530	13.389	18.163	14.046	12.403	13.458	16.711	12.796	15.621	13.070	15.383	14.066	12.162
2013	22.238	12.881	17.422	14.007	11.513	12.816	15.652	12.552	14.686	12.229	14.858	13.497	11.590

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ίδια Επεξεργασία

Στον αντίποδα βρίσκονται οι Περιφέρειες που απασχολούν τον πληθυσμό τους κατά βάση στον τριτογενή τομέα. Πρώτη στην κατάταξη φαίνεται να είναι η περιφέρεια Αττικής και ακολουθούν οι περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου, Βορείου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων, Στερεάς Ελλάδας και Κρήτης. Είναι εμφανές το γεγονός ότι πλήττονται κυρίως οι Περιφέρειες που δραστηριοποιούνται στον κλάδο του τουρισμού (Πίνακας 3.2-3).

3.3 Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα

Από τον Πίνακα 3.3-1 προκύπτει ότι το ΑΕΠ όλων των Περιφερειακών Ενοτήτων (ΠΕ) ακολουθεί μια ανοδική πορεία έως και το 2008. Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης είναι ήδη εμφανή από το 2009, καθότι παρατηρείται ότι το ΑΕΠ για το σύνολο των ΠΕ της χώρας μειώνεται με σταθερούς ρυθμούς μέχρι και το 2013, όπως εμφανίζεται και από τα παρεχόμενα στοιχεία. Γενικότερα, φαίνεται ότι η Αττική και τα νησιά της χώρας πλήττονται περισσότερο συγκριτικά με την ηπειρωτική χώρα. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι ΠΕ της ηπειρωτικής χώρας δραστηριοποιούνται κυρίως σε τομείς που προσφέρουν τα βασικά είδη διαβίωσης, ήτοι τα πρωτογενή βασικά αγαθά, ενώ ο τουρισμός εκλείπει κατά βάση από αυτές τις περιοχές με αποτέλεσμα να μην τις επηρεάζει αντίστοιχα. Ειδικότερα, σε επίπεδο Περιφέρειας, περισσότερο θωρακισμένες από το πέρασμα της οικονομικής κρίσης, εμφανίζεται να είναι οι ΠΕ που δεν είναι Κέντρα περιφερειών, δηλαδή που δεν έχουν άμεση σχέση με την παροχή υπηρεσιών.

Αξιοσημείωτη εξελικτική πορεία στο σχηματισμό του ΑΕΠ παρουσιάζει η Περιφερειακή Ενότητα Φλώρινας, στην οποία το ΑΕΠ μειώνεται κατά το 2008 και αυξάνεται ξανά το 2009, δηλαδή παρουσιάζει αντίθετη συμπεριφορά από τις λοιπές Περιφέρειες. Το 2010 το ΑΕΠ της κατεβαίνει και το 2011 παρουσιάζει το μέγιστο ΑΕΠ των τελευταίων 13 ετών. Την ίδια χρονιά οι υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες συνεχίζουν να ακολουθούν πτωτική πορεία, επηρεαζόμενες πλήρως από την οικονομική κρίση που έχει επέλθει. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγηθεί ως εξής: στη λιγνιτοφόρα λεκάνη της Φλώρινας κυριαρχεί ο ξυλιτικός λιγνίτης, ένα ορυκτό καλής ποιότητας που εκμεταλλεύονται δυο ιδιωτικές εταιρείες στην περιοχή, με σκοπό την ανάθεσή του για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Επιπλέον, η αγροτική παραγωγή με την κυριαρχία των μήλων, του σιταριού και του κρόκου διατηρούν σταθερό το ΑΕΠ.

Το μεγαλύτερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ σχηματίζεται στην περιοχή του Κεντρικού Τομέα Αθηνών. Το αποτέλεσμα είναι λογικό καθότι στην περιοχή συγκεντρώνεται

πληθώρα δραστηριοτήτων, δημόσιων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων των κέντρων υγειονομικής περίθαλψης, της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, κ.λπ.. Επιπλέον, συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό τουριστικών σημείων, και ως εκ τούτου αρκετά κέντρα εστίασης, αναψυχής και εμπορικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, η εξελικτική πορεία μετά την επέλαση της οικονομικής κρίσης είναι πιο ομαλή εν συγκρίσει με τις λοιπές Περιφερειακές Ενότητες, καθώς ναι μεν είναι καθοδική, όμως οι τιμές του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώνονται με πιο αργούς ρυθμούς από ότι στις άλλες περιοχές της χώρας.

Πίνακας 3.3-1 Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα

Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα														
Περιφερειακή Ενότητα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Αττική	16.514	17.701	19.310	21.012	23.026	23.735	26.234	28.096	29.215	28.992	27.630	25.380	23.530	22.238
Βόρειος Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28.747	26.974	25.212
Δυτικός Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.938	11.822	11.277
Κεντρικός Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33.845	32.278	30.933
Νότιος Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21.166	19.578	18.404
Ανατολική Αττική	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23.212	21.056	19.775
Δυτική Αττική	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31.966	26.004	24.673
Πειραιάς, Νήσοι	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20.989	19.422	18.283
Λέσβος, Λήμνος	9.542	10.256	10.530	12.791	12.981	14.070	15.334	16.310	17.272	16.815	15.806	14.622	13.186	13.073
Ικαρία, Σάμος	9.648	10.485	10.616	11.923	13.435	14.979	16.339	17.787	19.253	17.865	16.212	14.763	13.158	12.905
Χίος	9.811	10.064	10.782	12.382	13.609	13.239	14.414	16.419	17.095	16.632	15.764	14.685	13.967	12.493
Κάλυμνος, Κάρπαθος, Κως, Ρόδος	14.673	15.353	15.145	16.664	17.560	17.831	19.699	20.504	21.943	20.098	18.981	17.476	16.739	15.512
Άνδρος, Θήρα, Κέα, Μήλος, Μύκονος, Νάξος, Πάρος, Σύρος, Τήνος	17.017	17.513	18.164	20.670	23.129	25.211	25.860	28.185	29.388	27.428	26.153	23.442	20.481	20.532

<i>Ηράκλειο</i>	11.533	12.742	13.559	14.729	15.960	16.033	17.706	18.487	19.562	18.636	17.619	15.460	13.648	13.882
<i>Λασιθί</i>	11.650	12.616	12.905	14.013	15.273	16.343	17.413	18.287	18.807	18.773	17.139	15.113	14.467	14.626
<i>Ρέθυμνο</i>	13.607	13.890	14.194	15.128	16.734	17.101	16.604	16.925	17.511	17.152	16.144	14.805	13.500	13.475
<i>Χανιά</i>	12.025	12.880	13.962	15.151	16.745	16.672	18.108	18.806	19.509	19.005	17.674	16.004	14.926	14.248
<i>Έβρος</i>	9.322	9.767	10.474	11.512	12.273	12.827	13.187	14.760	15.438	15.665	16.331	14.611	13.323	12.354
<i>Ξάνθη</i>	9.951	10.710	10.804	11.821	12.427	12.396	13.318	13.535	14.537	13.861	14.054	12.092	11.157	10.711
<i>Ροδόπη</i>	10.497	11.686	11.680	13.062	12.870	12.875	13.212	14.379	15.148	14.608	13.634	12.515	11.341	10.486
<i>Δράμα</i>	9.545	10.605	11.211	11.274	11.743	11.976	12.625	13.250	13.377	13.369	13.031	11.745	10.977	10.704
<i>Θάσος, Καβάλα</i>	11.014	10.990	12.373	12.949	14.196	15.070	14.958	16.996	18.388	17.846	17.094	14.712	14.311	12.681
<i>Ημαθία</i>	10.515	11.434	11.696	12.206	12.997	13.337	14.141	15.041	15.189	14.734	13.571	12.961	12.156	11.399
<i>Θεσσαλονίκη</i>	11.727	12.646	13.352	14.536	15.752	15.634	17.466	18.606	19.454	18.943	17.504	16.094	14.669	13.893
<i>Κιλκίς</i>	9.708	10.770	10.953	11.303	12.679	12.660	13.029	15.439	15.402	14.434	13.479	12.513	11.671	11.173
<i>Πέλλα</i>	9.151	10.149	10.722	10.477	11.878	11.925	12.435	14.506	14.960	14.223	13.410	12.329	11.949	11.632
<i>Πιερία</i>	9.331	9.880	10.157	11.247	11.745	12.311	12.776	13.670	14.673	14.293	13.446	12.691	11.595	11.349
<i>Σέρρες</i>	8.055	8.508	8.561	9.371	10.099	10.108	10.389	11.484	11.421	11.204	11.092	10.355	9.881	9.676
<i>Χαλκιδική</i>	10.978	11.399	11.954	13.280	14.176	14.770	16.106	16.706	17.362	16.508	15.927	14.941	13.924	13.107
<i>Γρεβενά</i>	8.733	9.340	9.497	9.755	11.124	11.108	11.436	12.054	12.699	11.741	12.042	11.182	10.808	9.945
<i>Κοζάνη</i>	12.420	13.547	15.020	16.830	17.632	18.662	19.247	19.294	18.345	19.763	19.817	18.721	18.895	17.775
<i>Καστοριά</i>	8.039	8.747	9.835	10.541	10.701	10.756	11.718	12.793	13.270	13.002	12.591	12.374	11.825	11.438
<i>Φλώρινα</i>	12.961	14.032	15.203	17.299	18.687	19.432	19.880	19.420	17.942	19.240	18.336	19.544	18.727	17.081
<i>Άρτα</i>	8.152	8.572	9.775	10.703	10.657	11.355	12.184	12.512	12.601	12.812	13.037	12.095	11.377	11.200

<i>Πρέβεζα</i>	10.179	10.445	10.955	12.238	12.169	12.069	13.111	13.969	14.325	14.213	14.001	13.303	12.140	12.529
<i>Θεσπρωτία</i>	14.454	15.510	16.606	18.102	18.232	16.567	16.112	17.072	18.324	16.414	16.314	14.744	13.872	12.164
<i>Ιωάννινα</i>	9.673	10.443	11.347	12.120	12.813	13.466	14.431	15.091	15.299	14.884	14.277	13.468	12.038	11.272
<i>Καρδίτσα</i>	7.725	8.398	9.203	10.176	10.916	10.598	10.847	11.717	12.090	12.342	11.352	10.379	9.860	9.591
<i>Τρίκαλα</i>	8.933	9.958	10.172	11.409	12.109	12.042	12.695	13.710	13.847	13.929	12.934	11.652	11.535	11.370
<i>Λάρισα</i>	11.287	11.946	12.710	14.782	15.574	15.006	16.547	17.432	18.001	17.472	16.075	14.561	14.107	13.729
<i>Μαγνησία</i>	10.549	11.484	12.618	14.288	14.850	15.071	17.076	17.205	18.113	16.724	15.065	14.323	13.393	13.282
<i>Ζάκυνθος</i>	15.901	17.444	17.160	19.920	20.318	21.334	22.455	24.228	25.264	23.612	22.186	18.529	18.212	17.562
<i>Κέρκυρα</i>	12.968	13.967	14.132	16.178	17.136	17.937	18.914	19.820	21.341	19.453	17.958	16.287	15.060	14.285
<i>Ιθάκη, Κεφαλληνία</i>	13.543	14.490	14.696	16.826	18.726	19.528	21.080	22.883	23.420	21.254	20.469	16.934	15.977	14.029
<i>Λευκάδα</i>	8.607	9.494	9.837	10.896	11.937	12.980	14.204	14.679	14.818	15.468	16.636	14.414	13.093	12.646
<i>Αιτωλοακαρνανία</i>	8.716	9.533	10.364	11.382	12.763	13.242	14.011	14.519	14.761	14.358	13.950	13.082	12.424	11.871
<i>Αχαΐα</i>	11.072	11.796	12.841	14.008	15.282	15.544	17.778	18.613	18.733	17.776	17.433	15.355	14.419	13.242
<i>Ηλεία</i>	8.563	9.299	10.146	11.070	11.231	11.791	12.708	13.702	13.990	13.522	13.485	12.315	11.295	10.729
<i>Βοιωτία</i>	20.425	22.071	21.864	23.662	23.850	23.747	24.767	24.753	25.103	24.726	23.470	23.470	22.045	21.159
<i>Εύβοια</i>	12.549	13.130	13.750	14.779	15.392	16.576	17.693	18.885	18.937	17.487	16.362	14.789	13.683	13.315
<i>Ευρυτανία</i>	8.788	9.256	9.770	10.591	10.389	10.431	11.269	11.471	13.149	13.140	12.412	11.393	10.461	9.806
<i>Φθιώτιδα</i>	12.646	13.463	14.037	14.938	15.405	16.224	16.079	17.049	18.074	17.251	16.626	15.301	14.386	13.827
<i>Φωκίδα</i>	9.976	10.524	10.745	12.630	13.552	13.412	13.982	14.534	15.619	15.048	14.268	12.532	11.187	11.053
<i>Αργολίδα</i>	11.558	12.592	13.871	14.635	14.994	15.666	17.416	18.950	19.787	19.309	18.310	16.170	15.097	14.614
<i>Αρκαδία</i>	12.323	12.980	13.733	15.133	16.297	16.641	18.181	18.789	18.382	18.805	18.141	17.110	16.027	15.725

<i>Κορινθία</i>	12.211	12.919	12.998	13.902	14.275	14.615	15.679	16.810	18.011	16.944	15.843	14.770	14.081	13.792
<i>Λακωνία</i>	9.751	10.642	11.676	12.203	13.071	12.691	13.671	14.930	15.125	15.158	14.118	13.880	12.878	12.242
<i>Μεσσηνία</i>	9.198	9.926	10.354	11.165	11.808	12.696	14.008	15.107	15.480	15.182	14.652	13.771	13.037	12.064

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Υψηλά επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατέχει και η Περιφερειακή Ενότητα των Νησιών του Αιγαίου Άνδρου, Θήρας, Κέας, Μήλου, Μύκονου, Νάξου, Πάρου, Σύρου και Τήνου, με υψηλότερο ΑΕΠ όλων των ετών να ανέρχεται στις 29.388 ευρώ/κάτοικο κατά το έτος 2008. Ωστόσο, η πτώση των τιμών του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σημειώνει το 2013, με τιμές 20.532 ευρώ κατά άτομο, δηλαδή μια μείωση της τάξεως του 30% περίπου. Όπως είναι γνωστό, η οικονομία αυτής της Περιφερειακής Ενότητας στηρίζεται κατά βάση στον τριτογενή τομέα και ειδικότερα στον κλάδο του τουρισμού. Ως σχετικά άγονη και απομακρυσμένη από την πρωτεύουσα της χώρας περιοχή, αντιμετωπίζει δυσκολίες στην ανάπτυξη του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα, έχοντας όμως πλεονέκτημα ως προς τα ιστορικά στοιχεία και αξιοποιώντας τα αξιοθέατά της για την προσέλκυση τουριστών. Έχει καθοριστεί ως βασικός τουριστικός προορισμός τόσο για τον ελληνικό πληθυσμό, όσο και για τουρίστες που προέρχονται από το εξωτερικό. Ωστόσο, η οικονομική κρίση πλήττοντας τη χώρα, και κατά συνέπεια επηρεάζοντας συνολικά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, έχει εξαναγκάσει τους Έλληνες πολίτες να περιορίσουν τις διακοπές, σημειώνοντας αντίκτυπο στις εν λόγω τουριστικές ζώνες. Επόμενο ήταν το εισόδημα των κατοίκων της Περιφερειακής Ενότητας αυτής να μειωθεί αισθητά, εφόσον πλέον οι τουρίστες που προέρχονται από το εσωτερικό έχουν μειωθεί ραγδαία.

Στον αντίποδα, με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ εμφανίζεται η Περιφερειακή Ενότητα των Σερρών με υψηλότερες τιμές να σχηματίζονται το 2008 φτάνοντας τις 11.421 ευρώ. Θετικό όμως είναι το γεγονός ότι η χαμηλότερη τιμή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σχηματίζεται το 2013 με ποσό 9.676 ευρώ, δηλαδή μείωση κατά 1.745 ευρώ, ήτοι από τις χαμηλότερες μειώσεις πανελλαδικά. Αυτό οφείλεται στην δραστηριοποίηση κατά κύριο λόγο του πρωτογενούς τομέα στην περιοχή, με τους λοιπούς κλάδους παραγωγής να υπολείπονται αρκετά. Φαίνεται ότι ο πρωτογενής τομέας δεν έχει επηρεαστεί τόσο όσο οι λοιποί κλάδοι, και επομένως δεν έχουν συρρικνωθεί εξαιρετικά τα εισοδήματα των κατοίκων.

3.4 Εξέλιξη Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε επίπεδο Περιφέρειας

Αναλύοντας τα δεδομένα του Πίνακα 3.4-1, η πρώτη παρατήρηση που γίνεται είναι ότι στο σχηματισμό του ΑΕΠ, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η Περιφέρεια Αττικής. Τόσο κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών εν συγκρίσει με τις λοιπές περιφέρειες της χώρας, όσο και σε σύγκριση με το ΑΕΠ της χώρας συνολικά,

δεδομένου ότι καλύπτει ποσοστό ύψους 50% περίπου του συνολικού ΑΕΠ (Διάγραμμα 3.4-1). Αυτό ουσιαστικά στηρίζεται στο γεγονός ότι η Αττική αποτελεί την πρωτεύουσα της Ελλάδας και ως εκ τούτου συγκεντρώνει πληθώρα οικονομικών δραστηριοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, ο μόνιμος πληθυσμός της περιφέρειας Αττικής ανέρχεται στους 2.519.182 κατοίκους με πυκνότητα πληθυσμού 1001,11 κατοίκους/τ.χλμ., ενώ ο συνολικός πληθυσμός της χώρας αντιστοιχεί στους 10.816.286 κατοίκους (ΕΛΣΤΑΤ, 2015).

Πίνακας 3.4-1 Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια

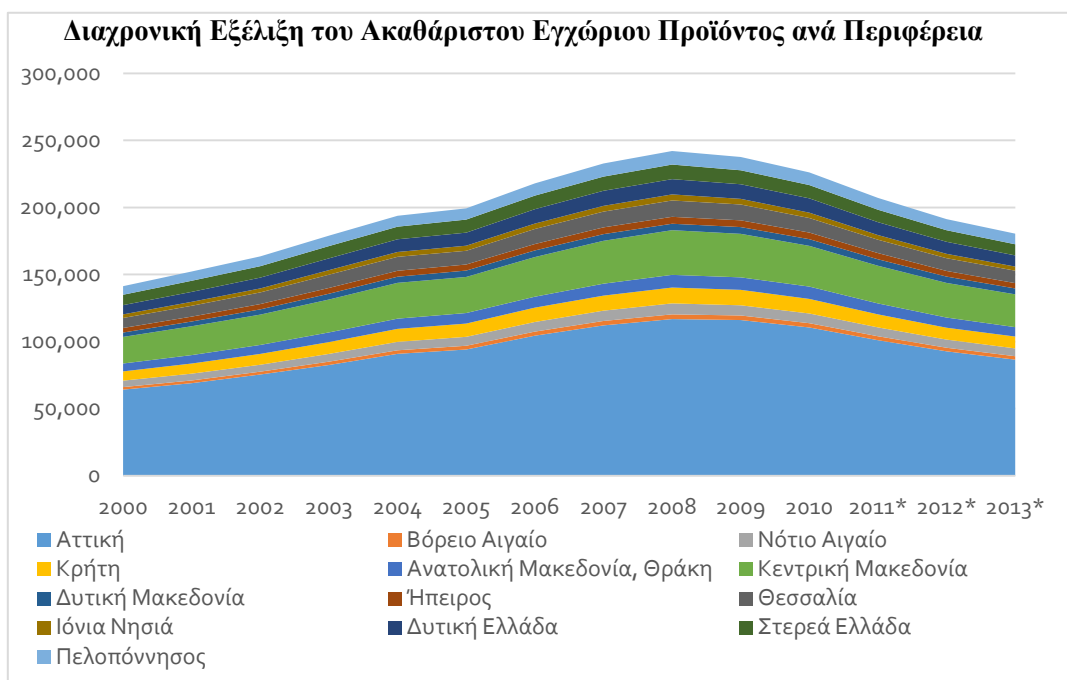
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια														
<i>Περιφέρειες</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011*</i>	<i>2012*</i>	<i>2013*</i>
<i>Αττική</i>	64.136	68.948	75.417	82.494	90.815	94.039	104.33 4	112.00 8	116.71 7	116.00 1	110.46 2	100.97 2	92.671	86.468
<i>Βόρειο Αιγαίο</i>	1.897	2.031	2.116	2.490	2.638	2.797	3.041	3.304	3.514	3.395	3.184	2.944	2.678	2.564
<i>Νότιο Αιγαίο</i>	4.801	5.071	5.158	5.784	6.299	6.662	7.178	7.683	8.183	7.599	7.236	6.603	6.079	5.832
<i>Κρήτη</i>	6.899	7.551	8.080	8.801	9.679	9.867	10.693	11.200	11.808	11.509	10.860	9.716	8.845	8.831
<i>Ανατολική Μακεδονία, Θράκη</i>	5.879	6.280	6.686	7.206	7.611	7.868	8.141	8.906	9.450	9.306	9.198	8.150	7.579	7.013
<i>Κεντρική Μακεδονία</i>	19.827	21.505	22.603	24.514	26.694	26.890	29.550	31.952	33.304	32.439	30.348	28.092	25.807	24.453
<i>Δυτική Μακεδονία</i>	3.246	3.533	3.893	4.324	4.566	4.760	4.926	4.979	4.802	5.039	4.981	4.819	4.724	4.383
<i>Ήπειρος</i>	3.396	3.639	3.967	4.303	4.422	4.514	4.789	5.029	5.158	5.025	4.930	4.611	4.187	3.965
<i>Θεσσαλία</i>	7.458	8.083	8.681	9.883	10.397	10.230	11.214	11.752	12.186	11.814	10.835	9.953	9.517	9.284
<i>Ιόνια Νησιά</i>	2.686	2.938	2.976	3.401	3.609	3.789	4.030	4.285	4.522	4.200	3.992	3.479	3.260	3.054

Δυτική Ελλάδα	6.887	7.419	8.060	8.772	9.473	9.725	10.728	11.244	11.365	10.890	10.671	9.611	8.957	8.318
Στερεά Ελλάδα	7.746	8.284	8.520	9.151	9.385	9.738	10.116	10.562	10.879	10.405	9.903	9.273	8.628	8.315
Πελοπόννησος	6.390	6.911	7.304	7.781	8.129	8.364	9.124	9.790	10.102	9.912	9.430	8.806	8.270	7.910
Σύνολο Χώρας	141.24	152.19	163.46	178.90	193.71	199.24	217.86	232.69	241.99	237.53	226.03	207.02	191.20	180.38
	7	4	1	5	6	2	2	5	0	4	1	9	4	9

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.4-1 Διαχρονική Εξέλιξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος ανά Περιφέρεια

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

3.5 Μεσογειακές Χώρες εν Καιρώ Κρίσης

Η οικονομική κρίση έκανε την εμφάνισή της τον Αύγουστο του 2007, μετά την κατάρρευση της επενδυτικής τράπεζας “Lehman Brothers”. Το συμβάν αποτέλεσε το “έναυσμα” για την έξαψη μιας γενικευμένης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η οποία σχετίζεται εν πολλοίς με τη στενή διασύνδεση που επικρατούσε μεταξύ των οικονομιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα πρώτα αποτελέσματα της κατάρρευσης του οικονομικού συστήματος έγιναν αντιληπτά ακόμη από το 2009, έτος κατά το οποίο σημειώθηκαν οι πρώτες επιπτώσεις στην εξέλιξη του ΑΕΠ σε αρκετές μεγάλες και ως τότε σθεναρές οικονομίες ανά τον πλανήτη, με τις χώρες της Ευρώπης να καταγράφουν αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής του.

Οι χώρες της Ευρώπης με υγιή βασικά οικονομικά δεδομένα και πιο ανοικτές οικονομίες, κατόρθωσαν να αναβάλλουν την κρίση για μικρό χρονικό διάστημα, χάρη στην προσωρινή ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας, η οποία εμφανίστηκε το 2009. Ωστόσο, σοβαρότερο πρόβλημα αντιμετώπισαν οι χώρες της Ευρωπαϊκής ζώνης με οικονομικές ανισορροπίες, τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές. Υψηλά

ποσοστά ανεργίας σταδιακά έκαναν την εμφάνισή τους, ενώ για να αντιμετωπίσουν την κρίση κατέφυγαν σε εξωτερική βοήθεια και αύξησαν το δανεισμό τους. Ανάμεσα σε αυτές τις χώρες βρίσκεται η Ελλάδα, η Κύπρος, η Ισπανία, η Ιταλία και η Πορτογαλία. Παρακάτω παρουσιάζεται ο Πίνακας 3.5-1 με τα δεδομένα για τις χώρες της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Ιταλίας, στον οποίο αναγράφονται τα στοιχεία της εξέλιξης για κάθε χώρα ανά τομέα παραγωγής από το έτος 2007, όποτε ξεκίνησε το φαινόμενο της κρίσης έως και το 2015, αποτυπώνοντάς το διαχρονικά.

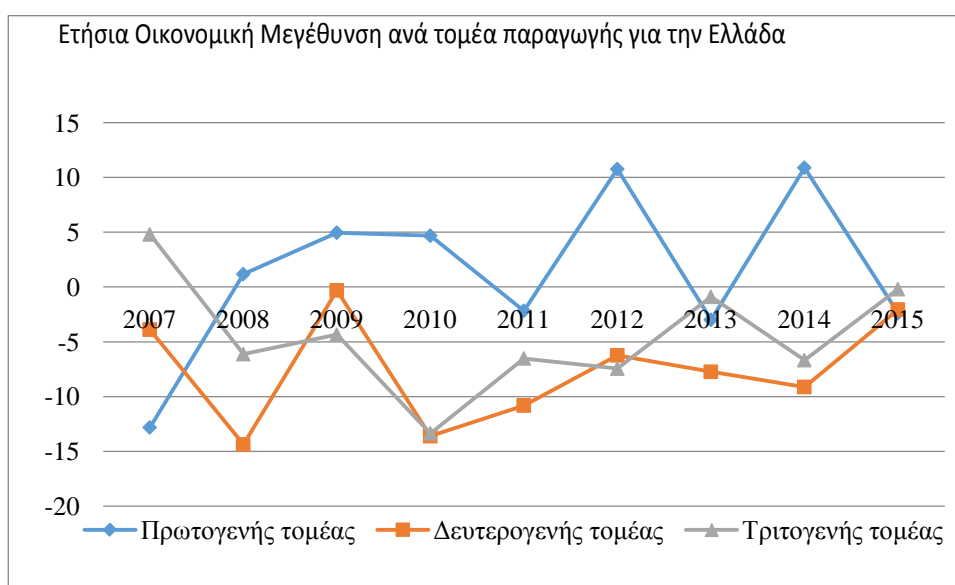
Πίνακας 3.5-1 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους

Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση ανά Παραγωγικό Κλάδο										
<i>Χώρα</i>	<i>Παραγωγικός Τομέας</i>	<i>Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ετήσια μεταβολή επί τοις εκατό)</i>								
		<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>
<i>Ελλάδα</i>	<i>Πρωτογενής τομέας</i>	-12,82	1,17	4,96	4,68	-2,17	10,76	-2,99	10,89	-2,39
	<i>Δευτερογενής τομέας</i>	-3,89	-14,38	-0,31	-13,62	-10,82	-6,24	-7,74	-9,13	-2,06
	<i>Τριτογενής τομέας</i>	4,8	-6,13	-4,35	-13,36	-6,52	-7,45	-0,9	-6,68	-0,2
<i>Ισπανία</i>	<i>Πρωτογενής τομέας</i>	7,16	-2,71	-3,63	2,14	4,44	-11	16,51	-3,74	1,92
	<i>Δευτερογενής τομέας</i>	1,29	-0,43	-9,08	-3,36	-4,5	-7,82	-6,53	0,26	3,91
	<i>Τριτογενής τομέας</i>	1,42	-2,1	-10,91	0	-1,31	-5,33	-1,35	2,21	3,73
<i>Ιταλία</i>	<i>Πρωτογενής τομέας</i>	0,16	1,16	-1,63	0,36	1,91	-2,59	1,39	-2,35	3,81
	<i>Δευτερογενής τομέας</i>	1,86	-2,56	-13,98	4,03	-0,32	-3,54	-2,86	-1,51	0,9
	<i>Τριτογενής τομέας</i>	3,02	-3,25	-17,65	8,83	2,02	-3,45	-1,62	-0,36	1,47

Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Από τον ανωτέρω Πίνακα 3.5-1 σε συνδυασμό με τα παρακάτω διαγράμματα (Διάγραμμα 3.5-1, Διάγραμμα 3.5-2 και Διάγραμμα 3.5-3), είναι εφικτό να γίνει μια σύγκριση των εξελικτικών στοιχείων μεταξύ των χωρών της Μεσογείου. Ιδίως, συνάγονται συμπεράσματα για την εξέλιξη του πρωτογενούς τομέα της Ισπανίας και της Ιταλίας συγκριτικά με την Ελλάδα. Η σύγκριση δύναται να πραγματοποιηθεί, εφόσον γίνει η παραδοχή ότι οι τρεις χώρες έχουν αρκετά κοινά στοιχεία σε οικονομικό, πληθυσμιακό, εδαφικό και κλιματολογικό επίπεδο.

Διάγραμμα 3.5-1 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση ανά τομέα παραγωγής για την Ελλάδα

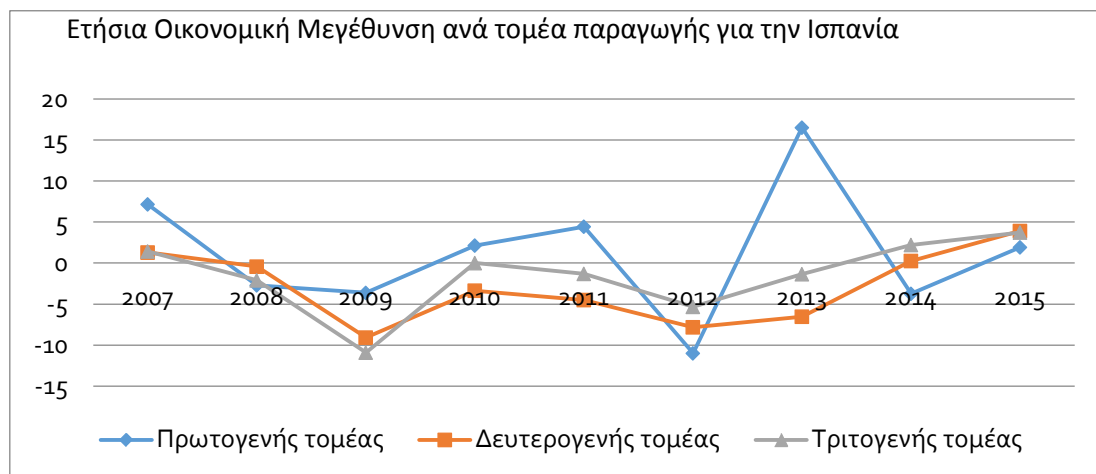

Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Από το παραπάνω Διάγραμμα 3.5-1, είναι εμφανές ότι για την ελληνική πραγματικότητα η αγροτική παραγωγή σημειώνει τα μεγαλύτερα ποσοστά εξέλιξης, συγκριτικά με τη μεταποίηση, αλλά και τον τομέα των υπηρεσιών, οι οποίες ακολουθούν πτωτική πορεία μετά το ξέσπασμα της κρίσης. Σταθερή ανοδική πορεία φαίνεται να επιτυγχάνουν μετά το 2010, έτος κατά το οποίο ξεκίνησε η ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου. Ο πρωτογενής τομέας από την άλλη, φαίνεται ότι ευνοήθηκε από το ξέσπασμα της κρίσης, καθώς το 2007 παρουσιάζει τα χαμηλότερα ποσοστά και έκτοτε αυξάνεται. Ωστόσο, παρουσιάζει έντονες διακυμάνσεις τα τελευταία έτη, χωρίς να σημειώνει σταθερή τροχιά.

Εν συνεχεία, στην Ισπανία (Διάγραμμα 3.5-2), τα στοιχεία εξέλιξης δεν φαίνεται να συμβαδίζουν με τα αντίστοιχα της Ελλάδας. Παρατηρείται ότι η αγροτική παραγωγή, ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας, κινούνται εξίσου σε αρνητικά επίπεδα καταγράφοντας μια γενικότερη πτωτική πορεία ήδη από το 2007. Επιπλέον, φαίνεται ότι ακολουθούν παρόμοια εξέλιξη καθ' όλη τη διάρκεια των ετών από το 2007 έως το 2015 με εξαίρεση το οικονομικό έτος 2012, όπου ο πρωτογενής τομέας αγγίζει τα χαμηλά ακρότατα, ενώ το επόμενο έτος (2013) ανεβαίνει κατακόρυφα και να σημειώσει αλματώδη πρόοδο. Πιο συγκεκριμένα, το 2013 εμφανίζεται η μεγαλύτερη πρόοδος των τελευταίων ετών μεταξύ όλων των παραγωγικών κλάδων. Έπειτα το 2014 ακολουθεί και πάλι πτωτική πορεία, συνοδεύοντας τις τιμές του δευτερογενούς τομέα, οι οποίες γενικότερα συμβαδίζουν στην πορεία τους κατά την πάροδο των ετών της κρίσης.

Διάγραμμα 3.5-2 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση ανά τομέα παραγωγής για την Ισπανία

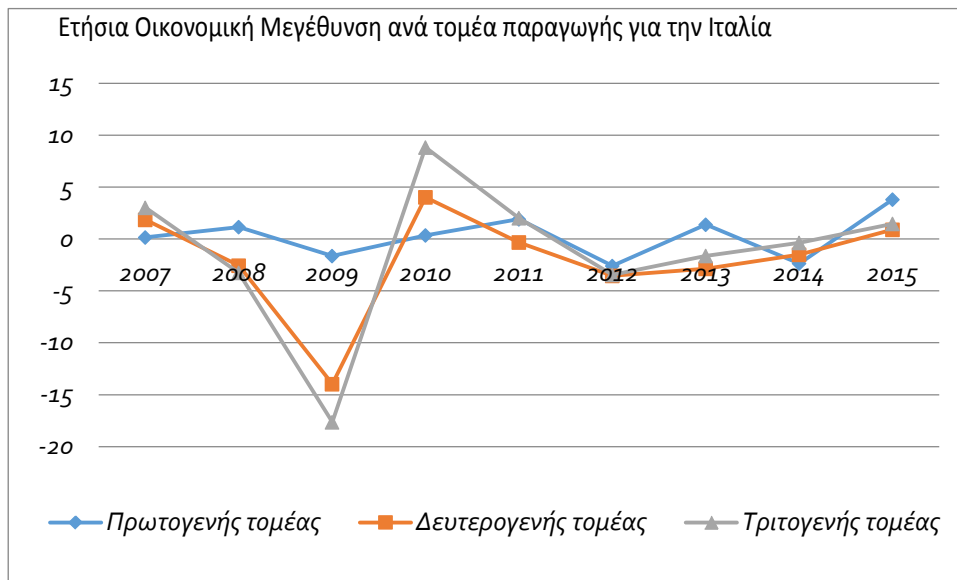

Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Τέλος, παρατηρώντας το Διάγραμμα 3.5-3 της εξελικτικής πορείας της Ιταλίας, γίνεται η διαπίστωση ότι η αγροτική παραγωγή είναι ο μοναδικός εξεταζόμενος κλάδος που δεν έχει επηρεαστεί από το ξέσπασμα της οικονομικής ύφεσης. Αντιθέτως, σημαντική πτώση σημειώνουν οι κλάδοι του δευτερογενούς τομέα κατά το οικονομικό έτος 2010. Η καμπή αυτή φαίνεται όμως να μην διαρκεί πολύ, εφόσον το επόμενο έτος καταγράφεται ανοδική και παράλληλη πορεία των δυο κατηγοριών.

Για τα επόμενα έτη, οι τρεις εξεταζόμενοι τομείς παραγωγής εμφανίζουν παράλληλη και σταθερή πορεία μέχρι και το 2015.

Διάγραμμα 3.5-3 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση ανά τομέα παραγωγής για την Ιταλία

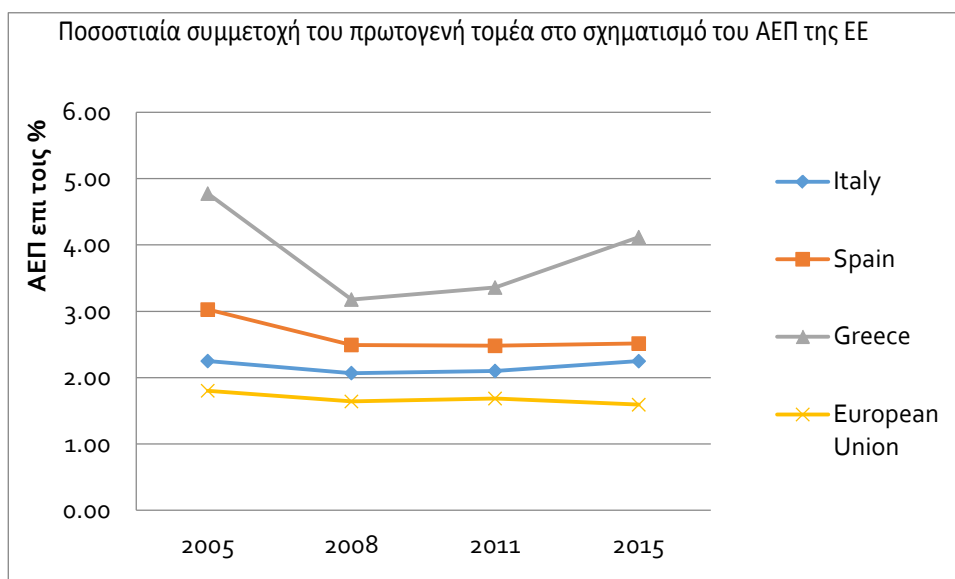

Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Στο παρακάτω διάγραμμα (3.5-4) γίνεται αναπαράσταση της συμμετοχής του πρωτογενούς τομέα στο σχηματισμό του ΑΕΠ της ΕΕ, από τις χώρες της Μεσογείου που μελετώνται παραπάνω, για τη δεκαετία 2005-2015, επικεντρώνοντας στα σημαντικότερα έτη των οικονομικών μεταβολών. Παρατηρούμε ότι ο ισχυρότερος πρωτογενής τομέας, εν συγκρίσει με τους δυο άλλους τομείς στο εσωτερικό τους, είναι η Ελλάδα, σχηματίζοντας ποσοστά από 4,7% (2005) έως 4,1% (2015) στο σχηματισμό του συνολικού ΑΕΠ της ΕΕ, αναφορικά με τον πρωτογενή τομέα. Φαίνεται ο πρωτογενής τομέας της Ελλάδας για την ΕΕ, σημειώνει σημαντική πτώση το έτος 2008 έως και το 2011, ενώ στη συνέχεια αυξάνεται και πάλι, και τείνει να αγγίξει το ποσοστό που σημείωνε το 2005. Ακολουθούν κατά σειρά η Ισπανία και η Ιταλία με υψηλότερα ποσοστά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας να είναι 3,025% και 2,25% αντιστοίχως (2005). Συνεχίζουν τις επόμενες χρονιές να έχουν μια μικρή μείωση στη συμμετοχή τους στο σχηματισμό του πρωτογενούς ΑΕΠ της ΕΕ, παρά ταύτα διαγράφουν μια σχετικά σταθερή και παράλληλη πορεία έως και το 2015. Αξιοσημείωτο είναι ότι η ΕΕ σημειώνει ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά στο σχηματισμό του ΑΕΠ, πράγμα που μας δείχνει ότι ο πρωτογενής τομέας για το σύνολο της ΕΕ,

δεν είναι ο πιο ισχυρός τομέας αυτής. Οι τιμές του κυμαίνονται από 1,8% (2005), έως 1,58% (2015). Άμεση παρατήρηση είναι ότι ο πρωτογενής τομέας της Ελλάδας, διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για την ΕΕ, καθότι η συμμετοχή του είναι τουλάχιστον διπλάσια εν συγκρίσει με αυτή της ΕΕ, για την πάροδο όλων των ετών. Το αποτέλεσμα είναι εύλογο, δεδομένου ότι η Ελλάδα διαθέτει ιδιαίτερα σημαντική θέση, κλιματολογικές και εδαφολογικές συνθήκες, σε σχέση με άλλες χώρες της ΕΕ που δεν διαθέτουν το ιδανικό κλίμα και περιβάλλον για την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα.

Διάγραμμα 3.5-4 Ποσοστιαία συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στο σχηματισμό του ΑΕΠ της ΕΕ

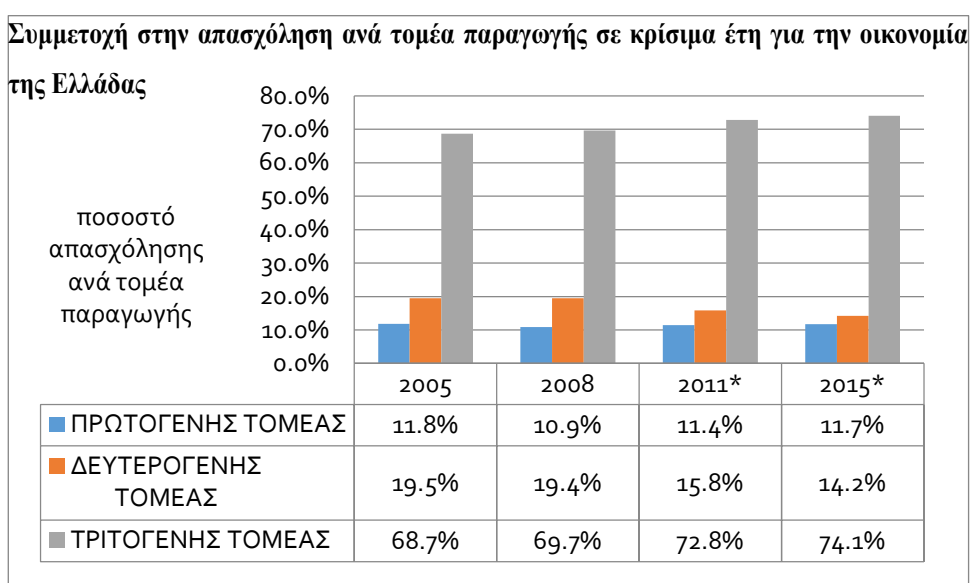
Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

3.6 Απασχόληση

Στο παρακάτω διάγραμμα φαίνεται η συμμετοχή του πρωτογενούς τομέα στο σχηματισμό της απασχόλησης την τελευταία δεκαετία 2005-2015, δίνοντας έμφαση στα χρόνια πριν, κατά το ξέσπασμα και κατά την πάροδο της οικονομικής κρίσης. Άμεση παρατήρηση είναι ότι ο τριτογενής τομέας κατέχει την πρώτη θέση όσον αφορά την απασχόληση. Το αποτέλεσμα είναι εύλογο, δεδομένου ότι είναι ο πιο εμπλουτισμένος τομέας από πλευράς δραστηριοτήτων και υπηρεσιών. Από το διάγραμμα φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής, σημειώνει μια μικρή αύξηση. Όμως δεδομένου ότι ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων μειώνεται κατά 627.102 άτομα, δεν είναι εφικτό να θεωρήσουμε ότι αυξήθηκε ο αριθμός των

απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα, παρά μόνο αν μελετήσουμε και τις αυξομειώσεις στους άλλους παραγωγικούς τομείς (Πίνακας 3.6-1). Ωστόσο, ο αριθμός των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα μειώνεται κατά 212.850 άτομα από το 2005 έως το 2015. Αντίστοιχα, για τον πρωτογενή τομέα η μείωση των απασχολούμενων ανέρχεται στους 78.874, ενώ στο δευτερογενή τομέα 335.379. Είναι προφανές ότι περισσότερο επηρεάστηκαν οι απασχολούμενοι στο δευτερογενή τομέα, ο οποίος έχασε τους περισσότερους απασχολούμενους, σημειώνοντας πτώση της τάξεως του 5,3% στη συμμετοχή του στο σχηματισμό της απασχόλησης συνολικά. Εν αντιθέσει ο πρωτογενής τομέας φαίνεται να παραμένει σταθερός από το 2005 έως και το 2015, σημειώνοντας μια μείωση τα ενδιάμεσα χρόνια της κρίσης. Πάρα ταύτα, παρατηρούμε ότι ο πρωτογενής τομέας από το 2005 έως το 2015 χάνει το 12,58% των συνολικών της απασχολούμενων, ο δευτερογενής χάνει το 53,48% και ο τριτογενής χάνει το 33,94% των συνολικών της απασχολούμενων. Επομένως, είναι φανερό ότι ο πιο ευνοημένος κλάδος από πλευράς απασχόλησης είναι ο πρωτογενής, ενώ από την κρίση πλήγηκε περισσότερο ο δευτερογενής τομέας, ο οποίος έχασε περισσότερο από το 1/2 του συνόλου των απασχολούμενων της. Έπειτα, σημαντικό πλήγμα δέχτηκε και ο τριτογενής τομέας, καθότι έχασε το 1/3 των απασχολούμενων της.

Διάγραμμα 3.6-1 Συμμετοχή στην απασχόληση ανά τομέα παραγωγής σε κρίσιμα έτη για την οικονομία της Ελλάδας

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

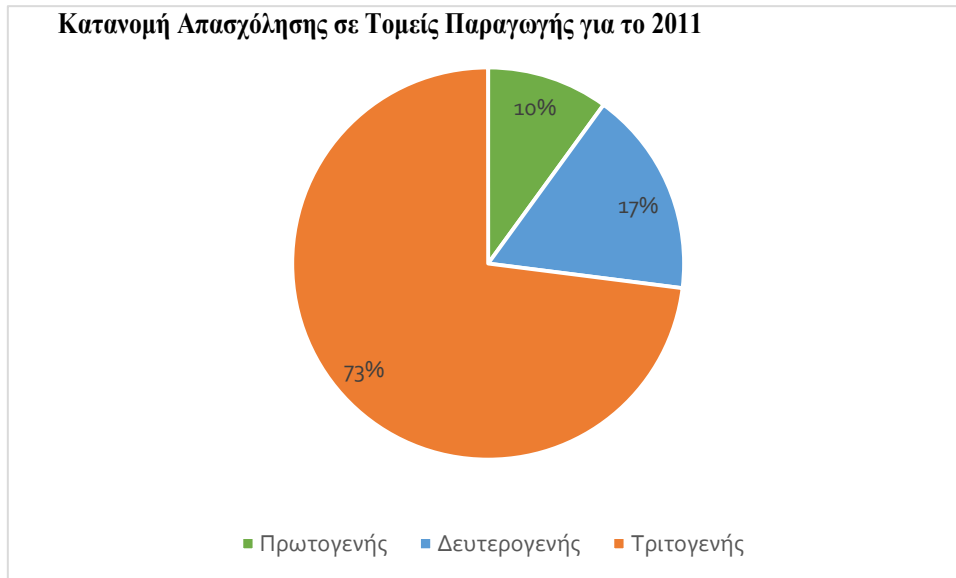
Πίνακας 3.6-1 Μεταβολή των απασχολούμενων κατά παραγωγικό τομέα από το 2005-2015

Μεταβολή των απασχολούμενων κατά παραγωγικό τομέα από το 2005-2015						
	2005	2008	2011*	2015*	Μεταβολή απασχολούμενων 2005-2015	Ποσοστιαία μείωση των απασχολούμενων 2005-2015
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	550,584	529,442	499,481	471,710	-78,874	12,58%
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	904,962	944,137	693,419	569,583	-335,379	53,48%
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	3.191,325	3.382,784	3.188,919	2.978,475	-212,850	33,94%
ΣΥΝΟΛΟ	4.646,871	4.856,363	4.381,819	4.019,768	-627,102	100,00%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ίδια Επεξεργασία*

Τα αποτελέσματα της Απασχόλησης για το έτος 2011, δείχνουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών, δηλαδή της τάξεως του 73%, απασχολείται στον τριτογενή τομέα, ενώ μόλις το 17% δραστηριοποιείται στο δευτερογενή τομέα και το 10% στον πρωτογενή τομέα (Διάγραμμα 3.6-1).

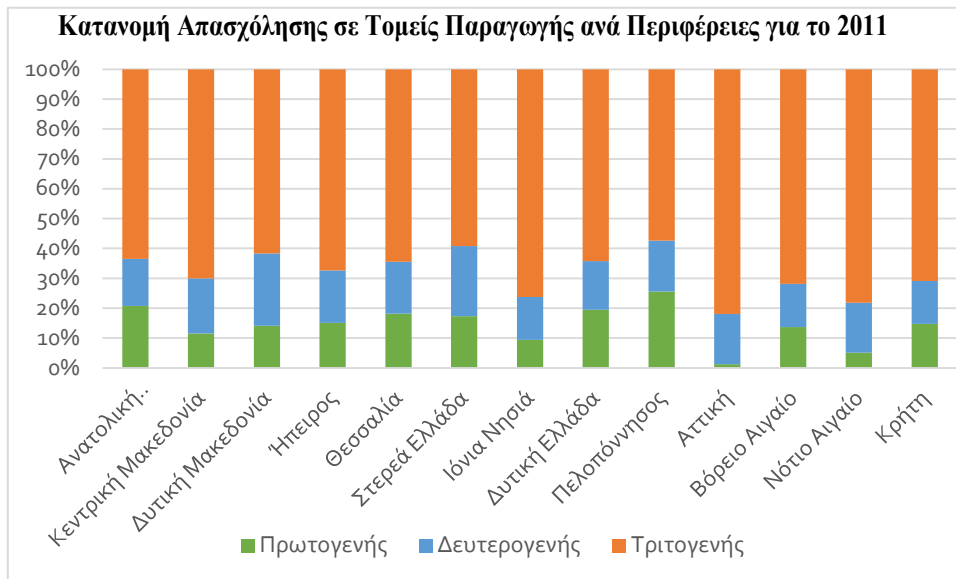
Διάγραμμα 3.6-2 Κατανομή Απασχόλησης σε Τομείς Παραγωγής για το 2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015), Απογραφικά Στοιχεία 2011. Ιδία Επεξεργασία

Το Διάγραμμα 3.6-2 αναπαριστά τους απασχολούμενους της χώρας κατά τομέα παραγωγικής δραστηριότητας σε περιφερειακό επίπεδο για το έτος 2011. Από την ανάλυση του ως άνω γραφήματος σε συνδυασμό με το προηγούμενο, στο οποίο καταγράφεται ποσοστιαία η απασχόληση για το έτος 2011, παρατηρείται ότι ο τριτογενής τομέας κυριαρχεί σε όλες τις Περιφέρειες, ενώ ως επί τω πλείστον, σε δεύτερη θέση έρχεται ο δευτερογενής τομέας και τρίτος είναι ο πρωτογενής τομέας. Αυτό δεν ισχύει για τις Περιφέρειες της Πελοποννήσου, της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, της Θεσσαλίας και της Δυτικής Μακεδονίας, Περιφέρειες στις οποίες εντοπίζεται μεγαλύτερη απασχόληση στον πρωτογενή από ότι στο δευτερογενή τομέα. Ωστόσο, η απασχόληση στις περιοχές αυτές δεν φαίνεται να είναι αντίστοιχη των δυνατοτήτων της, γεγονός που μάλλον οφείλεται στην πρόσληψη μεταναστών, καθώς προσφέρουν “φθηνά εργατικά χέρια”, αλλά και στην εποχικότητα της εργασίας της γεωργίας. Στην περιφέρεια Κρήτης φαίνεται η απασχόληση στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα να σημειώνει παρόμοιους αριθμούς. Παράλληλα, πολύ χαμηλά ποσοστά απασχόλησης των ατόμων στον πρωτογενή τομέα εμφανίζονται στην Περιφέρεια Αττικής, ενώ ακολουθεί η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου.

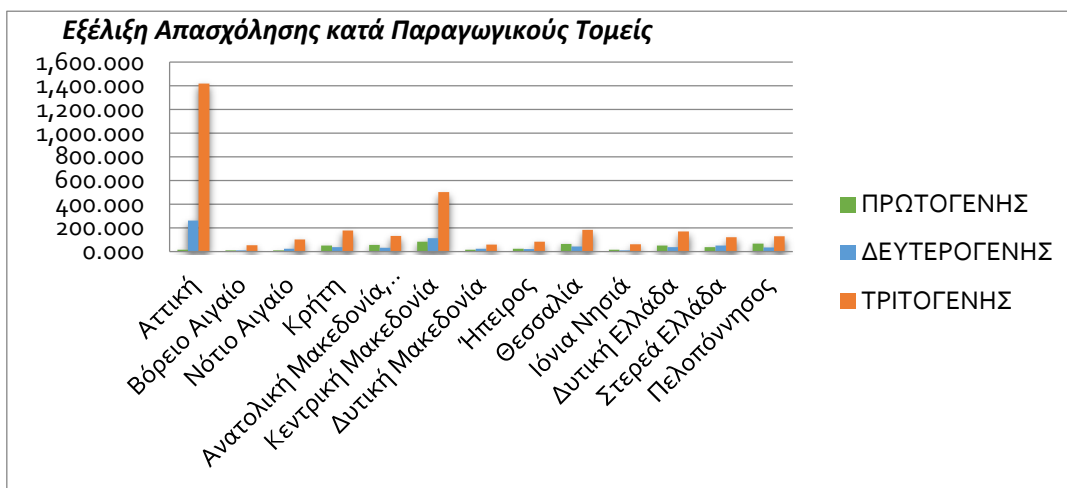
Διάγραμμα 3.6-3 Κατανομή Απασχόλησης σε Τομείς Παραγωγής ανά Περιφέρειες για το 2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015), Απογραφικά Στοιχεία 2011. Ιδία Επεξεργασία

Το έτος 2013, είναι εμφανής η επιρροή της οικονομικής κρίσης στο θέμα της απασχόλησης, δεδομένου ότι τα στοιχεία έχουν αλλάξει ολοκληρωτικά εν συγκρίσει με τις αντίστοιχες καταγραφές του 2008 και του 2011. Η κρίση επηρέασε όλους τους παραγωγικούς κλάδους και άφησε εκτός απασχόλησης μεγάλο αριθμό πολιτών. Εύλογο είναι ότι περισσότερο επλήγη ο τριτογενής τομέας, στον οποίο απασχολείται και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Όμως, δεν παύουν να υπολειτουργούν και οι λοιποί τομείς (Διάγραμμα 3.6-3).

Διάγραμμα 3.6-4 Εξέλιξη Απασχόλησης κατά Παραγωγικούς Τομείς

Από επάνω προς τα κάτω, η Απασχόληση κατά Παραγωγικούς Τομείς για τα έτη 2008, 2011 και 2013 αντιστοίχως.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

3.7 Διαχρονική Μεταβολή της Απασχόλησης στον Πρωτογενή Τομέα

Προχωρώντας σε μια ενδελεχέστερη ανάλυση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα, επιχειρείται η εξαγωγή μιας γενικότερης άποψης περί της επιλογής των κλάδων απασχόλησης καθώς και των κλάδων του πρωτογενούς τομέα, που απασχολούν το περισσότερο εργατικό δυναμικό. Από αυτή τη διερεύνηση θα καταστεί σαφές το κατά πόσο πριν ή/και μετά την κρίση ο πρωτογενής παραμένει σταθερός από πλευράς απασχόλησης, ενώ μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα αναφορικά με τις δραστηριότητες που ευδοκιμούν περισσότερο, και κατορθώνουν να συγκρατήσουν ή και να αυξήσουν την απασχόλησή τους.

Πίνακας 3.7-1 Απασχόληση ανά Κλάδους του Πρωτογενούς Τομέα

Απασχόληση ανά Κλάδους του Πρωτογενούς Τομέα			
Έτος	Φυτική και Ζωική Παραγωγή, Θήρα και Συναφείς Δραστηριότητες	Δασοκομία και Υλοτομία	Αλιεία και Υδατοκαλλιέργεια
2000	654,01	7,79	28,737
2001	605,261	8,746	27,232
2002	597,546	7,328	25,809
2003	582,58	7,255	24,523
2004	515,71	5,457	24,134
2005	520,7	5,817	24,066
2006	514,463	4,994	23,013
2007	503,027	5,481	23,099
2008	501,319	5,498	22,626
2009	515,645	5,587	21,743
2010	507,893	5,29	21,822
2011*	472,766	5,958	20,757
2012*	465,145	5,037	20,573
2013*	462,93	4,631	20,96
2014*	463,39	5,447	19,576
2015*	446,537	6,149	19,024

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες άτομα.

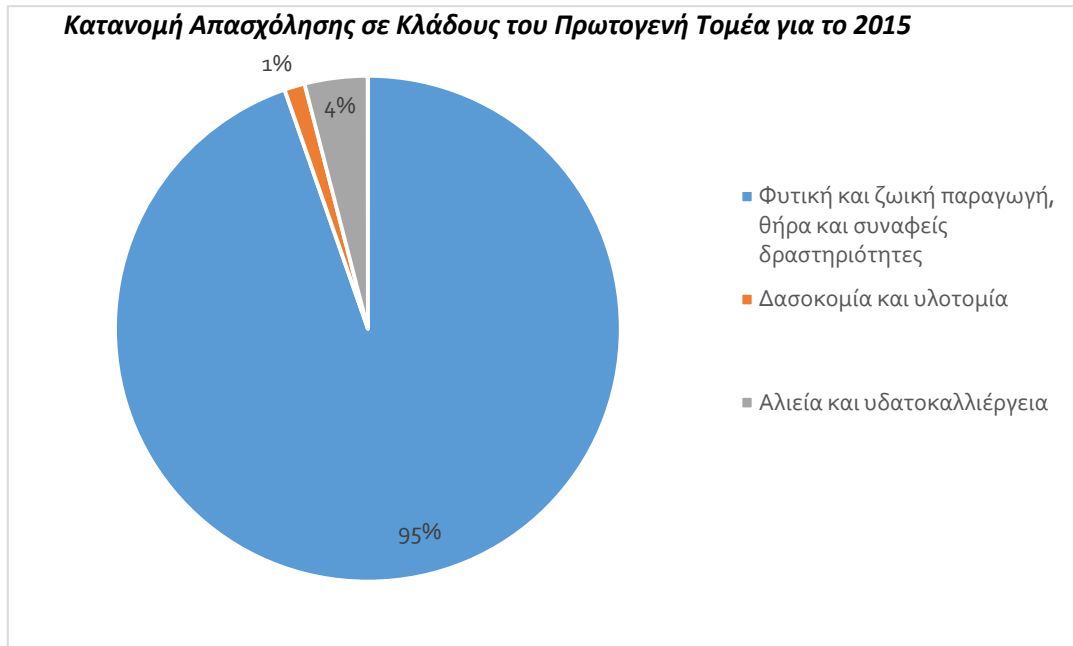
*Προσωρινά στοιχεία.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Από τον Πίνακα 3.7-1, παρατηρούμε αρχικά ότι ο κλάδος της φυτικής και ζωικής παραγωγής, της θήρας και των συναφών δραστηριοτήτων κατέχει τους περισσότερους απασχολούμενους. Το συμπέρασμα είναι εύλογο, διότι το μεγαλύτερο μέρος της χώρας είναι ηπειρωτικό, με την επαρχία να συγκεντρώνει τις περισσότερες ασχολίες του πρωτογενούς τομέα. Ειδικότερα, όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.7-1 για το έτος 2015, στον πρώτο κλάδο δραστηριοποιείται ουσιαστικά το 95% του συνολικά απασχολούμενου στον πρωτογενή τομέα πληθυσμού, ενώ μόλις το 4% αυτού απασχολείται στον τρίτο κλάδο της αλιείας και υδατοκαλλιέργειας. Από την άλλη, στη δασοκομία και την υλοτομία για το έτος 2015 απασχολείται πληθυσμός της τάξεως του 1% του συνόλου, όπως σκιαγραφείται στο Διάγραμμα 3.6-1 παρακάτω.

Επιπλέον, από τον Πίνακα 3.7-1, για την κατηγορία του 1ου κλάδου της φυτικής και ζωικής παραγωγής, τη θήρα και τις συναφείς δραστηριότητες, παρατηρούμε ότι ο αριθμός των απασχολούμενων μειώνεται σταδιακά με το πέρασμα των χρόνων, δημιουργώντας ορισμένα σημεία καμψής. Σημαντική χρονιά για τον πρώτο κλάδο δείχνει να είναι το 2009, όποτε και παρατηρείται μια μεγέθυνση του αριθμού των απασχολούμενων. Ωστόσο, η εν λόγω αύξηση δεν κρατάει πολύ, δεδομένου ότι το 2011 η συνολική απασχόληση εμφανίζεται μειωμένη περίπου κατά 35.000 άτομα από την αμέσως προηγούμενη χρονιά. Η μείωση αυτή γίνεται τη χρονιά σημαντικών αλλαγών για την Ελλάδα, ανάμεσα στις οποίες είναι η αλλαγή της φορολογίας και οι επιδράσεις του μνημονίου του 2010.

Διάγραμμα 3.7-1 Κατανομή Απασχόλησης σε Κλάδους του Πρωτογενή Τομέα για το 2015

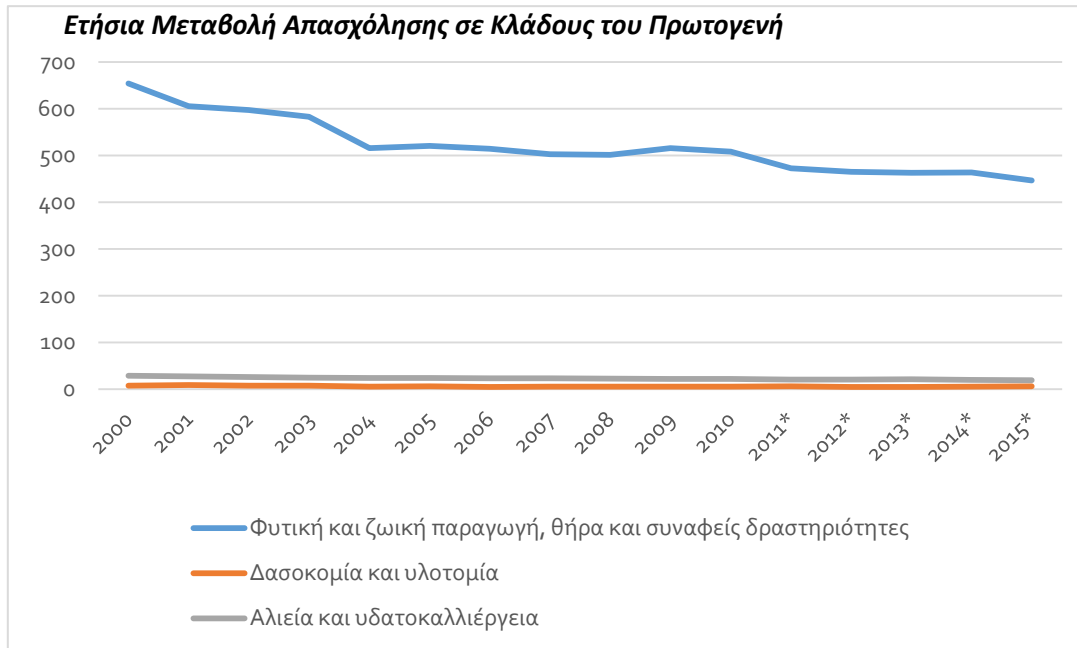

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Εν συνεχεία, σχετικά με το δεύτερο κλάδο που αναφέρεται στη δασοκομία και την υλοτομία, η πτώση της απασχόλησης φαίνεται σημαντική ήδη από το 2003. Καθοριστικής σημασίας πιθανότατα είναι η τροποποίηση του Νόμου υπ' αριθμόν 3208/2003 (ΦΕΚ 303/Α'/24-12-2003), που αφορά "Στην Προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, την κατάρτιση του δασολογία, τη ρύθμιση των εμπράγματων δικαιωμάτων επί δασών και δασικών εν γένει εκτάσεων και άλλες διατάξεις". Μετά την ισχύ του Νόμου και για τα επόμενα έτη, η εξέλιξη του κλάδου δείχνει να έχει σταθερή πορεία, ενώ το 2015 φαίνεται μια μικρή αύξηση των απασχολούμενων, συγκριτικά με τα προηγούμενα έτη.

Έπειτα, ο τρίτος κλάδος της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας, διαγράφει πορεία παράλληλη με το δεύτερο κλάδο, σημειώνοντας μια σταθερή μείωση των απασχολούμενων καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαπενταετίας που εξετάζεται. Ωστόσο, δεδομένης της ακτογραμμής, του θαλάσσιου πλούτου και των λιμανιών που διαθέτει η Ελλάδα, θεωρείται δυνατή η βελτίωση των στοιχείων και των οικονομικών δεδομένων της με τις κατάλληλες ρυθμίσεις.

Διάγραμμα 3.7-2 Ετήσια Μεταβολή Απασχόλησης σε Κλάδους του Πρωτογενή

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Εν ολίγοις, το παραπάνω Διάγραμμα 3.7-2 δείχνει την εξέλιξη των τριών κλάδων του πρωτογενούς τομέα τα τελευταία 15 έτη, πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης. Παρατηρούμε ότι ο πρώτος κλάδος με τους περισσότερους απασχολούμενους, εμφανίζει και τις μεγαλύτερες διακυμάνσεις, ενώ ο δεύτερος και ο τρίτος κλάδος, με τους λιγότερους απασχολούμενους, αντιστάθηκαν περισσότερο, με τον δεύτερο να σημειώνει μια μικρή άνοδο τα τελευταία δυο χρόνια.

3.8 Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων και Αυτάρκεια της Χώρας

Κλείνοντας το κεφάλαιο, κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθεί το επίπεδο αυτάρκειας της χώρας αναφορικά με τα φυτικά και ζωικά προϊόντα· ήτοι, ποιο είναι το πραγματικό εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων και αν η παραγωγή σε εθνικό επίπεδο επαρκεί για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών της χώρας.

Πίνακας 3.8-1 Αυτάρκεια Προϊόντων Φυτικής Παραγωγής

Προϊόντα	Παραγωγή (1)	Εισαγωγές (2)	Εξαγωγές (3)	Κατανάλωση (4=1+2-3)*	Αυτάρκεια (%) (5=1:4*100)
Σιτηρά					
Ρύζι	254	17,54	123,31	148,23	171,36
Σιτάρι σκληρό	1.179	91,77	338,34	932,43	126,44
Βρώμη	177	9,15	0,02	186,14	95,09
Αραβόσιτος	2.112	420,13	30,76	2501,37	84,43
Κριθάρι	317	176,10	0,06	493,04	64,29
Σιτάρι μαλακό	403	823,67	8,13	1218,54	33,07
Ελαιοκομικά					
Ελιές βρώσιμες	110	5,94	104,90	11,04	996,38
Ελαιόλαδο	235	1,14	67,72	168,42	139,53
Οπωροκηπευτικά					
Αγγούρια	185	0,90	23,50	162,40	113,92
Τομάτες βιομηχανίας	305	26,95	58,76	273,19	111,65
Τομάτες νωπές	810	15,55	49,17	776,38	104,33
Πατάτες	705	174,35	22,93	856,42	82,32
Εσπεριδοειδή					
Πορτοκάλια	830	5,64	400,05	435,59	190,55
Λεμόνια	42	29,49	2,22	69,27	60,63
Φρούτα					
Ακτινίδια	140	3,58	65,86	77,72	180,13
Βερίκοκα	42	0,65	14,60	28,05	149,73
Καρπούζια	328	0,75	106,40	222,35	147,52
Ροδάκινα	555	3,53	103,70	454,83	122,02
Μήλα	245	22,70	37,64	230,06	106,49
Πεπόνια	148	1,30	2,85	146,45	101,06
Αχλάδια	51	14,57	3,77	61,80	82,52
Αμπελοκομικά					
Σταφίδα	41	2,26	28,34	14,92	274,80
Σταφύλια επιτραπέζια	268	1,54	68,72	200,82	133,45
Κρασί	275	21,38	35,98	260,40	105,61
Όσπρια					
Φασόλια	14,07	12,15	0,34	25,88	54,36
Ρεβύθια	4,35	5,08	0,16	9,28	46,89
Φακές	5,57	11,67	0,27	16,97	32,82
Ζάχαρη					
Ζάχαρη	38,27	334,22	104,27	268,22	14,27
Σύνολο	9.819,26	2.233,69	1.802,75	10.250,19	95,80

* Αφορά στη φαινόμενη κατανάλωση
 Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΛ.ΣΤΑΤ. και ΚΕΟΣΟΕ.

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες τόνους για το έτος 2011.

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). *Ιδία Επεξεργασία*

Από τον Πίνακα 3.8-1 και τον Πίνακα 3.8-2 προκύπτει η αυτάρκεια σε προϊόντα φυτικής και ζωικής παραγωγής αντίστοιχα για το έτος 2011 με βάση τις εισαγωγές και εξαγωγές που πραγματοποιήθηκαν σε χιλιάδες τόνους. Σύμφωνα λοιπόν με τις έρευνες της Πανελληνίας Συνομοσπονδίας Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών (ΠΑΣΕΓΕΣ) δημοσιεύθηκαν τον Αύγουστο του 2012, η αυτάρκεια αγροτικών-διατροφικών προϊόντων φυτικής και ζωικής παραγωγής κατά το 2011, παραμένει σχεδόν σταθερή συγκριτικά με τα αντίστοιχα στοιχεία του προηγούμενου έτους. Πιο

συγκεκριμένα, για το σύνολο των συντελεστών που εξετάζεται, το ποσοστό αυτάρκειας του έτους 2011 μειώθηκε κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες, με αποτέλεσμα να ανέρχεται στο 91,5% της πληρότητας. Στο παρακάτω Διάγραμμα 3.8-1 απεικονίζεται το ποσοστό αυτάρκειας της χώρας για τα προϊόντα που εξετάζει η ΠΑΓΕΣΕΣ (2012) σε χιλιάδες τόνους σε σχέση με την πλήρη κάλυψή της (100%).

Πίνακας 3.8-2 Αυτάρκεια Προϊόντων Ζωικής Παραγωγής – Αλιείας

Προϊόντα	Παραγωγή (1)	Εισαγωγές (2)	Εξαγωγές (3)	Κατανάλωση (4=1+2-3)*	Αυτάρκεια (%) (5=1:4*100)
Κρέας					
Κρέας αιγοπρόβειο	102	8,58	1,74	108,84	93,72
Κρέας πουλερικών	180	56,43	20,86	215,57	83,50
Χοιρινό κρέας	105	194,00	4,00	295,00	35,59
Κρέας βόειο	51	128,00	1,30	177,70	28,70
Γαλακτοκομικά-Τυροκομικά					
Φέτα	94	0,08	34,03	60,05	156,53
Γιαούρτι	94,27	15,00	25,00	84,27	111,87
Γάλα αιγοπρόβειο	650,89	19,07	2,50	667,46	97,52
Γραβιέρα - Κασέρι	6	2,00	1,04	6,96	86,17
Κεφαλοτύρι	3,18	1,87	0,27	4,78	66,57
Γάλα αγελαδινό	638,59	460,00	1,00	1097,59	58,18
Μέλι					
Μέλι	14	2,17	0,78	15,39	90,97
Αυγά					
Αυγά	108	10,62	2,65	115,97	93,13
Αλιεύματα					
Αλιεύματα	197	95,39	203,37	89,02	221,30
Σύνολο	2.243,93	993,20	298,54	2.938,60	76,36

* Αφορά στη φαινόμενη κατανάλωση
 Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΛ.ΣΤΑΤ. και ΕΛΓΟ

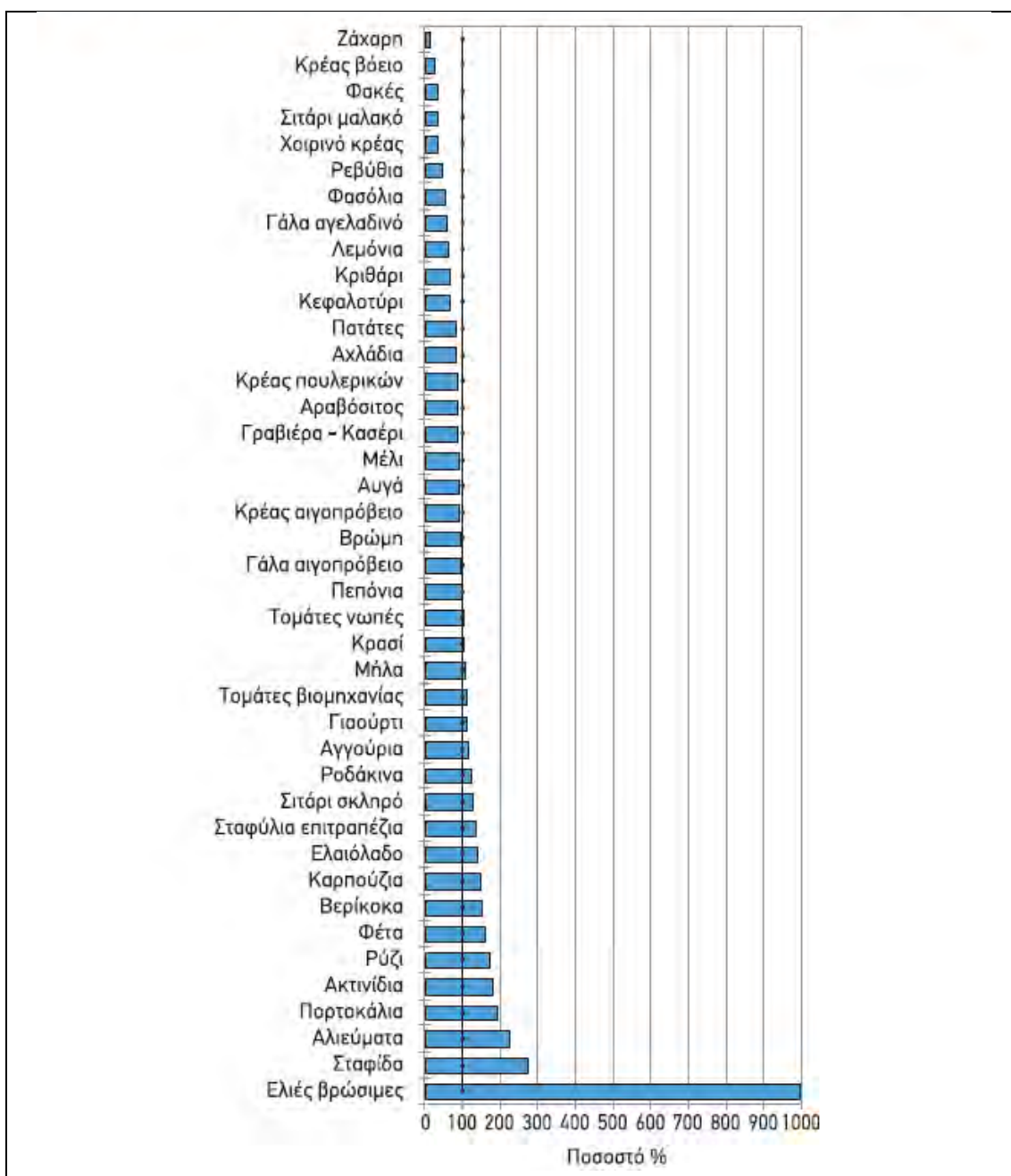
Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες τόνους για το έτος 2011.

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). Ιδία Επεξεργασία

Εν συνεχεία, παρατηρώντας τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ (2015) διαχρονικά και σε συνδυασμό με τα στοιχεία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, διαπιστώνουμε ότι οι εξαγωγές από το 2002 έως το 2014, σημειώνουν μια μικρή άνοδο, της τάξεως των 1,7 δισεκατομμυρίων ευρώ. Ωστόσο, αύξηση σημειώνουν και οι εισαγωγές. Ειδικότερα, οι εισαγωγές ενώ από το 2002 έως το 2008 αυξάνονται ραγδαία, από το 2008 έως το 2014, παρατηρείται μια ελαφριά μείωση αυτών (Διάγραμμα 3.8-2). Η μείωση αυτή των εισαγωγών, μπορεί να θεωρηθεί ως θετικό στοιχείο στον καιρό της κρίσης, καθώς μεταφράζεται σε μεγαλύτερη παραγωγή των προϊόντων που υπό διαφορετικές συνθήκες θα εισήγαμε σε μεγαλύτερη ποσότητα. Πιο σημαντικά όμως, το εμπορικό ισοζύγιο ακολουθεί μια πτωτική πορεία από το 2002 έως το 2008, ενώ

από το 2008 και έπειτα σημειώνεται μια αύξηση αυτού κατά 2 δισεκατομμύρια ευρώ. Πάρα ταύτα, συνεχίζει να παραμένει αρνητικό, λόγω του γεγονότος ότι οι εισαγωγές εξακολουθούν να υπερκερνούν τις εξαγωγές (Πίνακας 3.8-3) (Melas, 2015; ΠΑΣΕΓΕΣ, 2012).

Διάγραμμα 3.8-1 Αυτάρκεια Διατροφικών Αγροτικών Προϊόντων

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες τόνους για το έτος 2011.

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). Ιδία Επεξεργασία

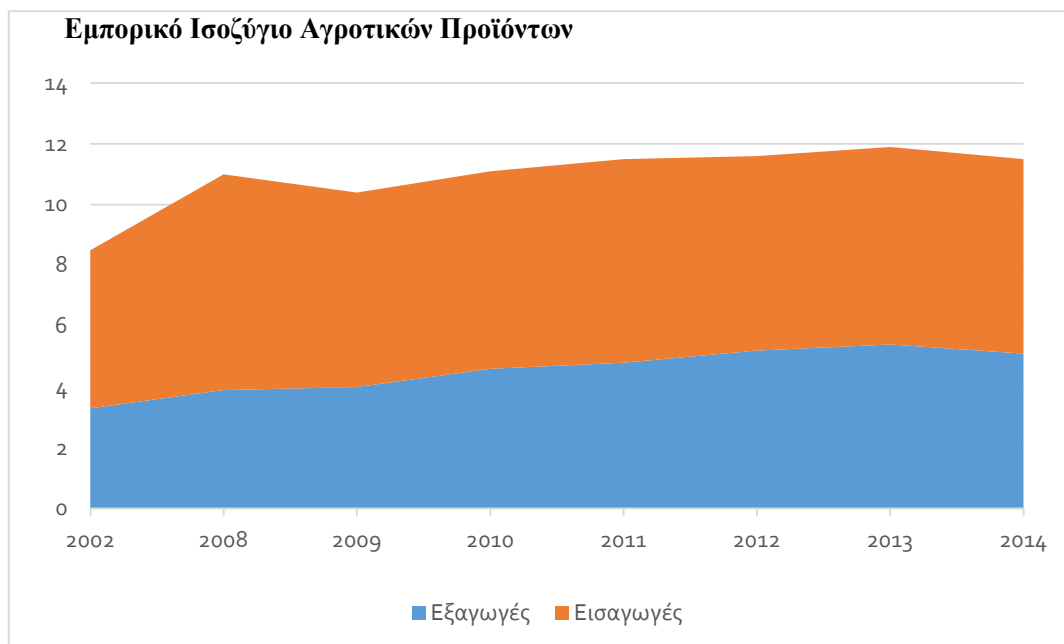
Βάσει των παραπάνω στοιχείων, σε συνδυασμό με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας σχετικά με τον πρωτογενή τομέα, συμπεραίνουμε ότι υπάρχει η δυνατότητα ο πρωτογενής τομέας, μέσω συγκεκριμένων πρακτικών, να προχωρήσει σε αποφασιστική και ουσιώδη αύξηση της συνολικής παραγωγής, η οποία με τη σειρά της θα οδηγήσει σε σημαντική αύξηση των εξαγωγών.

Πίνακας 3.8-3 Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων

Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων			
<i>Έτος</i>	<i>Εξαγωγές</i>	<i>Εισαγωγές</i>	<i>Ισοζύγιο</i>
2002	3,3	5,2	-1,9
2008	3,9	7,1	-3,3
2009	4	6,4	-2,4
2010	4,6	6,5	-1,9
2011	4,8	6,7	-1,9
2012	5,2	6,4	-1,2
2013	5,4	6,5	-1,1
2014	5,1	6,4	-1,3

Τα στοιχεία αναφέρονται σε δισεκατομμύρια ευρώ (€).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.8-2 Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Προσδοκώμενο στόχο πολιτικής φυσικά αποτελεί η σταδιακή υποκατάσταση των εισαγωγών, από την παραγωγή των προϊόντων που εκλείπουν στο εσωτερικό της χώρας. Στον Πίνακα 3.7-4 που ακολουθεί, παρουσιάζεται η συνεισφορά του αγροτικού τομέα στην εγχώρια ακαθάριστη παραγωγή. Άμεση παρατήρηση είναι ότι το έτος 2014, αυξάνεται κατά ένα μικρό ποσοστό, παρά τη μείωση του ΑΕΠ που συνεχώς αυξάνεται τα τελευταία χρόνια (Melas, 2015).

Πίνακας 3.8-4 Συνεισφορά Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Εγχώρια ΑΠΑ

Συνεισφορά Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Εγχώρια ΑΠΑ	
Έτος	Συνεισφορά σε Εγχώρια ΑΠΑ (%)
1995	9,9
2000	6,6
2005	5,1
2008	3,3
2010	3,3
2014	3,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

3.9 Συμπεράσματα

Η αύξηση του ΑΕΠ είχε ανοδική πορεία μέχρι και το 2008, ενώ το ΑΕΠ συρρικνώθηκε αισθητά το 2009 και ύστερα ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης. Από το 2013 και μετά, φαίνεται να μεταβάλλεται ελάχιστα και να αποκτά σταθερό ρυθμό για τις επόμενες χρονιές.

Επιπρόσθετα, όλοι οι παραγωγικοί κλάδοι φαίνεται να έχουν επηρεαστεί σημαντικά από την κρίση. Παρά ταύτα, οι κλάδοι σχετιζόμενοι με την αγροτική παραγωγή εμφανίζονται να αντιστέκονται κάπως εν συγκρίσει με εκείνους του δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα παραγωγής.

Παρόμοια πορεία φαίνεται να ακολουθούν οι μεσογειακές χώρες, αναφορικά με την εξέλιξη των παραγωγικών τους τομέων. Άξια αναφοράς είναι τα κοινά σημεία καμπής που ανέκοψαν τις αναπτυξιακές πορείες και των τριών χωρών, τα οποία εντοπίζονται στο ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Αναφορικά με τον πρωτογενή τομέα, αν και εμφανίζει αρκετές διακυμάνσεις διαχρονικά, και στις τρεις περιπτώσεις φαίνεται να επηρεάζεται λιγότερο σε σύγκριση με τους άλλους δύο.

Ακόμη, η ΑΠΑ δείχνει να ευνοείται περισσότερο από την δραστηριοποίηση του τριτογενή τομέα, πριν αλλά και μετά την πλήξη της χώρας από την κρίση. Βέβαια, σημαντικά μικρότερη είναι η συνεισφορά του πρωτογενούς τομέα.

Όσον αφορά στον πρωτογενή τομέα, η εξέλιξη του παραμένει σταθερή κατά κύριο λόγο καθώς η ανάπτυξη του θεωρείται ικανοποιητική, και διαθέτει κατάλληλο υπόβαθρο για την ανάπτυξη της γεωργίας. Στον δευτερογενή τομέα υπάρχει κορεσμός, ενώ στον τριτογενή τομέα παραγωγής φαίνεται να υπάρχει ραγδαία πτωτική πορεία κάτι που αντικατοπτρίζεται στην συνολική ΑΠΑ.

Αναφορικά με το εμπορικό ισοζύγιο των αγροδιατροφικών προϊόντων, υπογραμμίζεται το αρνητικό του πρόσημο, διαχρονικά. Πλην ορισμένων εξαιρετικών περιπτώσεων αγροτικών προϊόντων για τις οποίες η χώρα παράγει πλεόνασμα –πιο εξέχουσες εκ των οποίων είναι οι σταφίδες και οι ελιές– η Ελλάδα γενικότερα δεν παρουσιάζει μια εικόνα αυτάρκειας.

Τέλος, σχετικά με το επίπεδο απασχόλησης, πρώτος σε όλες τις περιφέρειες κυριαρχεί ο τριτογενής τομέας κατά πλειοψηφία. Ο δευτερογενής και ο πρωτογενής τομέας παραγωγής ανταγωνίζονται για τη δεύτερη θέση στην απασχόληση εργαζομένων ανά την Ελλάδα, με περιπτώσεις να αναδεικνύουν τον ένα ή τον άλλον στη δεύτερη θέση και τρίτη εναλλάξ.

4 ΕΜΠΟΔΙΑ- ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ – ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

4.1 Προοπτικές της Ελληνικής Αγροτικής Παραγωγής στον 21^ο Αιώνα

Αρχικά, θα πρέπει να αντιμετωπιστούν ορισμένα **προβλήματα**, τα οποία κρατούν στάσιμη την ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα στην Ελλάδα. Οι βασικοί παράγοντες αυτής της στασιμότητας, προέκυψαν από τη βιβλιογραφική επισκόπηση και την ανάλυση των εξελικτικών δεδομένων που προηγήθηκε και περιγράφονται παρακάτω.

Είναι θεμιτό σε αυτό το στάδιο να αναφερθούμε στις προοπτικές της προηγούμενης ΚΑΠ (2007-2013), οι οποίες δεν ήταν αποτελεσματικές ή δεν αξιοποιήθηκαν πλήρως, ούτως ώστε να ελέγξουμε αν επιχειρεί η νέα ΚΑΠ (2014-2020) να αντιμετωπίσει την ως άνω αναποτελεσματικότητα. Εμβαθύνοντας, βασικό πρόβλημα παραμένει η **εγκατάλειψη των ορεινών περιοχών**. Ειδικό βάρος πέφτει στις διατάξεις της ΚΑΠ, καθότι δεν αντιμετωπίστηκαν σύμφωνα με τον ιδιαίτερο και κοινωνικοοικονομικό της χαρακτήρα, όπως έχει επισημανθεί από τις προδιαγραφές της ΚΑΠ σε ευρωπαϊκό επίπεδο, εφόσον οι προοπτικές της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας, δεν δύναται να έχουν υπόσταση σε αυτές τις περιοχές, με αποτέλεσμα να συνεχίζεται η εγκατάλειψή τους (Μιχαηλίδου & Ρόκος, 2010). Η νέα ΚΑΠ, δίνει την ευκαιρία στους αγρότες να παράγουν εφαρμόζοντας τα μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας στις καλλιέργειές τους, επιδοτώντας τους κατά 30%, ενώ το 5% των κονδυλίων κάθε έτους θα προσφέρεται σε αγρότες ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Τα κέρδη των αγροτών μπορούν να αυξηθούν επιπλέον, εφόσον αυτοί εκμεταλλευτούν τις συμβουλευτικές υπηρεσίες που προσφέρει η νέα ΚΑΠ, ανάμεσα στις οποίες βρίσκονται συμβουλές για προώθηση των προϊόντων μέσω της δημιουργίας ομάδων παραγωγών και για την ενίσχυση των διαπραγματεύσεων (Euromontana 2007, Monfort 2009). Ωστόσο, σύμφωνα με το Ρόκο (2004), η ανάπτυξη των ορεινών περιοχών μπορεί να επέλθει μέσα από μια συνέργεια δράσεων και πρωτοβουλιών τοπικού χαρακτήρα με στοιχεία «*συνεργατισμού, συλλογικότητας και αλληλεγγύης, επιχειρήσεις οικογενειακού χαρακτήρα που κρατούν έντονο τον ποιοτικό, παραδοσιακό και πολιτισμικό τους χαρακτήρα και πολίτες ενεργοί, υπεύθυνοι και συνειδητοποιημένο*».

Οι **επιδοτήσεις** φαίνεται να λειτουργούν αποσπασματικά χωρίς να λύνουν ουσιαστικά τα προβλήματα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων του τομέα. Παράλληλα, πρακτικές όπως η υπέρμετρη χρήση των φυτοφαρμάκων προκαλεί ρύπανση και φθίνει την ποιότητα των καλλιεργούμενων εδαφών. Σε συνδυασμό μάλιστα με την αλόγιστη και άσκοπη χρήση του νερού, η οποία προκαλεί τη μείωση των υδατικών αποθεμάτων, τις αποξηράνσεις των λιμνών και την αναπλήρωσή τους, πλήττει σοβαρά την αποτελεσματικότητα του αγροτικού κλάδου. Επιπρόσθετα, το πρόβλημα του κατακερματισμού των καλλιεργούμενων εκτάσεων που δεν επιτρέπει εκτενείς και μεγάλης κλίμακας εκμεταλλεύσεις, εξακολουθεί να υπάρχει. Τέλος, ο αγροτικός πληθυσμός εξακολουθεί να παραμένει γερασμένος και με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ οι τάσεις του επιδεινώνουν την κατάσταση (Γκέκας, 2005).

Βασική προϋπόθεση για τη συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, αποτελεί η απασχόλησή του και μάλιστα σε δραστηριότητες με απολαβές που να επαρκούν για το βιοπορισμό του. Κύριος στόχος για την ανάπτυξη της γεωργίας στη χώρα, είναι ο συντονισμός και η κάλυψη των απαιτήσεων σε αγροτικά προϊόντα τόσο σε εγχώριο, όσο και σε ευρωπαϊκό αλλά και διεθνές επίπεδο. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη του ανωτέρω στόχου, κρίνεται η δημιουργία περιφερειακών δικτύσεων και συνεργασιών ανάμεσα στους παραγωγικούς τομείς και φορείς, ούτως ώστε να αξιοποιηθούν κατάλληλα και να προκύψει πολλαπλασιασμός των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Ειδικότερα, προτεραιότητα αποτελεί η διατήρηση των πολιτιστικών προτύπων της ελληνικής υπαίθρου και αξιοποίησή της για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού και του οικοτουρισμού και την προβολή και προώθηση των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων. Επίσης, προκρίνεται η αξιοποίηση των τοπικών παραγωγικών δραστηριοτήτων, πάντα υπό το πρίσμα ενός κατάλληλου συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης (Γκέκας, 2005).

Οι **προοπτικές ανάπτυξης** του πρωτογενούς τομέα έρχονται σαν αποτέλεσμα των ακόλουθων μέτρων εξυγίανσής του. Οι αλλαγές στις παραγωγικές συνήθειες, η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και των επιχειρησιακών στόχων, καθώς και η χρήση φυτοφαρμάκων με μέτρο, θα συστήνουν τη βάση για την εγκαθίδρυση της συνετής και βιώσιμης χρήσης των φυσικών πόρων. Ακόμη, η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών αγροτικών προϊόντων εκτιμάται πως θα επέλθει μέσω της δημιουργίας της ασφάλειας και της ποιότητας του αγροτικού προϊόντος, της χρήσης των νέων τεχνολογιών για πιστοποίηση, διάθεση και προβολή των προϊόντων,

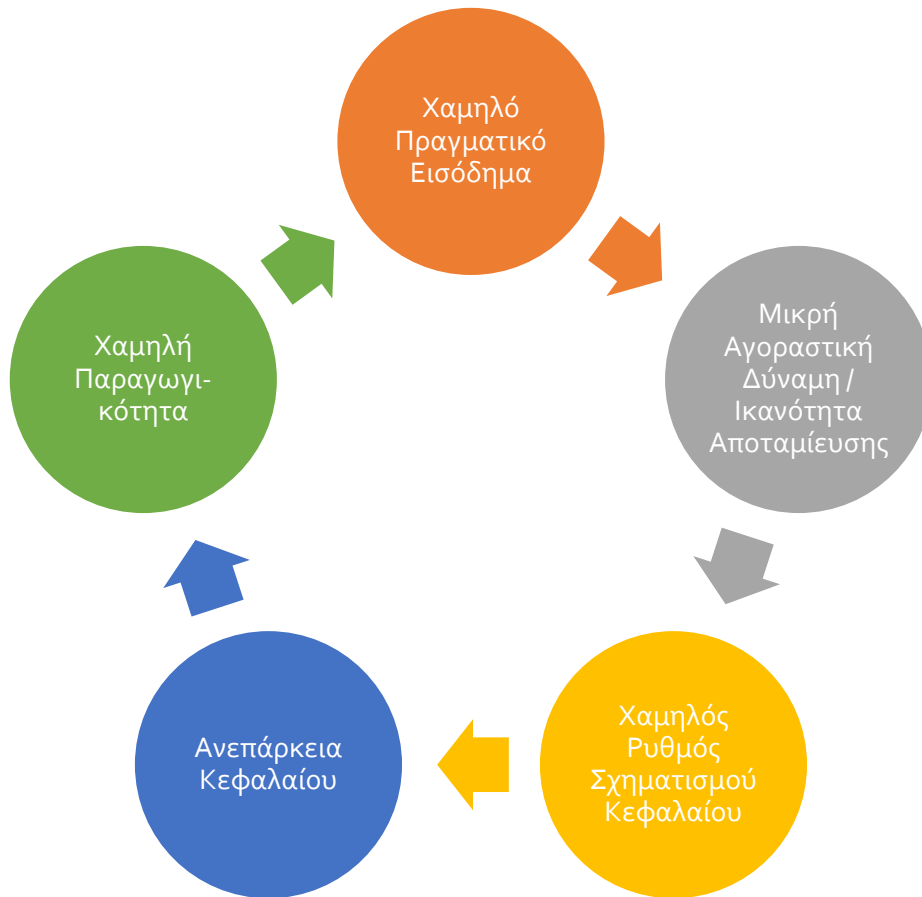
μέσω της μεταρρύθμισης της ΚΑΠ, ώστε να δοθούν επιδοτήσεις και για τις περιοχές Natura 2000. Επιπροσθέτως, οι νέες τεχνολογίες απαιτούν τη δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης της αγροτικής παραγωγής, καθώς και τη συνεχή ενημέρωση και εκπαίδευση των απασχολούμενων, προκειμένου να επέλθει η προσδοκώμενη μεταβολή της ηλικιακής πυραμίδας και του επιπέδου της εκπαίδευσης. Έτσι θα δημιουργηθεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα επιμέρους πολιτικών επίρρωσης των κλάδων της αγροτικής παραγωγής (Ευρώπη "2020", 2014).

4.2 Οικονομικά Εμπόδια στην Ανάπτυξη

Καθοριστικό ρόλο στην αναπτυξιακή τροχιά μιας χώρας, διαδραματίζουν πολυποίκιλοι παράγοντες, οι κυριότεροι μεταξύ των οποίων είναι οι οικονομικοί, οι κοινωνικοί και οι πολιτικοί. Εστιάζοντας στους οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη, διαπιστώνουμε ότι πιο συχνά εντοπίζονται τα ακόλουθα εμπόδια.

Οι φυσικοί και οι ανθρώπινοι πόροι δεν βρίσκονται σε αφθονία, με αποτέλεσμα συχνά να μην επαρκούν για την ικανοποίηση των εκάστοτε αναγκών. Επίσης, λόγω του γεγονότος ότι σε μια αναπτυσσόμενη χώρα, όπως η Ελλάδα, η τεχνολογία εξελίσσεται με πιο αργούς ρυθμούς εν συγκρίσει με μια περισσότερο ανεπτυγμένη χώρα, όπως πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Επομένως, εξάγεται το συμπέρασμα ότι η πρώτη χώρα διακατέχεται από χαμηλότερο τεχνολογικό και επομένως επιστημονικό επίπεδο. Συνεπώς, η ανάπτυξη επιτυγχάνεται με βραδύτερους ρυθμούς. Οι ατέλειες της αγοράς φέρνουν ως αποτέλεσμα τη μη αποτελεσματική κατανομή των πόρων, ενώ κυριαρχούν οι διεθνείς οικονομικές δυνάμεις και επομένως η χώρα δεν μπορεί να λειτουργήσει και να προχωρήσει δίχως να θίγεται η αυτοκυριαρχία της. Ακόμη, ως απόρροια τις ανισοκατανομής των πόρων, διακονίζεται ο φαύλος κύκλος της φτώχειας. Εμβαθύνοντας σχετικά με τους φαύλους κύκλους φτώχειας προκύπτει το εξής επεξηγηματικό σχεδιάγραμμα (Διάγραμμα 4.2-1):

Διάγραμμα 4.2-1 Κύκλος Φτώχειας

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Έπειτα, ορισμένες ενέργειες φάνηκαν μη επωφελείς για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Ανάμεσα σε αυτές βρίσκονται και οι διεθνείς μετακινήσεις των συντελεστών παραγωγής, όπου οι αναπτυσσόμενες χώρες στράφηκαν προς την ανάπτυξη των φυσικών πόρων για εξαγωγές, αγνοώντας την εγχώρια βιομηχανία και την τοπική οικονομία. Ακολούθως, οι διεθνείς δυνάμεις με τη σειρά τους στοχεύουν να κατευθύνουν το κεφάλαιό τους και τα κέρδη τους προς τις ήδη ανεπτυγμένες χώρες, εξυπηρετώντας διάφορα οικονομικά συμφέροντα, δικά τους αλλά και των εκάστοτε χωρών. Εξαιρέση αποτελεί το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του μη απαιτούμενου για την κάλυψη των βασικών αναγκών εισοδήματος, αφιερώνεται σε σκοπούς ελάχιστα παραγωγικούς, όπως είναι για παράδειγμα η κατασκευή ναών. Τέλος, εντοπίζεται μια τάση επιδείνωσης των ισορροπιών του εξωτερικού εμπορίου, δηλαδή της σχέσης των τιμών των εξαγωγών προς τις τιμές των εισαγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών!

4.3 Διεθνές Μιμητικό Αποτέλεσμα

Το φαινόμενο του διεθνές μιμητικού αποτελέσματος συναντάται έντονα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η αναβάθμιση των σύγχρονων επικοινωνιών και η διάδοση των γνώσεων να μεταδίδονται με ταχείς ρυθμούς, με αποτέλεσμα οι πολίτες να αποκτούν ολοένα και καλύτερη γνώση του υψηλού επιπέδου διαβίωσης που επικρατεί στις ανεπτυγμένες χώρες. Ως εκ τούτου οι πολίτες των χωρών αυτών διακατέχονται από την επιθυμία να απολαύσουν όσο το δυνατό περισσότερο από αυτό το υψηλό επίπεδο διαβίωσης (Σκούντζος, 2006). Ειδικότερα, οι ταχείς αυτοί ρυθμοί ανάπτυξης, φέρνουν στο προσκήνιο νέα προϊόντα, όπως και την επιθυμία απόκτησής τους από τους αγοραστές. Στην Ελλάδα αυτά τα αγαθά, λόγω της μη παραγωγής αυτών στο εσωτερικό, εισάγονται από χώρες του εξωτερικού, καθότι η εξέλιξη της τεχνολογίας που παρουσιάζεται στις αναπτυγμένες χώρες, στις οποίες παράγονται αυτά τα νέα προϊόντα, δεν συμβαδίζει με την αντίστοιχη στις αναπτυσσόμενες. Αποτέλεσμα αυτής της ζήτησης, είναι η μείωση της ροπής για αποταμίευση (Αγγελίτση & Καρατζόγλου, 2010).

Το μιμητικό αποτέλεσμα στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την υπερκατανάλωση, επιδείνωσαν τα δημόσια ελλείμματα και χρέη, τα οποία επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τα οικονομικά μεγέθη της χώρας, καθώς και τη μείωση του παραγωγικού ιστού (Gros and Mayer, 2010; Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης, 2014). Από έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2009), προέκυψε ότι *«το σύνολο των δημοσίων εσόδων, και πιο συγκεκριμένα τους άμεσους φόρους, το μεγαλύτερο ποσοστό (περίπου 80%) προέρχεται από την φορολόγηση των μισθωτών και συνταξιούχων και μόνο ένα μικρό ποσοστό (περίπου 20 %) από τις υπόλοιπες ομάδες επιτηδευματιών»*.

Βασικό μειονέκτημα της μη μείωσης του δημοσίου χρέους της Ελλάδας, που σε μεγάλο βαθμό υπαίτιος είναι το μιμητικό αποτέλεσμα, καθιστώντας τη χώρα στάσιμη, θεωρείται η αδυναμία των κυβερνήσεων να ασκήσουν αποτελεσματική διοίκηση και διαχείριση, προκειμένου να αξιοποιήσουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας και να καταπολεμήσουν το φαινόμενο της φοροδιαφυγής (Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης, 2014).

4.4 Μη Οικονομικά Εμπόδια στην Ανάπτυξη

Αναφορικά με τα μη οικονομικά εμπόδια στην ανάπτυξη μιας χώρας, τα τρία (3) πιο γνωστά από αυτά αναλύονται στην εν λόγω ενότητα. Η παραδοσιακή κοινωνία,

είναι μια κοινωνία η οποία δεν έχει δημιουργήσει στο παρελθόν οικονομική ανάπτυξη με σημαντικά αποτελέσματα, ενώ αντιστέκεται σε κάθε προσπάθεια για αλλαγή των καθιερωμένων και παραδοσιακών μέσων και συνθηκών. Το δεύτερο στοιχείο, αφορά στα ψυχολογικά εμπόδια. Παράδειγμα τέτοιου γεγονότος μπορούν να θεωρηθούν τα έθνη, οι πολίτες των οποίων είναι ιδιαίτερα συναισθηματικοί, ασταθείς ή μοιρολατρικοί. Η τελευταία πτυχή συνίσταται από τα πολιτικά εμπόδια. Σε αυτή την περίπτωση ανήκει η αποικιοκρατία, η αυταρχικότητα, η πολιτική αστάθεια, η έλλειψη αυταρχικότητας και η απλή διοικητική ανικανότητα. Τρανταχτό παράδειγμα είναι η Αφρική, όπου προωθείται η παραγωγή πρώτων υλών προς τις μητροπολιτικές χώρες, αφήνοντας τους πολίτες και τις αποικίες του κράτους να καταρρέουν (Σκούντζος, 2006).

4.5 Πρόσθετα Προβλήματα στον Αγροτικό Κλάδο

Ο πιο σημαντικός ίσως παράγοντας για την ανάπτυξη της γεωργίας είναι η “Εκμηχάνιση της Γεωργίας”, που σημαίνει την επινόηση και χρησιμοποίηση πάσης φύσεως μηχανημάτων για την εκτέλεση των γεωργικών εργασιών, που αποβλέπουν στην εντατικότερη αξιοποίηση του εδάφους, με σκοπό να παραχθεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ποσότητα προϊόντων και με τη βέλτιστη δυνατή ποιότητα. Η Τεχνολογία έχει εισβάλλει σε πολλά στάδια μιας γεωργικής εκμετάλλευσης όπως την σπορά, τη διαμόρφωση των συνθηκών ανάπτυξης των φυτών, την προετοιμασία του εδάφους, την περιποίηση των φυτών και την προστασία τους, και τέλος την συγκομιδή. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με την χρήση των μηχανημάτων γίνονται ευκολότερα, γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα με λιγότερο σωματικό κόπο για τον γεωργό. Παράλληλα, αυξάνεται η αποδοτικότητα των προϊόντων για κάθε στρέμμα καλλιέργειας. Έτσι, οι καλλιεργητικές εργασίες γίνονται με ακρίβεια και εξοικονομείται πολύτιμος χώρος, χρόνος και υλικά.

Μετά από περίπου είκοσι χρόνια εφαρμογής της ΚΑΠ σημειώθηκαν – αναμφίβολα– σημαντικές αλλαγές στην ελληνική αγροτική οικονομία. Σήμερα, η ελληνική γεωργία παράγει περίπου το 8% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας (ΕΛΣΤΑΤ, 2016).

Στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται, οι ασχολούμενοι με τον αγροτικό τομέα, αλλά και γενικότερα οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών έχουν να αντιμετωπίσουν μια σειρά “προκλήσεων”, σχετικά με την παραγωγική διαδικασία,

που επιδρούν ουσιαστικά στην οικονομική τους κατάσταση με κυριότερη την αλλαγή της νοοτροπίας που κυριαρχεί. Εν ολίγοις, ο Έλληνας αγρότης είναι θεμιτό από αποδέκτης επιδοτήσεων, να μετεξελιχθεί σε επιχειρηματία αγρότη, ικανό να παράγει ποιοτικά προϊόντα, πάντα με σεβασμό στο περιβάλλον και να διατηρεί την ανταγωνιστικότητά του στην αγορά, δεδομένου ότι στη σημερινή εποχή οι ανταγωνιστικές γεωργίες στηρίζονται στο εξής *τρίπτυχο*: *μαζική παραγωγή, διαφοροποιημένα προϊόντα υψηλής ποιότητας, σύγχρονοι μέθοδοι τυποποίησης και εμπορίας* (Ψυχογιού & Τσάκα, 2014).

Σημαντικό πρόβλημα στην ανταγωνιστικότητα του πρωτογενούς τομέα αποτελεί το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των απασχολουμένων στον τομέα, καθώς επίσης το χαμηλό ποσοστό εκπαίδευσης και κατάρτισης του δυναμικού. Αξιοσημείωτο επίσης είναι το γεγονός της ελλιπούς πρόσβασης σε μια ευρεία κατηγορία υπηρεσιών που περιορίζει ουσιαστικά τις ευκαιρίες ενημέρωσης, εκπαίδευσης και κατάρτισης, καινοτομιών στον πρωτογενή τομέα και προγραμμάτων νέας επιχειρηματικότητας και παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών και γενικότερα της απασχόλησης. Επομένως, διαπιστώνεται μια ανάγκη για επαγγελματική κατάρτιση των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα, προκειμένου να αποκτήσουν τεχνικές ικανότητες, να αναβαθμίσουν την τεχνογνωσία τους και να προσαρμόζονται στις αλλαγές του οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2017).

Το μεγαλύτερο πρόβλημα του ελληνικού αγροτικού τομέα, εδώ και χρόνια, είναι η έλλειψη ανταγωνιστικότητας και η απώλεια αγορών, που συνεπάγεται απώλεια εισοδήματος. Σε αυτό οφείλεται η συνεχής επιδείνωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων, που στον απλό παρατηρητή είναι εμφανής από την κυριαρχία των εισαγόμενων προϊόντων και ειδικότερα των ειδών διατροφής στα ράφια των καταστημάτων, όπως και στις λαϊκές αγορές.

4.6 Συμβολή της Αγροτικής Παραγωγής στην Οικονομική Ανάπτυξη

Ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, διαδραματίζει αξιοσημείωτο ρόλο στην αναπτυξιακή πορεία μιας χώρας, όπως αναπτύχθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Οι μηχανισμοί μέσα από τους οποίους συνεισφέρει η αγροτική παραγωγή στην οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας είναι πολυποίκιλοι, οι βασικότεροι εκ των οποίων αναλύονται εδώ.

Στην περίπτωση κατά την οποία σε μια αναπτυσσόμενη χώρα αυξηθεί ραγδαία η ζήτηση για τρόφιμα, και η χώρα μπορεί να ανταπεξέλθει, τότε η οικονομική ανάπτυξη αυτής βαίνει καλώς. Όμως, αν η ζήτηση για τρόφιμα δεν μπορεί να ικανοποιηθεί, τότε η ανάπτυξη μπορεί να κατασταλεί. Επιπρόσθετα, η επέκταση των εξαγωγικών αγροτικών πόρων, μπορεί να αποτελέσει την αρχή της αύξησης των συναλλαγματικών πόρων της χώρας. Αντίστοιχα, η γεωργία ως αποτελούσα το σπουδαιότερο κλάδο των αναπτυσσόμενων χωρών, συνιστά το σχηματισμό κεφαλαίου και για τους λοιπούς κλάδους της οικονομίας. Μάλιστα, πολύ συχνά το εργατικό δυναμικό που θα εξοπλίσει τον κλάδο της βιομηχανίας κ.ά. θα προέρχεται κατά κύριο λόγο από τη γεωργία. Γενικότερα, βέβαια, κίνητρο για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, μπορεί να αποτελέσει η αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων.

Η εξέλιξη της γεωργίας έφερε στην επιφάνεια τη βιομηχανική δραστηριότητα. Οι νυν βιομηχανικές χώρες, ήταν στο παρελθόν αγροτικές περιοχές. Ειδικότερα, ο γεωργικός τομέας ήταν τόσο ισχυρός, ώστε κατάφερνε να καλύψει τις ανάγκες σίτισης του διαρκώς αυξανόμενου αστικού πληθυσμού, ενώ εν πολλοίς δημιούργησε την αγορά για τα βιομηχανικά προϊόντα από το αυξανόμενο πραγματικό εισόδημα. Ακολούθως, συνέβαλε στο σχηματισμό κεφαλαίου για τη βιομηχανία και αποτέλεσε πηγή αύξησης των απαραίτητων για την εισαγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών συναλλαγματικών πόρων. Αντίστοιχα, τα διαρκώς αυξανόμενα αγροτικά εισοδήματα δημιουργούν αγορές για βιομηχανικά καταναλωτικά αγαθά, εργαλεία και μηχανικό εξοπλισμό, θέτοντας τις βάσεις για την ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας. Επακόλουθο αυτού υπήρξε η ανάπτυξη της εγχρήματης οικονομίας, η οποία έφερε σε επαφή μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, δίνοντας ευκαιρίες στους κατέχοντες επιχειρηματικά και διοικητικά προσόντα, λόγω της επέκτασης της παραγωγής των εμπορεύσιμων γεωργικών προϊόντων. Στη συνέχεια, φαίνεται να εμπλέκεται η παρέμβαση της κυβερνητικής πολιτικής με στόχο την ενθάρρυνση της επέκτασης της γεωργικής παραγωγής και της βελτίωσης των μεθόδων παραγωγής στη γεωργία, ούτως ώστε να μεγιστοποιηθούν τα κέρδη από την εκβιομηχάνιση. Αξιοσημείωτο είναι ότι στα αρχικά στάδια της ανάπτυξης, η καλύτερη υποβοήθηση της γεωργίας μπορεί να είναι η καλύτερη εγγύηση για την εγκαθίδρυση και ανάπτυξη μιας αειφορικής βιομηχανίας (Σκούντζος, 2006).

Σήμερα, η ενθάρρυνση αυτή για την ανάπτυξη της Αγροτικής Ανάπτυξης, συνδυάζεται σημαντικά με τα διάφορα Προγράμματα που χρηματοδοτούνται από

ιδιωτικούς ή δημόσιους οργανισμούς. Το πιο πρόσφατο χρηματοδοτικό πρόγραμμα που έλαβε χώρα στην Ελλάδα είναι το πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη 2007-2013». Αυτή τη στιγμή, δίνεται βάση στις προτεραιότητες που δίνει η στρατηγική «Ευρώπη 2020». Βασικός στόχος αυτής της στρατηγικής παραμένει η «προαγωγή μιας ανάπτυξης: έξυπνης, με αποτελεσματικότερες επενδύσεις στην εκπαίδευση, την έρευνα και την καινοτομία· βιώσιμης, χάρη στην αποφασιστική μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα· και χωρίς αποκλεισμούς, με ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στη μείωση της φτώχειας». Ειδικότερα, οι στόχοι της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» συνοψίζονται ως εξής:

- Το ποσοστό των απασχολούμενων μεταξύ 20-64 ετών, να αυξηθεί στο 75% του συνολικού πληθυσμού (ανά κράτος)
- 3% του συνολικού ΑΕΠ της ΕΕ να επενδύεται στην Έρευνα και την Ανάπτυξη
- Σχετικά με την εκπαίδευση, στοχάζεται η μείωση του ποσοστού της εγκατάλειψης του σχολείου στο 10%, καθώς και η ολοκλήρωση των σπουδών που αναφέρεται στην ηλικιακή ομάδα 30-34 ετών, τουλάχιστον για το 40% αυτής της κατηγορίας
- Μείωση του ορίου της φτώχειας και ελαχιστοποίηση των ατόμων που διαβιούν υπό συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, κατά 20 εκατομμύρια εντός των ορίων της ΕΕ
- Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% συγκριτικά με το 1990, αύξηση κατά 20% της ενεργειακής απόδοσης και εξασφάλιση του 20% της ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (European Commission, 2016).

Τρανταχτό παράδειγμα την ανάπτυξης της οικονομίας σε μια αναπτυσσόμενη χώρα με όμοια οικονομική εξέλιξη με αυτή της Ελλάδας, είναι αυτό που περιγράφει ο Αθ. Χύμης (2013), ο οποίος μελέτησε την περίπτωση της Νέας Ζηλανδίας. Πιο συγκεκριμένα, η Νέα Ζηλανδία κατόρθωσε να ξεπεράσει την κρίση χρέους, ενώ παράλληλα κατάφερε να διαμορφώσει τον αγροτικό της τομέα σε βασικό αναπτυξιακό πυλώνα της οικονομίας της χώρας. Βασικό πλεονέκτημα της αγροτικής ανάπτυξης της Ν. Ζηλανδίας, είναι ότι ενώ παρουσιάζει όμοια αγροτικά χαρακτηριστικά με την Ελλάδα, εξάγει αγροτικά προϊόντα και τρόφιμα αξίας

τριπλάσιας συγκριτικά με την αξία των προϊόντων που παράγει. Έπειτα, οι εξαγωγές των αγροτικών προϊόντων και τροφίμων της Ν. Ζηλανδίας, είναι σχεδόν ισάξιες με τις συνολικές εξαγωγές της Ελλάδος. Βασικό μειονέκτημα της χώρας μας, φαίνεται να είναι η έλλειψη εξωστρέφειας. Ακόμη, σύμφωνα με το Χύμη, αν η Ελλάδα εξήγαγε το διπλάσιο της αξίας των αγροτικών προϊόντων (και όχι το τριπλάσιο, όπως η Νέα Ζηλανδία), τότε η αξία των εξαγωγών αγροδιατροφικών προϊόντων θα έφτανε τα \$20 δις, συγκριτικά με τα \$5,8 δις που εξάγει. Το μάθημα της Νέας Ζηλανδίας φαίνεται να είναι ότι *«μία γεωργία μη στηριζόμενη σε επιδοτήσεις σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, είναι εφικτή και οδηγεί σε ένα πλαίσιο δραστηριοτήτων συνδεδεμένο με καλλίτερη και οικονομικότερη κατανομή πόρων ενδοτομεακά (εντός του αγροτικού δηλαδή τομέα) αλλά και διατομεακά (σε σχέση με τους υπολοίπους τομείς της οικονομίας). Οι ταυτόχρονες μάλιστα μεταρρυθμίσεις και στους άλλους τομείς της οικονομίας δείχνουν ότι βοηθούν την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα ειδικά, αλλά και του συνόλου της οικονομίας γενικά»* (Evans et al., 1996; Bale & Dale, 1998; Evans, 2004; Χύμης Αθ., 2013). Σίγουρα το φαινόμενο της κρίσης χρέους δημιουργεί πληγές σε ένα κράτος, ωστόσο οι κατάλληλες ενέργειες οι οποίες θα στηριχθούν στα συγκριτικά πλεονεκτήματα αυτού, μπορούν να καταστούν υπαίτιες για την ανόρθωση της οικονομίας της χώρας και τη δημιουργία ενός υγιούς και βιώσιμου περιβάλλοντος.

4.7 Αυξημένη Ζήτηση Τροφίμων

Πρωταρχικής σημασίας θεωρείται πλέον η αυξημένη ζήτηση για τρόφιμα σε μια αναπτυσσόμενη χώρα για δύο (2) λόγους. Αρχικά, η αύξηση στο κατά κεφαλήν εισόδημα προκαλεί αυτομάτως αύξηση στη ζήτηση για τρόφιμα, λόγω της υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας της ζήτησης για τρόφιμα. Επίσης, οι υψηλοί ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού είναι βασικός λόγος για ανάγκη επέκτασης της γεωργικής παραγωγής.

Αν η προσφορά τροφίμων αδυνατεί να ακολουθήσει την αύξηση της ζήτησης, προκύπτει αύξηση των τιμών των προϊόντων, άρα και αύξηση των μισθών και αντίστοιχα συμπίεση των κερδών στη βιομηχανία. Ακολουθεί κάμψη της επενδυτικής δραστηριότητας και του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας. Όπως είναι φυσικό, οι πληθωριστικές επιπτώσεις είναι πιο έντονες σε υποανάπτυκτες χώρες (Σκούντζος, 2006).

Μια αύξηση των τιμών των τροφίμων μπορεί να φέρει ραγδαίες αλλαγές στην οικονομία μιας χώρας, όπου για να καλυφθούν οι απαιτήσεις σε τρόφιμα απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αύξηση των εισαγωγών. Η ενέργεια αυτή απαιτεί την ύπαρξη συναλλαγματικών πόρων, οι οποίοι σε μια αναπτυσσόμενη χώρα βρίσκονται σε έλλειψη. Δεδομένου ότι οι συναλλαγματικοί πόροι χρησιμοποιούνται κυρίως για προϊόντα που βρίσκονται σε έλλειψη για τη χρήση στη βιομηχανία, αυτό αυτομάτως σημαίνει ότι για να καλυφθούν οι ανάγκες σε τρόφιμα, η βιομηχανική δραστηριότητα θα πρέπει να μειωθεί. Επομένως, η οικονομική ανάπτυξη της χώρας ήδη αρχίζει να κλονίζεται.

Σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, η οποία παρουσιάζει πλεονέκτημα στον πρωτογενή τομέα, λόγω των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων, αναφορικά με το κλίμα, το έδαφος, τη γεωργία και την κτηνοτροφία, μέσω της εξέλιξης και της αύξησης της παραγωγής στον πρωτογενή τομέα, είναι εύλογο να μπορέσει να μειωθεί κατά ένα μεγάλο ποσοστό η ανάγκη για αγροδιατροφικά αγαθά στο εσωτερικό της χώρας. Επιπλέον, σημαντικό είναι ότι με αυτόν τον τρόπο, οι τιμές διαμορφώνονται αναλόγως, με αποτέλεσμα οι εισαγωγές να μειώνονται αντίστοιχα. Ταυτόχρονα, εφόσον οι τιμές είναι ανταγωνιστικές, μια μείωση των τιμών πολύ πιθανό να φέρει θετικό αποτέλεσμα στις εξαγωγικές δραστηριότητες της χώρας, επομένως και στην οικονομία αυτής.

4.8 Πολιτική Εξαγωγών

Τα κυριότερα πλεονεκτήματα μιας πολιτικής ενίσχυσης των εξαγωγών συνοψίζονται στα εξής. Κατ' αρχήν, η καθαρή αύξηση των συναλλαγματικών πόρων με υποκατάσταση των τρεχουσών και ενδεχόμενων μελλοντικών εισαγωγών και με επέκταση των εξαγωγών, θα επιφέρει σταδιακά την υποκατάσταση εισαγόμενων με εγχώρια προϊόντα, λόγω της επέκτασης της γεωργικής παραγωγής ή της έμμεσης μεταβολής μέσω μιας μετατόπισης των καταναλωτικών προτύπων από εισαγόμενα μη γεωργικά προϊόντα σε εγχώρια παραγόμενα. Η αυξημένη αυτάρκεια σε γεωργικά προϊόντα, αποτελεί τρόπο για την αύξηση της επέκτασης της βιομηχανίας συναλλαγματικών πόρων, επομένως προκρίνεται η ειδίκευση στην παραγωγή ενός εξαγωγίμου προϊόντος, το οποίο προσπορίζει το απαιτούμενο για την εισαγωγή βασικών ειδών διατροφής συνάλλαγμα.

Η συμβολή της γεωργίας στη δημιουργία εξωτερικού συναλλάγματος, επιτυγχάνεται μέσω της αύξησης των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων. Οι εξαγωγές απευθύνονται προς μια ήδη υπάρχουσα αγορά. Σημαντική αύξηση των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, αποτελεί στόχο υψηλής προτεραιότητας της κρατικής πολιτικής, ακόμα και αν οι συνθήκες προσφοράς και ζήτησης δεν είναι ευνοϊκές.

Στον αντίποδα, στα μειονεκτήματα μιας εξαγωγικής πολιτικής αγροτικών προϊόντων εντοπίζεται η συχνά υπέρμετρη εξάρτηση από τις εξαγωγές. Επαγωγικά, ταυτόχρονες προσπάθειες για επέκταση εξαγωγών ορισμένων αγροτικών προϊόντων από πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, ενέχουν τον κίνδυνο κάμψης των τιμών, ιδίως όταν η ελαστικότητα της ζήτησης σε σχέση με το εισόδημα και τις τιμές είναι χαμηλή. Ακόμη υφίσταται το ενδεχόμενο χειροτέρευσης των όρων εμπορίου για τα αγροτικά προϊόντα μακροχρόνια, δηλαδή της κάμψης των τιμών των αγροτικών σε σχέση με τα μη αγροτικά προϊόντα. Επιπλέον, οι αυξανόμενες εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και τροφίμων, δείχνει την κάθε άλλο παρά μείωση της σημασίας του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας (Χύμης Αθ., 2013). Τέλος, σε χώρες με λίγα εξαγωγίμα αγροτικά προϊόντα, δημιουργείται πρόβλημα μεγάλων κυκλικών διακυμάνσεων στις τιμές (Σκούντζος, 2006).

Άμεση παρατήρηση κατά τον καιρό της κρίσης, είναι ότι ο πρωτογενής τομέας είναι από τους λίγους που κατορθώνει να αντιστέκεται στην κρίση, αλλά και να αυξάνει σταθερά τις εξαγωγές του (Χύμης Αθ, 2013).

4.9 Στρατηγικές Ανάπτυξης

Λαμβάνοντας υπόψη τα προβλήματα που τίθεται να αντιμετωπίσει η νέα ΚΑΠ, τα εμπόδια που εντοπίζονται προς την ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα, τα εξελικτικά στοιχεία της χώρας που αναλύθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά και της συνολικής οικονομίας της χώρας, σε συνδυασμό με τις προτεραιότητες που δίνει η στρατηγική της ΕΕ «Ευρώπη 2020», υιοθετούνται οι παρακάτω πυλώνες που στοχεύουν στην αγροτική ανάπτυξη της Ελλάδας, με μακροχρόνιες βλέψεις για την έξοδο της χώρας από το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης.

1. Προώθηση της ανταγωνιστικότητας

- Ενίσχυση των καινοτόμων δράσεων. Ήδη η ΚΑΠ προβλέπει το 3% του συνολικού ΑΕΠ της ΕΕ να διατίθενται για την Έρευνα και την Ανάπτυξη, μια περαιτέρω ενίσχυση όμως σίγουρα θα εκτοξεύσει τις καινοτόμες δράσεις.

Παράδειγμα καινοτόμας δράσης στην Ελλάδα, είναι η δημιουργία του Αγροτικού Συνεταιρισμού Στέβιας στην Καρδίτσα. Η στέβια είναι ένα νέο γλυκαντικό υποκατάστατο της ζάχαρης με ιδιαίτερα αυξημένη ζήτηση τα τελευταία χρόνια στην παγκόσμια αγορά. Βασικός λόγος είναι ότι μπορεί να καταναλώνεται από διαβητικούς. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι ο συνεταιρισμός, ο οποίος αποτελείται από 64 μέλη, έχει δημιουργήσει το πρώτο εργοστάσιο στην Ευρώπη, έχοντας έτσι εξασφαλίσει την πώληση της παραγωγής του εκ πρότινος, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ο συνεταιρισμός θέτει ιδιαίτερα υψηλούς στόχους, έως και τριπλασιασμό της παραγωγής εντός των επόμενων ετών. Μέσω της ενίσχυσης παρόμοιων καινοτόμων δράσεων και συνεταιρισμών, είναι εύλογο εντός των επόμενων ετών, το ΑΕΠ της χώρας να αυξηθεί σημαντικά.

- Εξασφάλιση της αυτάρκειας των αγροτοκτηνοτροφικών προϊόντων στο εσωτερικό της χώρας και της εξισορρόπησης του εμπορικού ισοζυγίου με τους εξής τρόπους:
 - Εφαρμογή των ΠΟΠ και εξασφάλιση του επιθετικού μάρκετινγκ. Για να γίνει ανταγωνιστική η ελληνική αγορά, πρωταρχικός στόχος θα θεωρηθεί η αύξηση των εσόδων και η μείωση των εξόδων. Η μείωση των εξόδων θα γίνει αφενός μέσω της ελαχιστοποίησης του κόστους παραγωγής και αφετέρου, μέσω της επανένταξης των προϊόντων ΠΟΠ στην παγκόσμια αγορά. Η ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής, απαιτεί αρχικά τη δημιουργία αρδευτικών δικτύων όπου απαιτούνται, καθώς και την ελαχιστοποίηση της χρέωσης των πάγιων εξόδων για νερό, ρεύμα κ.α. για τους αγρότες και τους κτηνοτρόφους. Εν συνεχεία, σημαντικό θεωρείται να δοθούν επιχορηγήσεις για την αγορά σύγχρονων μηχανημάτων που θα αφορούν τη συγκομιδή, την περιποίηση, το πότισμα των εδαφικών εκτάσεων, προκειμένου να γίνονται αυτές οι ενέργειες σε μικρότερο χρονικό διάστημα, με λιγότερο εργατικό δυναμικό, μειώνοντας έτσι τα έξοδα του παραγωγού. Επιπλέον, είναι σημαντικό να μειωθεί η φορολογία για τους παραγωγούς. Μια τέτοια μείωση, θα τους δώσει τη δυνατότητα να απολαμβάνουν μεγαλύτερο κέρδος, επομένως είναι περισσότερο εφικτό να μειωθούν οι τιμές των προϊόντων τους, κάνοντας έτσι πιο ανταγωνιστικά τα προϊόντα τους στην παγκόσμια αγορά. Παράδειγμα προϊόντος ΠΟΠ, που

μπορεί να καταστεί ιδιαίτερα ανταγωνιστικό στην παγκόσμια αγορά, είναι το ελαιόλαδο Καλαμάτας. Σημαντικό πρόβλημα που δύναται να αντιμετωπίσει η Εθνική Διεπαγγελματική Οργάνωση Ελαιολάδου και Ελιάς (ΕΔΟΕΕ), είναι η πλήρης εξάρτηση της διάθεσής τους στην Ιταλία, το υψηλό κόστος παραγωγής κ.α.

- Ποινές προς όσους αισχροκερδούν. Η ύπαρξη μεσαζόντων, δημιουργεί πρόβλημα τόσο στον παραγωγό, όσο και στη διαμόρφωση των τιμών από τον παραγωγό στον καταναλωτή, καθότι απαιτεί να αγοράζει φθηνά αγαθά πωλώντας τα ακριβά. Εν ολίγοις, το κέρδος του παραγωγού είναι μηδαμινό, ενώ ταυτόχρονα το προϊόν του καταλήγει στο ράφι ακριβότερο από το αντίστοιχο εισαγόμενο. Επόμενο είναι, ο καταναλωτής να αγοράζει το εισαγόμενο προς δικό του όφελος. Έτσι αυξάνεται η ζήτηση για εισαγωγές και μειώνεται η ζήτηση για παραγωγή από το εσωτερικό. Θεωρείται αναγκαία, σε αυτό το σημείο, η πάταξη της αισχροκέρδειας με αυστηρές ποινές.
- Επιστροφή των ελέγχων που αφορούν την παράνομη ελληνοποίηση των κτηνοτροφικών και αγροτικών προϊόντων. Το φαινόμενο της ελληνοποίησης των προϊόντων εντοπίζεται έντονα τα τελευταία χρόνια, τόσο λόγω της ζήτησης από τους καταναλωτές να αγοράζουν φθηνά ελληνικά προϊόντα, όσο και από την αδυναμία των ελλήνων παραγωγών να προσφέρουν φθηνότερα αγαθά από τα αντίστοιχα που εισάγονται, λόγω του αυξημένου κόστους παραγωγής. Σε αυτό στηρίζονται ορισμένες ομάδες ατόμων, που προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τις προτιμήσεις των καταναλωτών, αυξάνοντας ταυτόχρονα τα έσοδά τους. Ωστόσο, καταληκτική είναι για τους έλληνες παραγωγούς αυτή η πράξη, καθώς δεν καταφέρνουν να εισάγουν στην αγορά τα προϊόντα τους, λόγω της ανταγωνιστικότητας των τιμών. Είναι επομένως επιτακτική ανάγκη να διώκονται ποινικά οι υπαίτιοι μέσω εκτενών ελέγχων.
- Προώθηση της δημιουργίας συνεταιρισμών και συνεργασίας ανάμεσα σε κτηνοτρόφους ή/και αγρότες, με μεγαλύτερη χρηματοδότηση για την προσέλκυση νέων αγροτών. Άμεσο αποτέλεσμα για τους εταίρους από τη συμμετοχή τους στη δημιουργία συνεταιρισμών, είναι σαφώς η μείωση του κόστους παραγωγής. Στον τομέα της κτηνοτροφίας, η ΘΕΣ ΓΑΛΑ

κατόρθωσε να κάνει από κοινού πώληση του αγελαδινού γάλακτος, αυξάνοντας σημαντικά τα έσοδά της και παρέχοντας χαμηλότερα πάγια έξοδα για τους παραγωγούς.

- Αξιοποίηση των γαιών και παραγωγή φθηνής κτηνοτροφής. Η μη αξιοποίηση των βοσκήσιμων γαιών, εναποτίθεται στη μη χαρτογράφησή τους, με αποτέλεσμα να μην είναι επιτυχής η διαχείρισή τους. Άμεσο αποτέλεσμα της ελλιπούς διαχείρισης αυτών, είναι η ανεπάρκεια των έργων υποδομής. Στην προκειμένη περίπτωση, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο της νέας ΚΑΠ, υποστηρίζεται η περιφερειοποίηση της χώρας, ανάμεσα στις οποίες είναι και οι βοσκήσιμες γαίες. Ακόλουθο είναι να αποσαφηνιστούν τα όρια των αντίστοιχων εκτάσεων.
 - Στη συνέχεια, αναφορικά με την παραγωγή φθηνής κτηνοτροφής, ιδιαίτερα δημοφιλής στην ελληνική αγορά τη δεδομένη χρονική στιγμή, είναι η παραγωγή των ενεργειακών φυτών, και ιδίως της αγριαγκινάρας, δεδομένου ότι αποτελεί ζωοτροφή υψηλής διατροφικής αξίας, με μεγάλη στρεμματική απόδοση σε σπόρο και χαμηλό κόστος παραγωγής. Πέραν των υπολοίπων, η κατάλληλη διαχείριση και εκμετάλλευσή της, μπορεί να αποφέρει μεγάλη παραγωγή βιοκαυσίμων και ενέργειας, μειώνοντας ακόμα περισσότερο το κόστος παραγωγής και αυξάνοντας παράλληλα τα έσοδα του παραγωγού, εφόσον του δίνεται η δυνατότητα να πωλήσει την παραγόμενη ενέργεια.
2. Ενίσχυση της πράσινης ανάπτυξης μέσω:
- Της παραγωγής ελληνικών βιοκαυσίμων από νέες ενεργειακές καλλιέργειες (π.χ. αγριαγκινάρα, ηλίανθος, σόγια). Άμεσα αποτελέσματα αυτής θα είναι η αύξηση των κερδών για τον παραγωγό, η μείωση του κόστους παραγωγής, εφόσον μπορεί να χρησιμοποιεί την παραγόμενη ενέργεια για προσωπική του χρήση, αλλά και για πώληση αυτής, η βελτίωση της απόδοσης της εδαφικής καλλιεργούμενης έκτασης, την ελαχιστοποίηση της χρήσης άλλων αγροχημικών μη συμβατών προς το περιβάλλον. Επομένως, θα μειωθούν οι εκπομπές του άνθρακα, θα εξοικονομείται περισσότερο νερό, θα μειωθεί η ρύπανση του περιβάλλοντος, ενώ θα αυξηθεί το συνολικό ΑΕΠ της χώρας, λόγω της μειωμένης χρήσης εισαγόμενων βιοκαυσίμων.

- προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων, της καλής μεταχείρισης των ζώων και της διαχείρισης των κινδύνων στον τομέα της γεωργίας (European Commission, 2016). Με την εφαρμογή αυτής της προτεραιότητας, προβλέπεται η μείωση του κινδύνου του εκμηδενισμού των πόρων και των αγαθών. Ουσιαστικά είναι ένας τρόπος διαχείρισης της υπερκατανάλωσης, αποτέλεσμα της οποίας φαίνεται να είναι η μείωση των πρώτων υλών και η κακή ποιότητα αυτών.
 - Βελτίωση εγγειοβελτιωτικών έργων με σκοπό την εξοικονόμηση νερού κατά 10% τουλάχιστον, όπως ορίζει η αρμόδια Διεύθυνση του υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης, που καλεί τις Περιφέρειες να αποστείλουν προτάσεις έργων/μελετών με αντικείμενο τα εξής (Συνεργατική Συμβουλευτική ΑΕ, 2016) :
 - ανακαίνιση και εκσυγχρονισμό συλλογικών Ε.Ε,
 - έργα αποκατάστασης – ανανέωσης Η/Μ εξοπλισμού
 - αρδευτικά δίκτυα με χρήση ανακυκλωμένου νερού,
 - έργα ταμίευσης νερού συνοδευμένα από αρδευτικό δίκτυο κ.α.
 - έργα τεχνητού εμπλουτισμού σε υφιστάμενα δίκτυα
3. Εξασφάλιση της διαφάνειας και αντιμετώπιση της γραφειοκρατείας. Η συγκεκριμένη προτεραιότητα θα είναι δυνατή μέσω:
- Της εξάλειψης των μεσαζόντων, οι οποίοι διαμορφώνουν τις τιμές στο εσωτερικό και το εξωτερικό προς δικό τους όφελος. Είναι θεμιτό οι αγρότες να ενημερώνονται για την πώληση των αγαθών τους, τόσο μέσω της χρήσης του διαδικτύου, αλλά προπάντων μέσω της σωστής ενημέρωσης από τα κέντρα ενημέρωσης αγροτών, που έχουν δημιουργηθεί και αποσκοπούν στην καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των αγροτών, των κτηνοτρόφων και των πολιτών, προκειμένου να μην πέφτουν θύματα των μεσαζόντων, και να εξασφαλίζουν την καλύτερη δυνατή τιμή πώλησης των προϊόντων τους.
 - Των τακτικών ελέγχων για την εξάλειψη του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Τα τελευταία χρόνια η οικονομική κρίση έχει πλήξει ιδιαίτερα τους παραγωγούς, και ιδιαίτερα η υψηλή φορολογία. Οι αγρότες στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν, υπεκφεύγουν σε ανταλλαγές δικαιωμάτων, προκειμένου να εκμεταλλευτούν κάποιο επίδομα, επιχορήγηση ή να μειωθεί η φορολογία τους. Αν ο ΦΠΑ ήταν χαμηλότερο για αυτούς, προφανώς θα είχαν

μεγαλύτερο κέρδος, και εφόσον τα έσοδά τους ήταν αρκετά για να καλύψουν τις βιοποριστικές τους ανάγκες, οι πιθανότητες να φοροδιαφύγουν θα είναι μικρότερες. Επιπλέον, μέσω της μείωσης του ΦΠΑ θα αυξηθεί ο αριθμός των αγροτών, άρα και η αγροτική παραγωγή, θα μειωθούν οι τιμές, θα αυξηθεί ο ανταγωνισμός των ελληνικών με των εισαγόμενων προϊόντων, επομένως με το πέρας των χρόνων θα εξισορροπηθεί το εμπορικό ισοζύγιο. Ακόμη, πολύ πιθανό να αυξηθεί η ζήτηση για καλλιέργεια από ξένους επενδυτές. Έχουμε έτσι μια κατακόρυφη αύξηση του ΑΕΠ, άρα και βελτίωση της οικονομίας της χώρας.

4.10 Ο Αγροτουρισμός στην Ελλάδα

Στο πλαίσιο της επιχειρηματικότητας και συγκεκριμένα της ενίσχυσης τοπικών επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια ο αγροτουρισμός, λόγω της αυξημένης τουριστικής ζήτησης. Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια εναλλακτική μορφή επιχειρηματικότητας, η οποία όχι μόνο συμβάλλει στην ενίσχυση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα, αλλά και στην ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο καθώς και στην ευημερία του τοπικού πληθυσμού.

Το γεγονός όμως ότι στην Ελλάδα ο αγροτουρισμός ασκείται από επιχειρηματίες, οι οποίοι δεν προσφέρουν αγροτουρισμό παρά μόνο κατάλυμα, δεν προσφέρει τη δυνατότητα στους αγρότες να αναπτύξουν επιχειρηματικότητα σε αυτόν τον τομέα.

Ο αγροτουρισμός προσφέρει πολλαπλά οφέλη στον αγρότη. Συγκεκριμένα, ο αγρότης έχει τη δυνατότητα να ενισχύει το εισόδημα του αλλά και να ενισχύει την τοπική αγορά μέσα από την εκμετάλλευση καταλυμάτων και την προσφορά προϊόντων τοπικής αγροτικής προέλευσης. Δημιουργείται με τον τρόπο αυτό, ένα κίνητρο ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας και σε αγροτικές περιοχές που μέχρι σήμερα δεν έχουν αξιοποιηθεί. Στην προσπάθεια αυτή, και κατ' επέκταση στην ενίσχυση του αγροτικού επαγγέλματος, θα συμβάλλουν και οι συνεταιρισμοί, καθώς και τα δίκτυα αγροτουριστικών επιχειρήσεων.

Ένα επιπλέον όφελος από τον αγροτουρισμό, είναι ότι μέσα από τη χρήση του ως εργαλείο εκπαίδευσης, το κοινό ενημερώνεται αναφορικά με τη σημασία της γεωργίας αλλά και το πώς αυτή συμβάλλει στην οικονομία της χώρας. Το ΠΑΑ 2014-2020 (Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης), αναφέρεται στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού, προτείνοντας τη δημιουργία συνεργασιών μεταξύ μικρών

επιχειρήσεων για οργάνωση κοινών μεθόδων εργασίας και εγκατάστασης, καθώς και την ανάπτυξη εμπορίας τουριστικών υπηρεσιών που συνδέονται με τον αγροτουρισμό. Με το ΠΑΑ 2007-2013 που ολοκληρώθηκε κατά την 4η Προγραμματική Περίοδο του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, υλοποιήθηκαν παρεμβάσεις αγροτικού τουρισμού, βάσει του Άξονα 3 «Ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές και διαφοροποίηση της αγροτικής οικονομίας» και του Άξονα 4 «Εφαρμογή της προσέγγισης *Leader*». Προγράμματα αναπτυξιακού περιεχομένου εκδίδονται τακτικά, τα περισσότερα εκ των οποίων χρηματοδοτούνται από το ΕΣΠΑ (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2017).

5 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

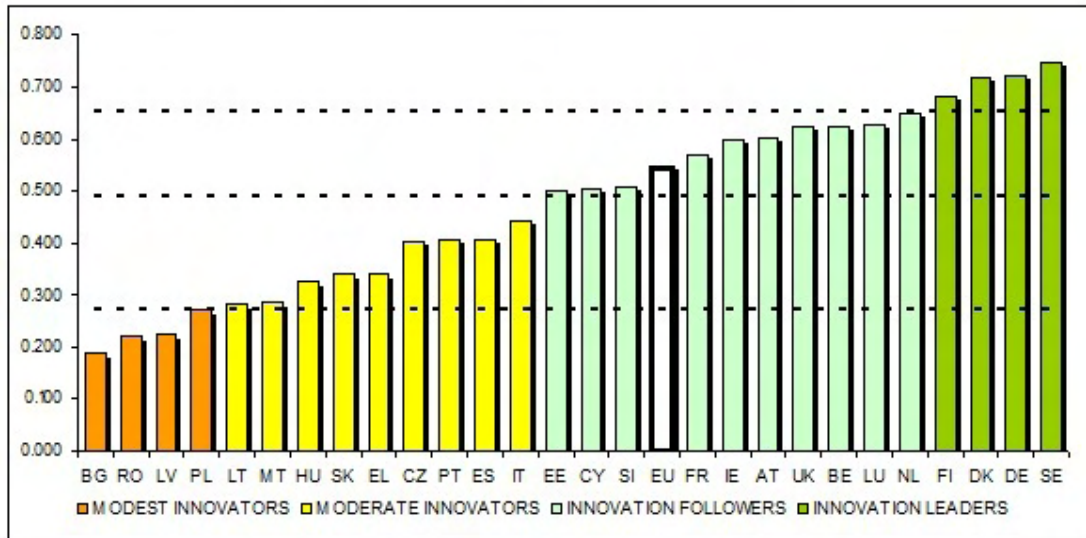
- Βακάκης, Φ., 2010. Η Οικονομική Κρίση ως Ευκαιρία για Ολοκληρωμένο Στρατηγικό Σχεδιασμό Ανάπτυξης της Ελληνικής Γεωργίας.
- Βαληνάκης, Γ., Κοζάκος, Π., Μαραβέγιας, Ν., 2014. Η Έξοδος από την Κρίση: Εφαρμοσμένες Εναλλακτικές Προτάσεις, Οικονομία και Πολιτική. Παπαζήσης, Αθήνα.
- Γεωργίου, Χ., Γιανναράς, Γ., Κούτσικος, Η., Τσίμας, Σ., 2016. Βιομηχανική Παραγωγή και Ενέργεια. Οργανισμός Εκδόσεως και Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα.
- Γκέκας, Ρ., 2005. Κλάδοι της ελληνικής οικονομίας: Διαρθρωτικά προβλήματα και προοπτικές.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016. Μια αποδοτική, υπό το πρίσμα των πόρων, Ευρώπη — Εμβληματική πρωτοβουλία της στρατηγικής για την «Ευρώπη 2020»: URL <http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/> accessed (19/12/2016)
- Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2016. Οι επιδόσεις των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην καινοτομία, το 2016 [WWW Document]. EKT. URL <http://www.ekt.gr/el/news/20092> (accessed 12.8.16).
- ΕΛΣΤΑΤ, 2015. Ελληνική Στατιστική Αρχή [WWW Document]. Κεντρική Σελίδα ΕΛΣΤΑΤ. URL <http://www.statistics.gr/home> (accessed 10.7.15).
- Καρανικόλας, Π., Ζωγραφάκης, Σ., Μαρτίνοβ, Ν., 2008. Εισοδηματικές αποκλίσεις και επίπεδα ευημερίας αγροτικών και μη αγροτικών νοικοκυριών, in: Κριμπάς, Κ., Λουλούδης, Λ. (Eds.), Ελληνική Γεωργία Και Αγροτική Πολιτική. Εκδόσεις Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα.
- Κασίμης, Χ., Ζωγραφάκης, Σ., 2014a. Κρίση και Επιστροφή στη Γεωργία, in: Ζαμπάρλουκου, Σ., Κούση, Μ. (Eds.), Κοινωνικές Όψεις Της Κρίσης Στην Ελλάδα. Πεδίο, Αθήνα, pp. 135–170.
- Κασίμης, Χ., Ζωγραφάκης, Σ., 2014b. Η Νέα Αγροτικότητα στον Πρωτογενή Τομέα. Agronews.
- Κόλλιας, Χ., Χλέτσος, Μ., Ναξάκης, Χ. (Eds.), 2005. Σύγχρονες προσεγγίσεις της ελληνικής οικονομίας, Οικονομία. Εκδόσεις Πατάκη.
- Κάπα Research, 2012. “Επιστροφή Στην Ύπαιθρο: Εργασία Και Ποιότητα Ζωής,” [WWW Document]. URL http://www.minagric.gr/greek/data/E-1599%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CF%8D%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B8%CF%81%CE%BF_.pdf (accessed 23/1/2017).
- Κάπα Research (2016), “7 Τάσεις Που Υπονομεύουν Τις Αντοχές Της Χώρας.” [WWW Document]. URL http://kaparesearch.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=107:7-trends-october-216&Itemid=204&lang=el (Accessed January 23, 2017).
- Λαμπριανίδης, Λ., Λυμπεράκη, Α., 2001. Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη: διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Μαρτίνοβ, Ν., Καρανικόλας, Π., 2012. Η ελληνική γεωργία μπροστά στην κρίση: προβλήματα και προοπτικές. Άρδην - Ρήξη.
- Μελάς Κ. (2015), *Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Μιχαηλίδου, Ελ. και Ρόκος, Δ., 2010, “Κριτική Ανάλυση της Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις Ορεινές Περιοχές”, 6 ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. με θέμα «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών», 16-19 Σεπτεμβρίου 2010, ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π., Μέτσοβο.
- Μπαγινέτας, Κ., 2015. Η Συμβολή της Γεωργίας στην Έξοδο από την Κρίση: Μια Σειρά Μέτρων Αγροτικής Πολιτικής.
- Μπόλαρης, Μ., 2015. Γεωργία - Τουρισμός: Η Ελλάδα μας. [WWW Document]. URL <https://www.eleftheriaonline.gr/local/oikonomia/item/100293-synantisi-edoee-me-marko-bolari-sxedio-stratigikis-gia-to-elaiolado> (Accessed January 23, 2017).

- ΠΑΣΕΓΕΣ, 2012. Αυτάρκεια Αγροτικών Διατροφικών Προϊόντων. Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Αγροτικών Συνεταιρισμών, Αθήνα.
- Πέζαρος (2011), *Κοινή Αγροτική Πολιτική: Ανάπτυξη και Προοπτικές*. Εκδόσεις Παπαζήσης, Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική 182–198.
- Πουρνάρα Σ. (2012), *‘Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων’*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.
- Ράντου Σ. (2012), *‘Η Συμβολή της Γεωργίας και της Αλιείας στην Έξοδο από την Κρίση’*, ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ JEAN MONNET, Αθήνα.
- Ρόκος, Δ. (2004), *“Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές. Θεωρία και πράξη”*, Πρακτικά 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη», Ε.Μ. Πολυτεχνείο – Δήμος Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο, Επιστημονική Επιμέλεια Καθ. Δ. Ρόκος, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Σκούντζος, Θ. (2006), *‘Οικονομική Ανάπτυξη’*, Οικονομία και Διοίκηση, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα.
- Συνεργατική Συμβουλευτική ΑΕ (2016), *Επιλέξιμα μόνο τα εγχειροβελτιωτικά με οικονομία νερού τουλάχιστον 10%* [WWW Document]. URL <http://www.sbs.gr/article.php?id=70> accessed (29/1/2017)
- Τσουλφίδης, Λ. (2003), *‘Οικονομική ιστορία της Ελλάδας’*, Οικονομία, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2016), *Κοινή Αγροτική Πολιτική* [WWW Document]. URL <http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/agricultural-policy/koinagrotropolitik> (accessed 12.8.16).
- Φραγκούλη Ν. (2016), *‘Καρδίτσα: Το πρώτο εργοστάσιο στέβιας στην Ευρώπη’*. [WWW Document].URL <http://www.ypaithros.gr/%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B4%CE%AF%CF%84%CF%83%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CF%80%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BF-%CF%83%CF%84%CE%AD%CE%B2%CE%B9%CE%B1%CF%82/> (accessed 30.01.17).
- Χύμης Αθανάσιος (2013), *‘Κρίση ως ευκαιρία ανάπτυξης του αγροτικού τομέα: μαθήματα από την Νέα Ζηλανδία’*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). [WWW Document].URL http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/25_hymis_ersagr13.pdf (accessed 3.01.17).
- Ψυχογιού & Τσάκα (2014), *‘Καινοτομίες στον πρωτογενή τομέα και προγράμματα νέας επιχειρηματικότητας’*, TEI Πειραιά, Αθήνα. [WWW Document]. URL http://oceanis.lib.teipir.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/2412/log_201400096.pdf?sequence=1 (accessed 3.01.17).
- Bonifazi, C. (2008), *‘International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis’*, Amsterdam University Press.
- Erol M., Apak S., Atmaca M., Öztürk S., (2011), *‘Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study’*, *αProcedia - Soc. Behav. Sci.*, The Proceedings of 7th International Strategic Management Conference 24, 16–32.
- Evans L. (2004), *“Structural Reform: The Dairy Industry in New Zealand”*, APEC High Level Conference on Structural Reform, Tokyo, Japan.
- Evans L., Grimes A., Willkinson B., Teece D.,(1996), *“Economic Reform in New Zealand 1984-1995: The Pursuit of Efficiency”*, *Journal of Economic Literature*, 1856-1902.
- Euromontana (2007), *‘Draft Declaration urging the presentation of a Green Paper on the Future of the European Mountain Areas’*, Bruxelles.

- European Commission (2016), *European Commission Press Release: Union Innovation Scoreboard* [WWW Document]. URL http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-270_el.htm (accessed 12.8.16).
- Eurostat (2017), *Statistics Explained*, [WWW Document]. URL http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page/el (accessed 3.01.17).
- Gkartzios M. (2013), 'Leaving Athens': *Narratives of Counterurbanisation in Times of Crisis*, *Research Gate* 32, 158–167.
- Gkartzios M., Garrod G., Remoundou K., (2013), "Going rural": *Counterurbanisation in times of crisis*, *Research Gate*.
- Gkartzios M., Scott M., (2013), 'Placing Housing in Rural Development: Exogenous, Endogenous and Neo-Endogenous Approaches', *Research Gate* 54.
- Karanikolas P., Zografakis S., (2016), 'Greek farm households: income inequality, poverty and distributional impact of farm income', *Soc. Cohes. Dev.* 3. doi:10.12681/scad.8898
- Kasimis C., Nitsiakos V., Zacopoulou E., Papadopoulos A.G., (2003), 'The Multifunctional Role of Migrants in the Rural Economy and Society of Greece', *Research Gate*.
- Kasimis C., Papadopoulos A.G., (2013), 'Rural Transformations and Family Farming in Contemporary Greece'.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A.G., Zografakis, S., (2015), 'The Precarious Status of Migrant Labour in Greece: Evidence from Rural Areas'.
- King, R., Lazaridis, G., Tsardanidis, C. (Eds.), 2000. *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe* | R. King | Palgrave Macmillan. Palgrave Macmillan UK.
- OECD, (2016), *OECD Statistics* [WWW Document]. URL <http://stats.oecd.org/> (accessed 12.12.16).
- Monfort, Ph. (2009), 'Territories with Specific Geographical Features, Working Papers', A Series of Short Papers on Regional Research and Indicators produced by the Directorate General for Regional Policy, European Union.
- OECD (2015), *Frascati Manual 2015: The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities*, OECD Publishing.
- Papadopoulos A.G., Kasimis C., (2012) *Απασχόληση και επαγγελματική κινητικότητα των μεταναστών σε δύο τοπικές αγορές εργασίας*.
- Perucho, L., Bazin, G., Goussios, D., (2015), *Crise économique grecque et nouvelles dynamiques agraires : l'exemple de la Thessalie orientale*, Greece.
- Petrakos, G., Fotopoulos, G., Kallioras, D., (2012) 'Peripherality and integration: industrial growth and decline in the Greek region', *Environ. Plan. C Gov. Policy* 30, 347–361.
- Rosenthal, U., Charles, M.T., Hart, P.T., (1989), 'Coping With Crises: The Management of Disasters, Riots, and Terrorism'. Charles C Thomas Pub Ltd, Springfield, Ill., U.S.A.
- Sharpe, W.F., (1963), 'A Simplified Model for Portfolio Analysis', *Manag. Sci.* 9, 277–293.
- Stathakis, G., (2003), 'The Reform of the CAP and Rural Development in Southern Europe', First Edition, USA.
- United Nations Development Programme, (2016), 'Human Development Reports' [WWW Document]. URL <http://hdr.undp.org/en/data-explorer> (accessed 12.8.16).
- World Bank Organisation, (2016a), GDP ranking | Data [WWW Document]. URL <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table> (accessed 12.8.16).
- World Bank Organisation, (2016b), The World Bank DataBank | Explore . Create . Share [WWW Document]. URL <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (accessed 12.12.16).
- Worldometers, (2016), Greece Population (2016) - Worldometers [WWW Document]. URL <http://www.worldometers.info/world-population/greece-population/> (accessed 12.8.16).
- Zografakis, S., Karanikolas, P., (2012), *Tracing the Consequences of Economic Crisis in Rural Areas: Evidence from Greece*, Greece.

6 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Διάγραμμα 1.5-1 Επιδόσεις Καινοτομίας των Κρατών Μελών της ΕΕ-28

Ο μέσος όρος επιδόσεων μετράται με τη χρήση σύνθετου δείκτη, που βασίζεται σε δεδομένα 24 δεικτών, με τιμή από 0 για τις χαμηλότερες δυνατές επιδόσεις έως 1 για τις υψηλότερες δυνατές επιδόσεις. Ο μέσος όρος επιδόσεων απεικονίζει τις επιδόσεις των ετών 2010/2011 (λόγω καθυστερήσεων της διάθεσης των δεδομένων).

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) και Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (2016)

Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα														
Περιφερειακή Ενότητα	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Αττική	16.514	17.701	19.310	21.012	23.026	23.735	26.234	28.096	29.215	28.992	27.630	25.380	23.530	22.238
Βόρειος Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28.747	26.974	25.212
Δυτικός Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12.938	11.822	11.277
Κεντρικός Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33.845	32.278	30.933
Νότιος Τομέας Αθηνών	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21.166	19.578	18.404
Ανατολική Αττική	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23.212	21.056	19.775
Δυτική Αττική	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31.966	26.004	24.673
Πειραιάς, Νήσοι	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20.989	19.422	18.283
Λέσβος, Λήμνος	9.542	10.256	10.530	12.791	12.981	14.070	15.334	16.310	17.272	16.815	15.806	14.622	13.186	13.073
Ικαρία, Σάμος	9.648	10.485	10.616	11.923	13.435	14.979	16.339	17.787	19.253	17.865	16.212	14.763	13.158	12.905
Χίος	9.811	10.064	10.782	12.382	13.609	13.239	14.414	16.419	17.095	16.632	15.764	14.685	13.967	12.493
Κάλυμνος, Κάρπαθος, Κως, Ρόδος	14.673	15.353	15.145	16.664	17.560	17.831	19.699	20.504	21.943	20.098	18.981	17.476	16.739	15.512
Άνδρος, Θήρα, Κέα, Μήλος, Μύκονος, Νάξος, Πάρος, Σύρος, Τήνος	17.017	17.513	18.164	20.670	23.129	25.211	25.860	28.185	29.388	27.428	26.153	23.442	20.481	20.532
Ηράκλειο	11.533	12.742	13.559	14.729	15.960	16.033	17.706	18.487	19.562	18.636	17.619	15.460	13.648	13.882
Λασιθί	11.650	12.616	12.905	14.013	15.273	16.343	17.413	18.287	18.807	18.773	17.139	15.113	14.467	14.626
Ρέθυμνο	13.607	13.890	14.194	15.128	16.734	17.101	16.604	16.925	17.511	17.152	16.144	14.805	13.500	13.475

<i>Χανιά</i>	12.025	12.880	13.962	15.151	16.745	16.672	18.108	18.806	19.509	19.005	17.674	16.004	14.926	14.248
<i>Έβρος</i>	9.322	9.767	10.474	11.512	12.273	12.827	13.187	14.760	15.438	15.665	16.331	14.611	13.323	12.354
<i>Ξάνθη</i>	9.951	10.710	10.804	11.821	12.427	12.396	13.318	13.535	14.537	13.861	14.054	12.092	11.157	10.711
<i>Ροδόπη</i>	10.497	11.686	11.680	13.062	12.870	12.875	13.212	14.379	15.148	14.608	13.634	12.515	11.341	10.486
<i>Δράμα</i>	9.545	10.605	11.211	11.274	11.743	11.976	12.625	13.250	13.377	13.369	13.031	11.745	10.977	10.704
<i>Θάσος, Καβάλα</i>	11.014	10.990	12.373	12.949	14.196	15.070	14.958	16.996	18.388	17.846	17.094	14.712	14.311	12.681
<i>Ημαθία</i>	10.515	11.434	11.696	12.206	12.997	13.337	14.141	15.041	15.189	14.734	13.571	12.961	12.156	11.399
<i>Θεσσαλονίκη</i>	11.727	12.646	13.352	14.536	15.752	15.634	17.466	18.606	19.454	18.943	17.504	16.094	14.669	13.893
<i>Κιλκίς</i>	9.708	10.770	10.953	11.303	12.679	12.660	13.029	15.439	15.402	14.434	13.479	12.513	11.671	11.173
<i>Πέλλα</i>	9.151	10.149	10.722	10.477	11.878	11.925	12.435	14.506	14.960	14.223	13.410	12.329	11.949	11.632
<i>Πιερία</i>	9.331	9.880	10.157	11.247	11.745	12.311	12.776	13.670	14.673	14.293	13.446	12.691	11.595	11.349
<i>Σέρρες</i>	8.055	8.508	8.561	9.371	10.099	10.108	10.389	11.484	11.421	11.204	11.092	10.355	9.881	9.676
<i>Χαλκιδική</i>	10.978	11.399	11.954	13.280	14.176	14.770	16.106	16.706	17.362	16.508	15.927	14.941	13.924	13.107
<i>Γρεβενά</i>	8.733	9.340	9.497	9.755	11.124	11.108	11.436	12.054	12.699	11.741	12.042	11.182	10.808	9.945
<i>Κοζάνη</i>	12.420	13.547	15.020	16.830	17.632	18.662	19.247	19.294	18.345	19.763	19.817	18.721	18.895	17.775
<i>Καστοριά</i>	8.039	8.747	9.835	10.541	10.701	10.756	11.718	12.793	13.270	13.002	12.591	12.374	11.825	11.438
<i>Φλώρινα</i>	12.961	14.032	15.203	17.299	18.687	19.432	19.880	19.420	17.942	19.240	18.336	19.544	18.727	17.081
<i>Άρτα</i>	8.152	8.572	9.775	10.703	10.657	11.355	12.184	12.512	12.601	12.812	13.037	12.095	11.377	11.200
<i>Πρέβεζα</i>	10.179	10.445	10.955	12.238	12.169	12.069	13.111	13.969	14.325	14.213	14.001	13.303	12.140	12.529
<i>Θεσπρωτία</i>	14.454	15.510	16.606	18.102	18.232	16.567	16.112	17.072	18.324	16.414	16.314	14.744	13.872	12.164
<i>Ιωάννινα</i>	9.673	10.443	11.347	12.120	12.813	13.466	14.431	15.091	15.299	14.884	14.277	13.468	12.038	11.272

<i>Καρδίτσα</i>	7.725	8.398	9.203	10.176	10.916	10.598	10.847	11.717	12.090	12.342	11.352	10.379	9.860	9.591
<i>Τρίκαλα</i>	8.933	9.958	10.172	11.409	12.109	12.042	12.695	13.710	13.847	13.929	12.934	11.652	11.535	11.370
<i>Λάρισα</i>	11.287	11.946	12.710	14.782	15.574	15.006	16.547	17.432	18.001	17.472	16.075	14.561	14.107	13.729
<i>Μαγνησία</i>	10.549	11.484	12.618	14.288	14.850	15.071	17.076	17.205	18.113	16.724	15.065	14.323	13.393	13.282
<i>Ζάκυνθος</i>	15.901	17.444	17.160	19.920	20.318	21.334	22.455	24.228	25.264	23.612	22.186	18.529	18.212	17.562
<i>Κέρκυρα</i>	12.968	13.967	14.132	16.178	17.136	17.937	18.914	19.820	21.341	19.453	17.958	16.287	15.060	14.285
<i>Ιθάκη, Κεφαλληνία</i>	13.543	14.490	14.696	16.826	18.726	19.528	21.080	22.883	23.420	21.254	20.469	16.934	15.977	14.029
<i>Λευκάδα</i>	8.607	9.494	9.837	10.896	11.937	12.980	14.204	14.679	14.818	15.468	16.636	14.414	13.093	12.646
<i>Αιτωλοακαρνανία</i>	8.716	9.533	10.364	11.382	12.763	13.242	14.011	14.519	14.761	14.358	13.950	13.082	12.424	11.871
<i>Αχαΐα</i>	11.072	11.796	12.841	14.008	15.282	15.544	17.778	18.613	18.733	17.776	17.433	15.355	14.419	13.242
<i>Ηλεία</i>	8.563	9.299	10.146	11.070	11.231	11.791	12.708	13.702	13.990	13.522	13.485	12.315	11.295	10.729
<i>Βοιωτία</i>	20.425	22.071	21.864	23.662	23.850	23.747	24.767	24.753	25.103	24.726	23.470	23.470	22.045	21.159
<i>Εύβοια</i>	12.549	13.130	13.750	14.779	15.392	16.576	17.693	18.885	18.937	17.487	16.362	14.789	13.683	13.315
<i>Ευρυτανία</i>	8.788	9.256	9.770	10.591	10.389	10.431	11.269	11.471	13.149	13.140	12.412	11.393	10.461	9.806
<i>Φθιώτιδα</i>	12.646	13.463	14.037	14.938	15.405	16.224	16.079	17.049	18.074	17.251	16.626	15.301	14.386	13.827
<i>Φωκίδα</i>	9.976	10.524	10.745	12.630	13.552	13.412	13.982	14.534	15.619	15.048	14.268	12.532	11.187	11.053
<i>Αργολίδα</i>	11.558	12.592	13.871	14.635	14.994	15.666	17.416	18.950	19.787	19.309	18.310	16.170	15.097	14.614
<i>Αρκαδία</i>	12.323	12.980	13.733	15.133	16.297	16.641	18.181	18.789	18.382	18.805	18.141	17.110	16.027	15.725
<i>Κορινθία</i>	12.211	12.919	12.998	13.902	14.275	14.615	15.679	16.810	18.011	16.944	15.843	14.770	14.081	13.792
<i>Λακωνία</i>	9.751	10.642	11.676	12.203	13.071	12.691	13.671	14.930	15.125	15.158	14.118	13.880	12.878	12.242
<i>Μεσσηνία</i>	9.198	9.926	10.354	11.165	11.808	12.696	14.008	15.107	15.480	15.182	14.652	13.771	13.037	12.064

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 3.4-1 Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια

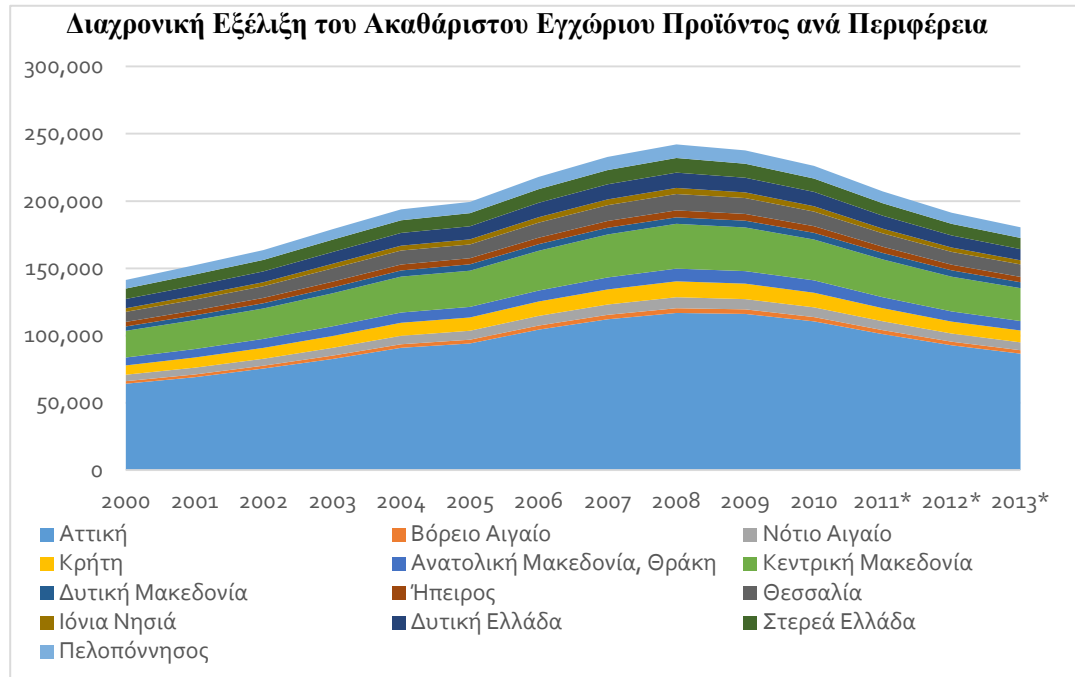
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά Περιφέρεια														
Περιφέρειες	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	2013*
Αττική	64.136	68.948	75.417	82.494	90.815	94.039	104.33 4	112.00 8	116.71 7	116.00 1	110.46 2	100.97 2	92.671	86.468
Βόρειο Αιγαίο	1.897	2.031	2.116	2.490	2.638	2.797	3.041	3.304	3.514	3.395	3.184	2.944	2.678	2.564
Νότιο Αιγαίο	4.801	5.071	5.158	5.784	6.299	6.662	7.178	7.683	8.183	7.599	7.236	6.603	6.079	5.832
Κρήτη	6.899	7.551	8.080	8.801	9.679	9.867	10.693	11.200	11.808	11.509	10.860	9.716	8.845	8.831
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	5.879	6.280	6.686	7.206	7.611	7.868	8.141	8.906	9.450	9.306	9.198	8.150	7.579	7.013
Κεντρική Μακεδονία	19.827	21.505	22.603	24.514	26.694	26.890	29.550	31.952	33.304	32.439	30.348	28.092	25.807	24.453
Δυτική Μακεδονία	3.246	3.533	3.893	4.324	4.566	4.760	4.926	4.979	4.802	5.039	4.981	4.819	4.724	4.383
Ήπειρος	3.396	3.639	3.967	4.303	4.422	4.514	4.789	5.029	5.158	5.025	4.930	4.611	4.187	3.965

Θεσσαλία	7.458	8.083	8.681	9.883	10.397	10.230	11.214	11.752	12.186	11.814	10.835	9.953	9.517	9.284
Ιόνια Νησιά	2.686	2.938	2.976	3.401	3.609	3.789	4.030	4.285	4.522	4.200	3.992	3.479	3.260	3.054
Δυτική Ελλάδα	6.887	7.419	8.060	8.772	9.473	9.725	10.728	11.244	11.365	10.890	10.671	9.611	8.957	8.318
Στερεά Ελλάδα	7.746	8.284	8.520	9.151	9.385	9.738	10.116	10.562	10.879	10.405	9.903	9.273	8.628	8.315
Πελοπόννησο ς	6.390	6.911	7.304	7.781	8.129	8.364	9.124	9.790	10.102	9.912	9.430	8.806	8.270	7.910
Σύνολο Χώρας	<i>141.24</i>	<i>152.19</i>	<i>163.46</i>	<i>178.90</i>	<i>193.71</i>	<i>199.24</i>	<i>217.86</i>	<i>232.69</i>	<i>241.99</i>	<i>237.53</i>	<i>226.03</i>	<i>207.02</i>	<i>191.20</i>	<i>180.38</i>
	7	4	1	5	6	2	2	5	0	4	1	9	4	9

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.4-2 Διαχρονική Εξέλιξη του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος ανά Περιφέρεια

Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε ευρώ (€)/κάτοικο και αναφέρονται σε τρέχουσες τιμές.

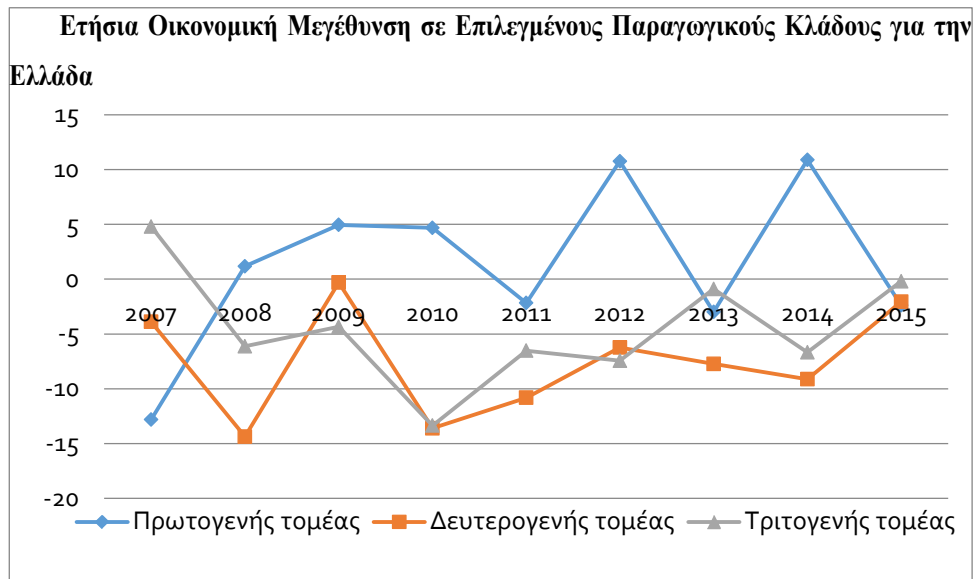
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 3.5-2 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους

Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους										
<i>Χώρα</i>	<i>Παραγωγικός Τομέας</i>	<i>Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ετήσια μεταβολή επί τοις εκατό)</i>								
		<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>
<i>Ελλάδα</i>	<i>Πρωτογενής τομέας</i>	-12,82	1,17	4,96	4,68	-2,17	10,76	-2,99	10,89	-2,39
	<i>Δευτερογενής τομέας</i>	-3,89	-14,38	-0,31	-13,62	-10,82	-6,24	-7,74	-9,13	-2,06
	<i>Τριτογενής τομέας</i>	4,8	-6,13	-4,35	-13,36	-6,52	-7,45	-0,9	-6,68	-0,2
<i>Ισπανία</i>	<i>Πρωτογενής τομέας</i>	7,16	-2,71	-3,63	2,14	4,44	-11	16,51	-3,74	1,92
	<i>Δευτερογενής τομέας</i>	1,29	-0,43	-9,08	-3,36	-4,5	-7,82	-6,53	0,26	3,91
	<i>Τριτογενής τομέας</i>	1,42	-2,1	-10,91	0	-1,31	-5,33	-1,35	2,21	3,73
<i>Ιταλία</i>	<i>Πρωτογενής τομέας</i>	0,16	1,16	-1,63	0,36	1,91	-2,59	1,39	-2,35	3,81
	<i>Δευτερογενής τομέας</i>	1,86	-2,56	-13,98	4,03	-0,32	-3,54	-2,86	-1,51	0,9
	<i>Τριτογενής τομέας</i>	3,02	-3,25	-17,65	8,83	2,02	-3,45	-1,62	-0,36	1,47

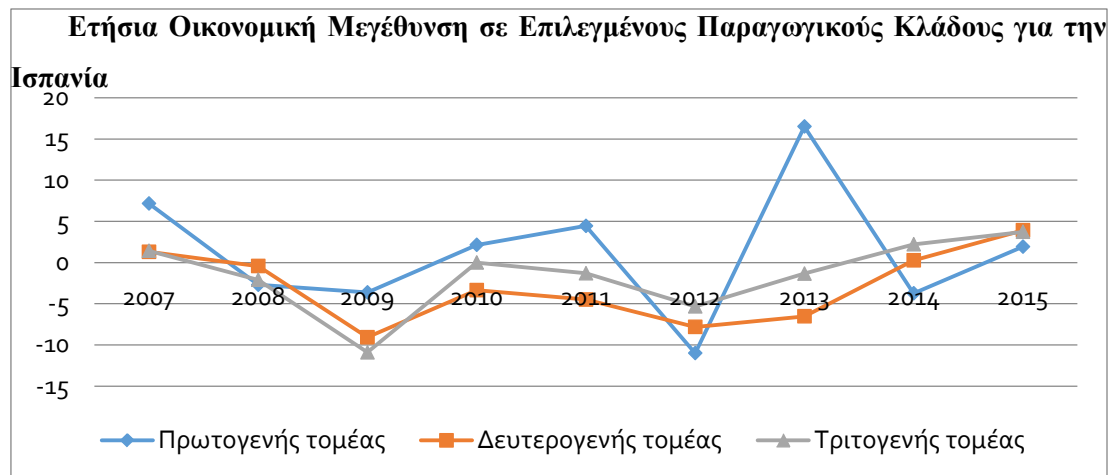
Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.5-3 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους για την Ελλάδα

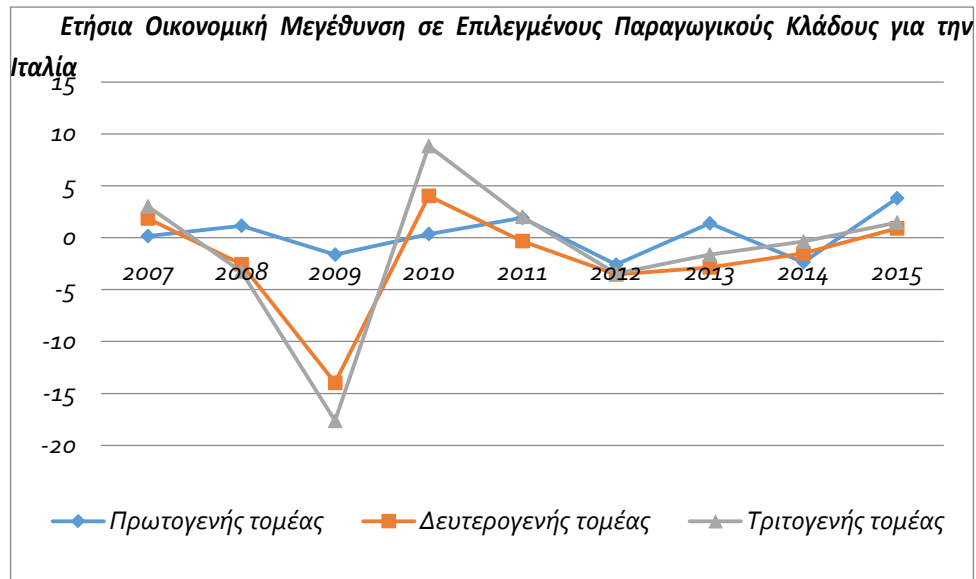
Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.5-4 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους για την Ισπανία

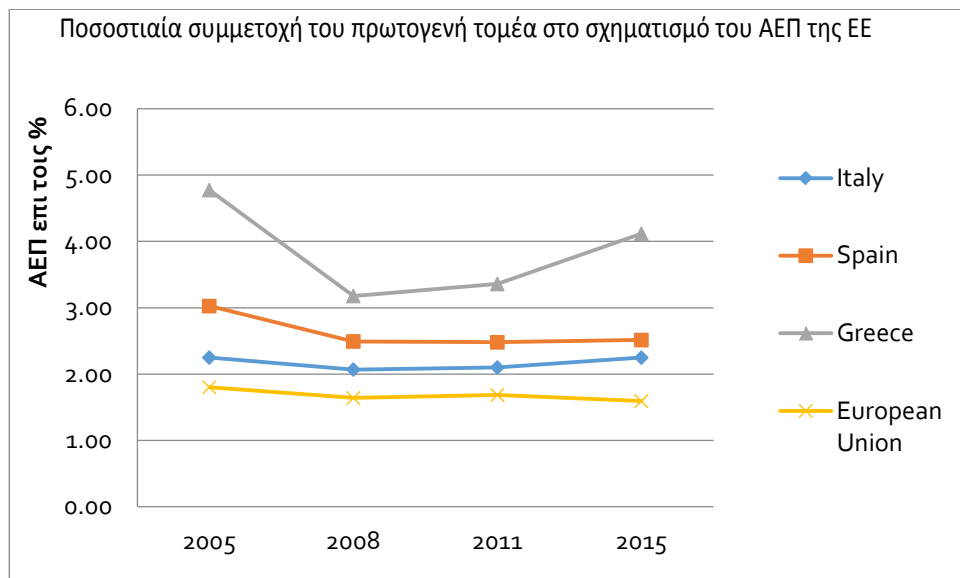
Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.5-5 Ετήσια Οικονομική Μεγέθυνση σε Επιλεγμένους Παραγωγικούς Κλάδους για την Ιταλία

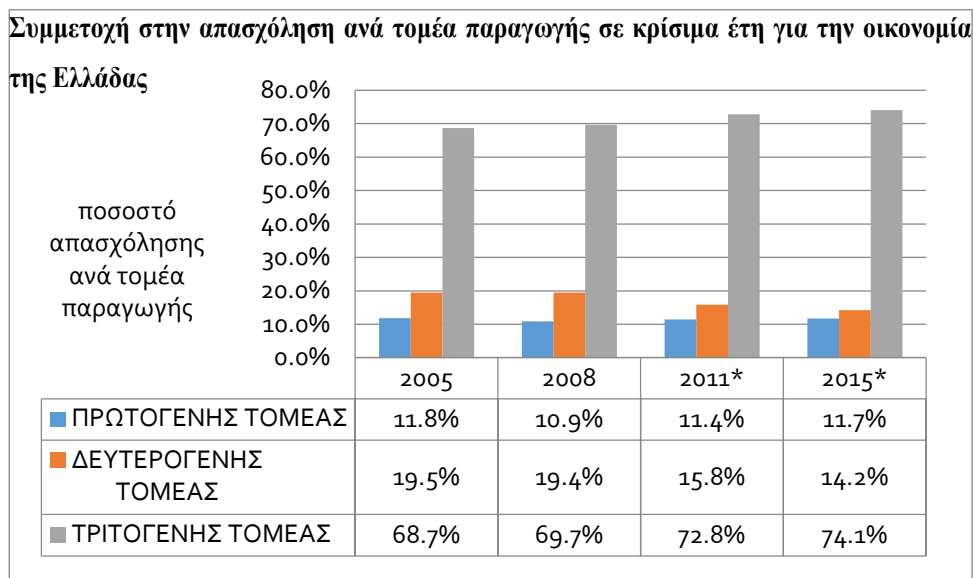
Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). *Ιδία Επεξεργασία*

Διάγραμμα 3.5-4 Ποσοστιαία συμμετοχή του πρωτογενή τομέα στο σχηματισμό του ΑΕΠ της ΕΕ

Πηγή: World Bank National Accounts Data (2016b) and OECD National Accounts Data Files (2016). *Ιδία Επεξεργασία*

Διάγραμμα 3.6-1 Συμμετοχή στην απασχόληση ανά τομέα παραγωγής σε κρίσιμα έτη για την οικονομία της Ελλάδας

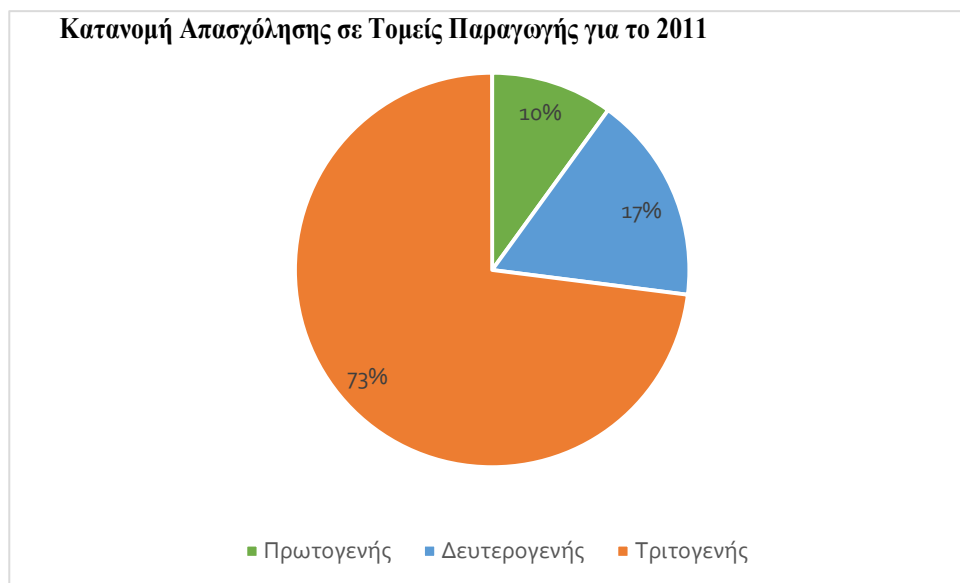
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 3.6-1 Μεταβολή των απασχολούμενων κατά παραγωγικό τομέα από το 2005-2015

Μεταβολή των απασχολούμενων κατά παραγωγικό τομέα από το 2005-2015						
	2005	2008	2011*	2015*	Μεταβολή απασχολούμενων 2005-2015	Ποσοστιαία μείωση των απασχολούμενων 2005-2015
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	550,584	529,442	499,481	471,710	-78,874	12,58%
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	904,962	944,137	693,419	569,583	-335,379	53,48%
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	3.191,325	3.382,784	3.188,919	2.978,475	-212,850	33,94%
ΣΥΝΟΛΟ	4.646,871	4.856,363	4.381,819	4.019,768	-627,102	100,00%

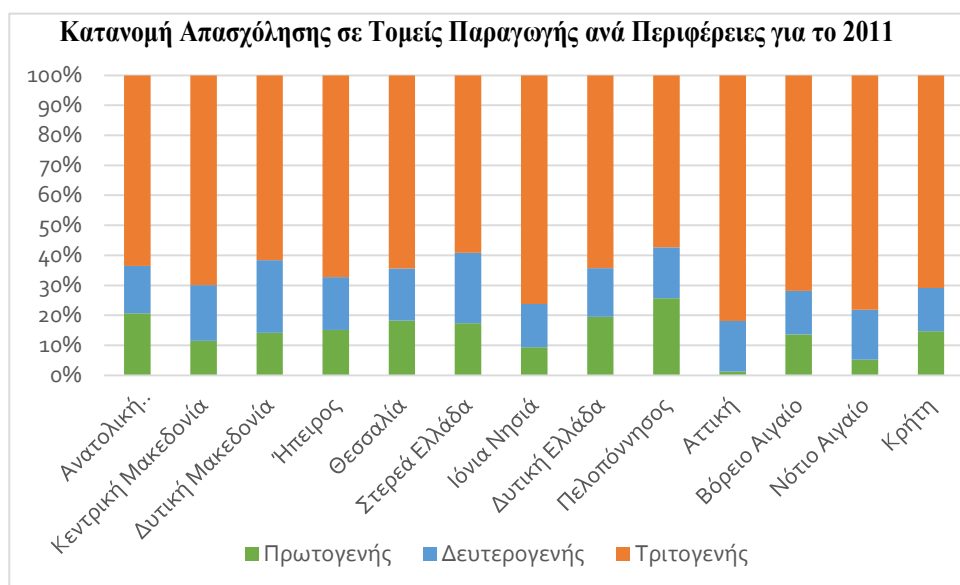
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.6-2 Κατανομή Απασχόλησης σε Τομείς Παραγωγής για το 2011

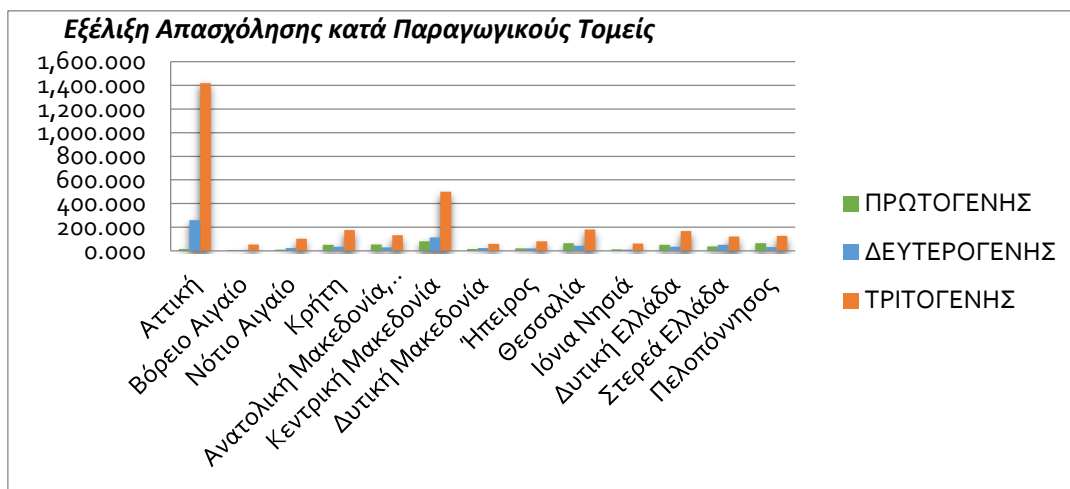
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015), Απογραφικά Στοιχεία 2011. Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.6-3 Κατανομή Απασχόλησης σε Τομείς Παραγωγής ανά Περιφέρειες για το 2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015), Απογραφικά Στοιχεία 2011. Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.6-4 Εξέλιξη Απασχόλησης κατά Παραγωγικούς Τομείς

Από επάνω προς τα κάτω, η Απασχόληση κατά Παραγωγικούς Τομείς για τα έτη 2008, 2011 και 2013 αντιστοίχως.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Πίνακας 3.7-1 Απασχόληση ανά Κλάδους του Πρωτογενή Τομέα

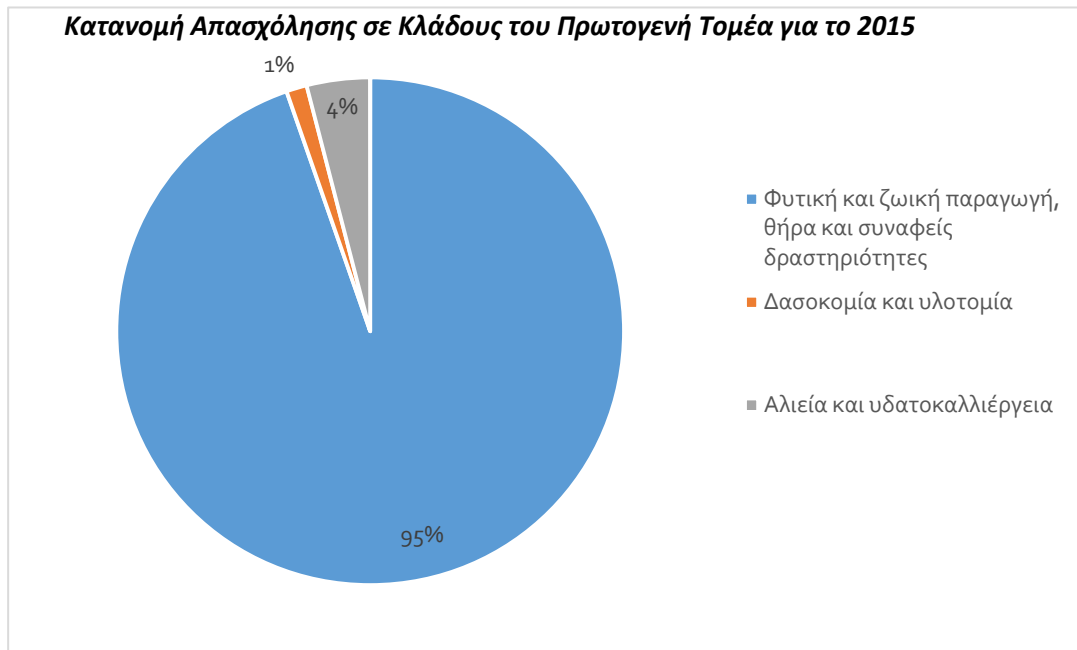
Απασχόληση ανά Κλάδους του Πρωτογενή Τομέα			
Έτος	Φυτική και Ζωική Παραγωγή, Θήρα και Συναφείς Δραστηριότητες	Δασοκομία και Υλοτομία	Αλιεία και Υδατοκαλλιέργεια
2000	654,01	7,79	28,737
2001	605,261	8,746	27,232
2002	597,546	7,328	25,809
2003	582,58	7,255	24,523
2004	515,71	5,457	24,134
2005	520,7	5,817	24,066
2006	514,463	4,994	23,013
2007	503,027	5,481	23,099
2008	501,319	5,498	22,626
2009	515,645	5,587	21,743
2010	507,893	5,29	21,822
2011*	472,766	5,958	20,757
2012*	465,145	5,037	20,573
2013*	462,93	4,631	20,96
2014*	463,39	5,447	19,576
2015*	446,537	6,149	19,024

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες άτομα.

*Προσωρινά στοιχεία.

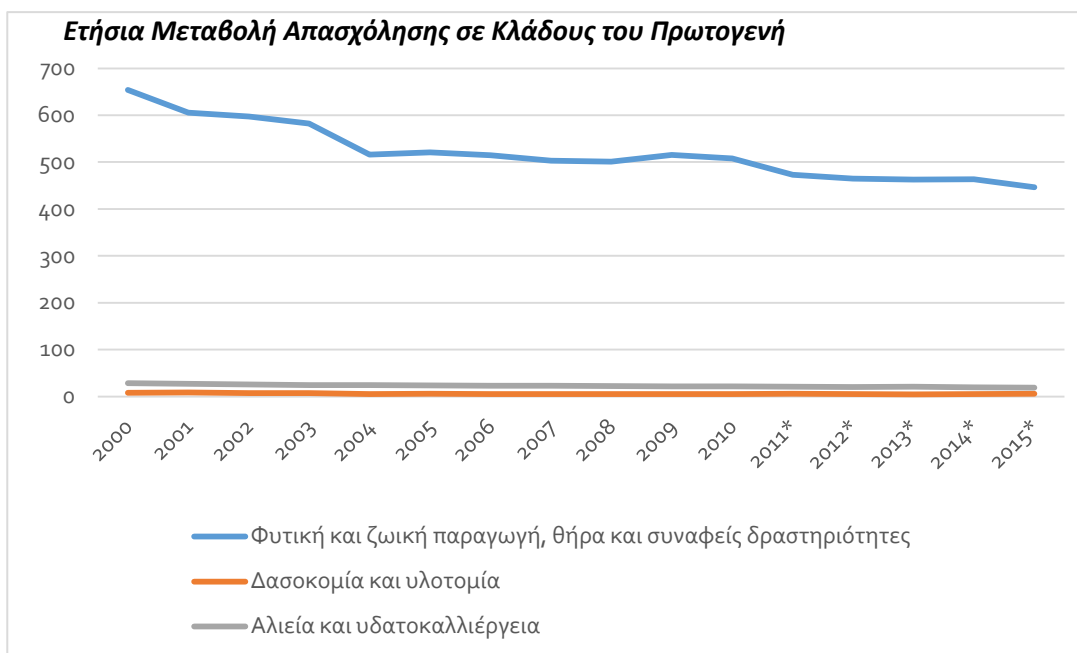
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Διάγραμμα 3.7-6 Κατανομή Απασχόλησης σε Κλάδους του Πρωτογενή Τομέα για το 2015

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Διάγραμμα 3.7-7 Ετήσια Μεταβολή Απασχόλησης σε Κλάδους του Πρωτογενή

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). *Ιδία Επεξεργασία*

Διάγραμμα 3.8-8 Αυτάρκεια Διατροφικών Αγροτικών Προϊόντων

Προϊόντα	Παραγωγή (1)	Εισαγωγές (2)	Εξαγωγές (3)	Κατανάλωση (4=1+2-3) ⁺	Αυτάρκεια (%) (5=1:4*100)
Σιτηρά					
Ρύζι	254	17,54	123,31	148,23	171,36
Σιτάρι σκληρό	1.179	91,77	338,34	932,43	126,44
Βρώμη	177	9,15	0,02	186,14	95,09
Αραβόσιτος	2.112	420,13	30,76	2501,37	84,43
Κριθάρι	317	176,10	0,06	493,04	64,29
Σιτάρι μαλακό	403	823,67	8,13	1218,54	33,07
Ελαιοκομικά					
Ελιές βρώσιμες	110	5,94	104,90	11,04	996,38
Ελαιόλαδο	235	1,14	67,72	168,42	139,53
Οπωροκηπευτικά					
Αγγούρια	185	0,90	23,50	162,40	113,92
Τομάτες βιομηχανίας	305	26,95	58,76	273,19	111,65
Τομάτες νωπές	810	15,55	49,17	776,38	104,33
Πατάτες	705	174,35	22,93	856,42	82,32
Εσπεριδοειδή					
Πορτοκάλια	830	5,64	400,05	435,59	190,55
Λεμόνια	42	29,49	2,22	69,27	60,63
Φρούτα					
Ακτινίδια	140	3,58	65,86	77,72	180,13
Βερίκοκα	42	0,65	14,60	28,05	149,73
Καρπούζια	328	0,75	106,40	222,35	147,52
Ροδάκινα	555	3,53	103,70	454,83	122,02
Μήλα	245	22,70	37,64	230,06	106,49
Πεπόνια	148	1,30	2,85	146,45	101,06
Αχλάδια	51	14,57	3,77	61,80	82,52
Αμπελοκομικά					
Σταφίδα	41	2,26	28,34	14,92	274,80
Σταφύλια επιτραπέζια	268	1,54	68,72	200,82	133,45
Κρασί	275	21,38	35,98	260,40	105,61
Ύσπρια					
Φασόλια	14,07	12,15	0,34	25,88	54,36
Ρεβύθια	4,35	5,08	0,16	9,28	46,89
Φακές	5,57	11,67	0,27	16,97	32,82
Ζάχαρη					
Ζάχαρη	38,27	334,22	104,27	268,22	14,27
Σύνολο	9.819,26	2.233,69	1.802,75	10.250,19	95,80

* Αφορά στη φαινόμενη κατανάλωση

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΛ.ΣΤΑΤ. και ΚΕΟΣΟΕ.

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες τόνους για το έτος 2011.

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 3.8-3 Αυτάρκεια Προϊόντων Φυτικής Παραγωγής

Προϊόντα	Παραγωγή (1)	Εισαγωγές (2)	Εξαγωγές (3)	Κατανάλωση (4=1+2-3)*	Αυτάρκεια (%) (5=1:4*100)
Κρέας					
Κρέας αιγοπρόβειο	102	8,58	1,74	108,84	93,72
Κρέας πουλερικών	180	56,43	20,86	215,57	83,50
Χοιρινό κρέας	105	194,00	4,00	295,00	35,59
Κρέας βόειο	51	128,00	1,30	177,70	28,70
Γαλακτοκομικά-Τυροκομικά					
Φέτα	94	0,08	34,03	60,05	156,53
Γιαούρτι	94,27	15,00	25,00	84,27	111,87
Γάλα αιγοπρόβειο	650,89	19,07	2,50	667,46	97,52
Γραβιέρα - Κασέρι	6	2,00	1,04	6,96	86,17
Κεφαλοτύρι	3,18	1,87	0,27	4,78	66,57
Γάλα αγελαδινό	638,59	460,00	1,00	1097,59	58,18
Μέλι					
Μέλι	14	2,17	0,78	15,39	90,97
Αυγά					
Αυγά	108	10,62	2,65	115,97	93,13
Αλιεύματα					
Αλιεύματα	197	95,39	203,37	89,02	221,30
Σύνολο	2.243,93	993,20	298,54	2.938,60	76,36

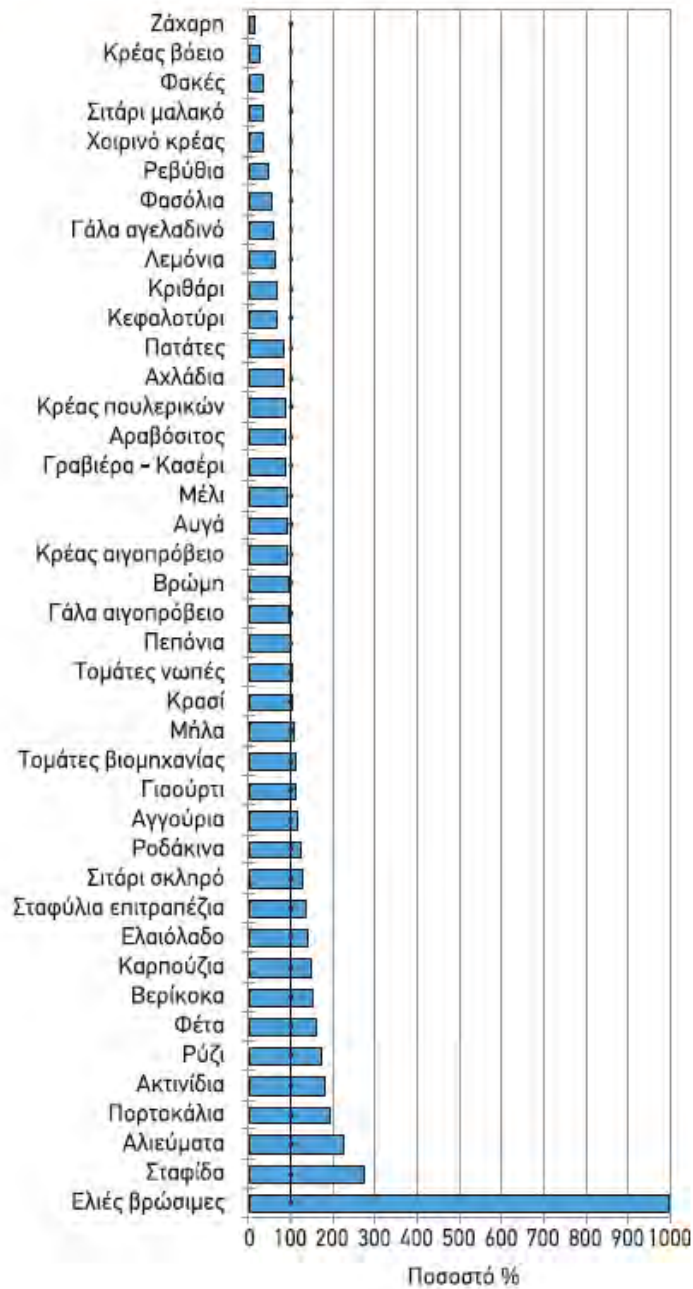
* Αφορά στη φαινόμενη κατανάλωση

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΛ.ΣΤΑΤ. και ΕΛΓΟ

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες τόνους για το έτος 2011.

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 3.8-4 Αντάρχεια Προϊόντων Ζωικής Παραγωγής – Αλιείας

Τα στοιχεία αναφέρονται σε χιλιάδες τόνους για το έτος 2011.

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ (2012). Ιδία Επεξεργασία

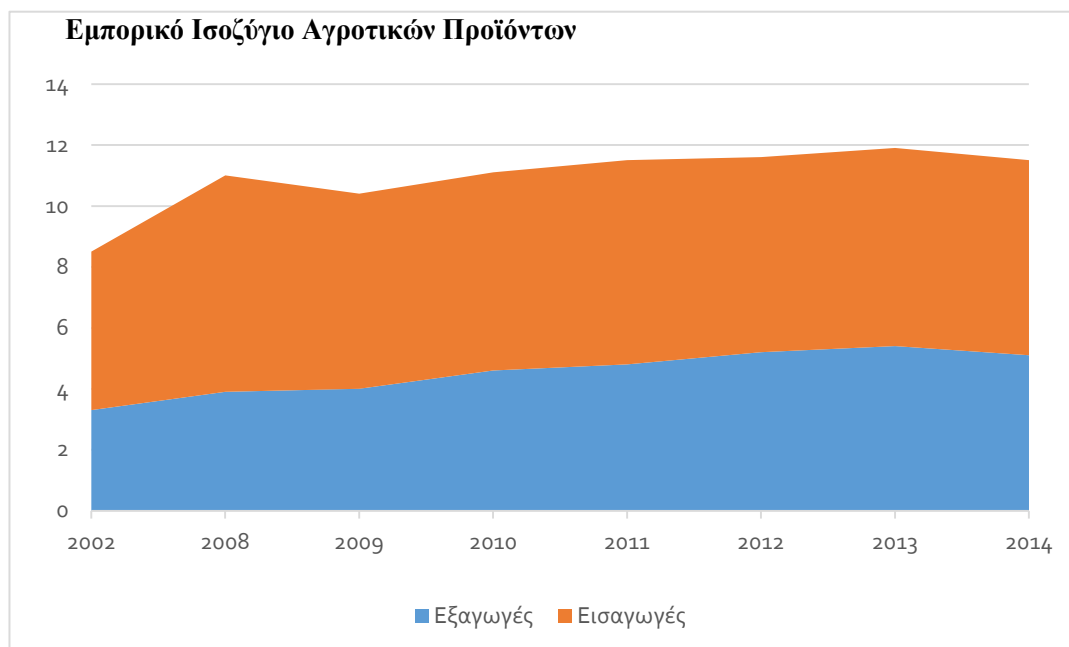
Πίνακας 3.8-5 Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων

Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων			
Έτος	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Ισοζύγιο
2002	3,3	5,2	-1,9
2008	3,9	7,1	-3,3
2009	4	6,4	-2,4
2010	4,6	6,5	-1,9
2011	4,8	6,7	-1,9
2012	5,2	6,4	-1,2
2013	5,4	6,5	-1,1
2014	5,1	6,4	-1,3

Τα στοιχεία αναφέρονται σε δισεκατομμύρια ευρώ (€).

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 3.8-9 Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων

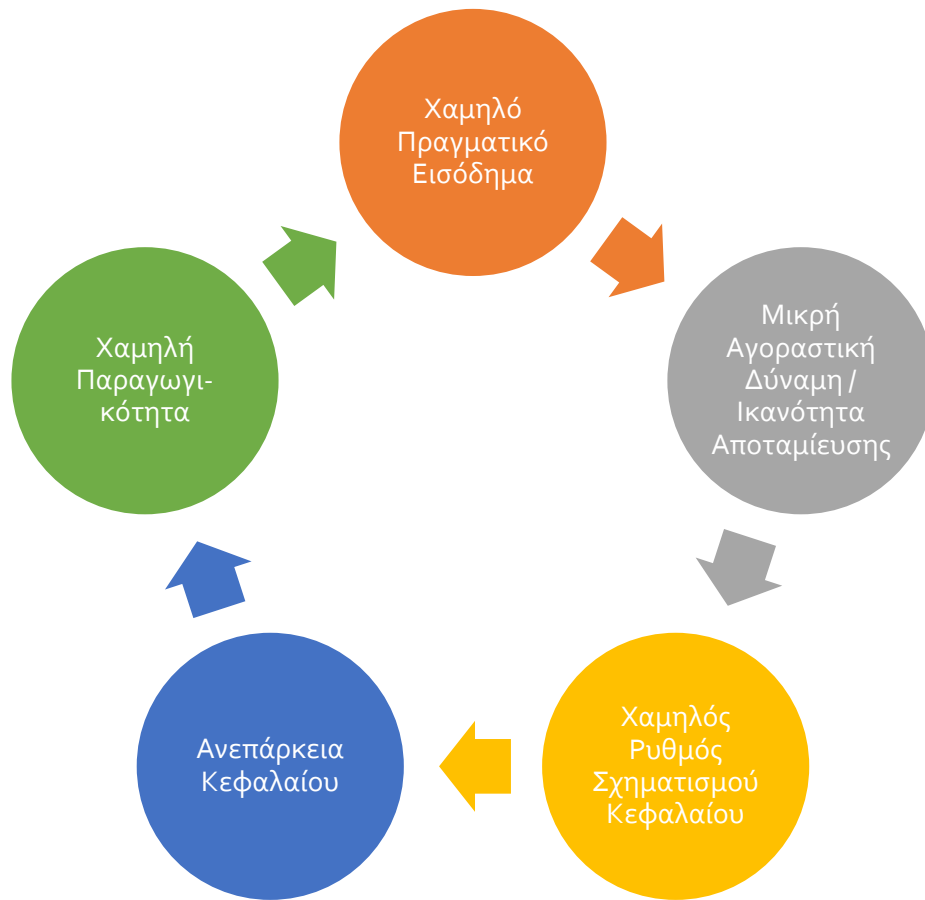
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 3.8-6 Συνεισφορά Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Εγχώρια ΑΠΑ

Συνεισφορά Αγροτικού Τομέα στη Συνολική Εγχώρια ΑΠΑ	
Έτος	Συνεισφορά σε Εγχώρια ΑΠΑ (%)
1995	9,9
2000	6,6
2005	5,1
2008	3,3
2010	3,3
2014	3,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (2015). Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα 4.2-10 Κύκλος Φτώχειας

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*